

A bíróság tagjainak nyilatkozatai, különvéleményei és ellenvéleményei az ítélettel kapcsolatban

Stephen M. Schwebel ** Francisco Rezek ** Christopher Gregory Weeramantry ** Mohammed Bedjaoui ** Abdul G. Koroma ** Shigeru Oda ** Raymond Ranjeva ** Géza Hercegh ** Carl-August Fleischhauer ** Vladlen S. Vereshchetin ** Gonzalo Parra-Aranguren ** Krzysztof Skubiszewski

SCHWEBEL ELNÖK NYILATKOZATA

A Bíróság ítéletével túlnyomórészt egyetértek, és ennek megfelelően a rendelkező szakaszok többsége mellett szavaztam. Lényegében azért szavaztam az 1B rendelkező szakasz ellen, mert a C-variáns, az "ideiglenes megoldás" megépítését elválaszthatatlannak tartom annak üzembe helyezésétől. Az 1D rendelkező szakasz ellen pedig azért szavaztam, mert meggyőződésem, hogy Magyarországot, mint eredeti szerződésszegő felet helyzete megfosztotta attól a jogtól, hogy a Szerződést felbontsa válaszlépésül Csehszlovákia lényegi szerződésszegésére, amely szerződésszegés véleményem szerint már folyamatban volt, mint azt az 1B rendelkező szakaszra adott szavazatom jelzi, akkor, amikor Magyarország bejelentette a Szerződés felmondását.

Ugyanakkor teljes mértékben támogatom a Bíróságnak a felek jövőbeli magatartását és a kártérítés kérdésére vonatkozó rendelkezéseit illetően hozott határozatait.

(aláírás) Stephen M. SCHWEBEL

FRANCISCO REZEK NYILATKOZATA

1. Bár hiszem, hogy az 1977-es Szerződés már nem hatályos, mindazonáltal elfogadom a Bírósági tagok többségének a lényegét érintő rendelkezéseit, azaz a jelen határozat gyakorlati következményeit, azon intézkedési programot, amelynek végrehajtására a Bíróság felszólítja a peres államokat.

A többséggel való szembenállásom elsősorban elméleti meggyőződésen alapul, amely egyrészt az 1977-es Szerződés természetét illeti, másrészt egy kivitelezésben levő kétoldalú vállalással összefüggő együttes jogtalanság következményeire vonatkozik - nem beszélve azokról a területi következményekről, amelyeket egyszer feltehetően okozhat -, amely jogtalanságot a két peres állam azon hozzáállása képviseli, amely a korábban őket egyesítő animus contrahendi megszűnését jelenti.

2. Egy olyan vállalat, mint az 1977-es kétoldalú Szerződés, nem képezhetné egy folyamatban levő rendes felmondás tárgyát, azonban a Szerződés magyar fél részéről 1992. május 19-én bejelentett felmondása nem volt rendes felmondás. Azt követően következett be, miután a felek nem tettek eleget kölcsönös kötelezettségeiknek, Magyarország azáltal, hogy felfüggesztette az általa vállalt munkálatokat, Csehszlovákia pedig a C-variáns elfogadásával. Az 1992. május 19-i jegyzéket egy olyan szerződés felbontása hivatalos okmányának tekintem, amelyet korábban már mindkét fél, különböző okok miatt és többször is megtagadott. Tehát a jelen perben a megszüntetés téves feltételezését látom.

3. Véleményem szerint a pacta sunt servanda szabálya azt jelenti, hogy a szerződés olyan közös érdekekre és önálló szándékok egyesítésére alapuló kölcsönös jogokat hoz létre a felek között, amelyek várhatóan az idő múlásával is egybeesnek. Amikor a szerződéses folyamat mindkét oldalán mulasztás történik a megállapodottak betartásában, a kötelezettség meggyengül és könnyen megtagadhatóvá válik a felek egyike által, arra való tekintet nélkül, hogy melyik volt az a fél, amely először hanyagolta el kötelezéseit, és annak is csekély a jelentősége, hogy a felek különböző módon követték el mulasztásaikat. A szerződések jogereje a szerződő államok akaratából származik. Nincs olyan objektív értékük, amely a szándékok egybeesésétől függetlenül szentesítené őket.

4. Meglátásom szerint az 1977-es Szerződés már nem létezik, miután azt mindkét fél magatartása érvénytelenítette. Ebből a következtetésből mindenesetre hasonló következményeket vonok le, mint a többség a Szerződés továbbéléséből. Először is léteznek megtörtént tettek, amelyek jóhiszeműen születtek. Ezenkívül és elsősorban létezik a jóhiszeműség elve, amelynek vezérelnie kell az ügyben azon kölcsönös kötelezések teljesítését, amelyek a felek közös hibájából nem alkalmazott Szerződés maradványai.

(aláírás) Francisco REZEK

WEERAMANTRY ALELNÖK KÜLÖNVÉLEMÉNYE

Bevezetés

A jelen per környezetvédelmi vonatkozású jogi kérdések egész sorát veti fel. Ahhoz, hogy megmagyarázzam indokaimat, miért szavaztam ebben az igen nehéz döntésben úgy, ahogy azt tettem lényeges ezek közül néhányat részletesebben kifejteni. Három kérdés, amelynek kapcsán a Bíróság megfigyeléseit kiegészítve saját megfigyeléseimet is közölni kívánom: egyrészt a fenntartható fejlődés elvének szerepe a fejlesztés és a környezetvédelem egymással versengő igényeinek kiegyensúlyozásában, másrészt a Magyarországnak az általam folyamatos környezetvédelmi

hatásfelmérésnek nevezett elv által nyújtott védelem, valamint az olyan inter partes jogelvek használatának alkalmassága, mint a kereseti igény megtiltása saját esetlegesen jogellenes cselekmény következtében, olyan jellegű erga omnes problémák megoldására, mint a környezetvédelmi kár.

A. A fenntartható fejlődés elve

Amennyiben a környezetvédelmi ártalom lehetősége lett volna ebben az összefüggésben az egyetlen olyan szempont, amit figyelembe kellett venni, Magyarország állításai perdöntőek lehettek volna.

Egyéb tényezőket is tekintetbe kellett venni azonban, amelyek közül nem éppen elhanyagolható a fejlesztés szempontja, mivel a bósi terv a fejlesztés szempontjából fontos Szlovákia számára. A Bíróságnak megfelelő egyensúlyt kell tartania a felek által felvetett környezeti és a fejlesztési megfontolások között. Erre a Bíróságnak a fenntartható fejlődés elve nyújt lehetőséget.

A Bíróság erre az elvre mint fogalomra utalt ítélete 140. bekezdésében. Én azonban egyszerű fogalomnál többnek, olyan irányadó értékű elvnek tartom, amely a jelen per eldöntésénél alapvető fontosságú lehet. Az általa nyújtott ismeretek nélkül nehéz lett volna megoldani a jelen perhez kapcsolódó kérdéseket.

Mivel a fenntartható fejlődés olyan elv, amely a jelen perrel összefüggő konkurens szempontok megítéléséhez elengedhetetlenül szükséges, és miután bár csak az utóbbi időben vonta magára a nemzetközi jogi szakirodalom figyelmét, a jövőben valószínűleg központi szerepet kap nagy horderejű környezetvédelmi viták eldöntésénél, részletes taglalásra érdemes. Ezenfelül ez az első alkalom, hogy a jelen Bíróság joggyakorlatában figyelmet kap.

Egy, a jelen per tárgyát képező létesítményhez hasonló jelentőségű létesítmény tervezésénél és kivitelezésénél mindig felmerül a fejlesztési és környezeti szempontok mérlegelésének szükségessége, mivel a mögöttes jogalap, azaz a fejlődéshez és a környezetvédelemhez való jog, lényeges fogalmak a modern nemzetközi jogban.

A jelen perben szerepel egy létesítmény, amely még fennmaradó csökkentett formájában is lényeges Szlovákia és népe javának szempontjából, akik már eddig is több, mint két milliárd dollárt fordítottak saját és elődállamuk forrásaiból ezeknek a javaknak a megszerzésére. Szlovákia egyenesen azt állítja, hogy a létesítmény üzemeltetése a környezet javát szolgálná, mivel segítene megállítani a folyómeder erózióját, és hogy a létesítmény hatékony védelmet nyújtana az áradások ellen. Ezenfelül Szlovákiában hagyományosan jellemző az áramhiány, ezért a termelt áram fontos volna az ország gazdasági fejlődéséhez. Amennyiben a beruházást leállítanák, még a Szerződés megtagadását megelőzően jelentős költséggel épített hatalmas építmények maradnának kihasználatlanul és meddőn, amelyek maguk is további gazdasági és környezeti problémát jelentenének.

Másrészről viszont Magyarország azt állítja, hogy a beruházás számos különböző ökológiai kárt okoz, vagy okozhat, köztük a folyópart növény- és állatvilágában, a haltenyésztésben, a felszíni víz minőségében, a talajvíz rendszerében, a mezőgazdaságban, az erdőségekben és a talajban, előidézheti az ivóvíztartalékok minőségének romlását, eutrofizálást, valamint üledékképződést. Magyarország állítja, hogy ezek közül a kockázatok közül már több be is következett és továbbiak jelenhetnek meg, amennyiben a létesítmény üzemben marad. A Bíróságnak benyújtott dokumentumok ezeket a veszélyeket nagy részletességgel vizsgálják, illetve tárgyalják.

Hogyan lehet ezeket a szempontokat kezelni? Meg kellene teljesen szüntetni a létesítményt attól tartva, hogy előállnak a fenti következmények? Továbbra is üzemben kellene tartani a létesítményt tekintettel az általa biztosított nemzeti javakra, mellőzve a felvázolt környezeti károkat? Vagy valamiféle köztes úton navigálni, mindkét szempont méltányos figyelembevételével, folyamatos éberséget biztosítva a környezeti károk vonatkozásában?

Egyértelmű, hogy olyan elvet kell követni, amely mindkét szempontot megfelelő módon figyelembe veszi. Van-e azonban ilyen elv, és elismert-e a nemzetközi jogban? Úgy vélem, a válasz mindkét kérdésre pozitív. A szóban forgó elv pedig a fenntartható fejlődés elve, amely véleményem szerint a modern nemzetközi jog szerves részét képezi. Kiemelt jelentősége nyilvánvaló, mind a jelen per szempontjából, mind pedig általában.

Megemlíteném, hogy mindkét peres fél egyetért abban, hogy a fenntartható fejlődés elve alkalmazható a jelen jogvitára. Ekként Magyarország perbeszédében kijelenti, hogy:

☐Magyarország és Szlovákia egyetértenek abban, hogy a fenntartható fejlődés elve a Brundtland-jelentés, a Rioi nyilatkozat és a 21. napirendi pont megfogalmazásában alkalmazható a jelen jogvitára...

A nemzetközi jog a fenntartható fejlődés területén kellően megalapozott, és ezt úgy tűnik, mindkét fél elfogadja.☐

Szlovákia állítása szerint pedig ☐a fenntartható fejlődés fogalma magában foglalja azt az elvet, hogy a környezeti kötelezettségek értelmezésénél és alkalmazásánál figyelembe kell venni a fejlesztési szükségleteket”.

A nézeteltérés nem az elv létezését illeti, hanem inkább a jelen per tényállására való alkalmazásának módját.

A fejlesztési szükségletek és a környezet védelmének szükségessége közötti köztes úton történő navigálás gondja egyaránt kapcsolódik a fejlesztési joghoz és a környezeti joghoz. A jog ezen alapvető és fejlődő területei megkívánják, sőt feltételezik egy mindkét szükségletnek megfelelő elv létezését.

Az a vélemény, hogy a jogban ilyen fogalom nem létezik, azzal az állítással egyenlő, hogy a modern jog elismeri két olyan elv egymásmellettségét, amelyek egymással összeütközésben működnének anélkül, hogy összeegyeztethetőségük elve számára szükséges alapot nyújtanának. Annak a feltételezésnek a tarthatatlansága, hogy a jog szentesíti a szabályozások ilyen anarchiáját, elegendő ahhoz, hogy az ilyen elégtelen eredményre vezető feltevést elítéljük.

Mindkét elvet nem engedhetjük szabadjára a másik figyelembevétele nélkül. A jog szükségszerűen magában foglalja az összeegyeztethetőség elvét. Ez az elv pedig a fenntartható fejlődés.

A jelen per egyedülálló lehetőséget nyújt ezen elv alkalmazására, miután egy olyan szerződésből ered, amelynek célja a fejlesztés volt, és környezeti szempontokra támaszkodó érvek miatt jutott holtpontra.

Mind Magyarország, mind Szlovákia népének joga van a boldogságát és jólétét elősegítő fejlesztésre. Ugyanúgy joga van környezete védelméhez való emberi joga megóvásához. A jelen Bíróság vizsgált már környezeti kérdéseket feszegető pereket, például az atomrobbantásokból származó környezetszennyezés összefüggésében, amelyek azonban igen távol állnak a fejlesztési beruházásoktól. A jelen per tehát a fejlesztési és környezetvédelmi fogalmak összehangolásának kérdésére irányítja a figyelmet, mint azt ezt megelőzően még egyetlen per sem tette a jelen Bíróság joggyakorlatában.

(a) A fejlődés mint nemzetközi jogi elv

A fejlődéshez való jogról szóló 1986-os Nyilatkozat 1. cikke kimondja, hogy "A fejlődéshez való jog elidegeníthetetlen emberi jog". Ez a Nyilatkozat a nemzetközi közösség elsöprő támogatását élvezte, amelynek ereje azóta is egyre növekszik. Az 1992-es Rioi nyilatkozat 3. elve megerősítette annak szükségét, hogy a fejlődéshez való jogot teljesíteni kell.

A "fejlődés" természetesen nem csak az önmagáért és a fejlesztés által előállított gazdasági nyereségért való fejlesztést jelenti, hanem az emberi boldogság és jólét egészét növelő értékéért végzett fejlesztést is. Talán ez nevezhető a fejlődésre vonatkozó jog első elvének.

Az emberi boldogság és jólét egészének növelése céljából fontos és elkerülhetetlen, hogy időről időre különböző jellegű, kisebb-nagyobb fejlesztési beruházásokat eszközöljenek a világ összes részén.

(b) A környezetvédelem mint nemzetközi jogi elv

A környezet védelme szintén alapvető része az emberi jogok jelenleg érvényes doktrínájának, hiszen számos emberi jog, mint például az egészséghez, illetve az élethez magához való jog előfeltétele. Aligha szükséges ezt részletesebben kifejteni, mivel a környezetet ért károk az Egyetemes Nyilatkozatban és egyéb emberi jogi okmányokban említett összes emberi jogot csorbíthatják, illetve alááshatják.

Míg tehát minden népnek joga fejlesztési beruházások kezdeményezése és ezek előnyeinek élvezete, fennáll annak kötelessége is, hogy az ilyen beruházások jelentősen ne károsítsák a környezetet.

(c) A fenntartható fejlődés mint nemzetközi jogi elv

A fejlődés fogalmának korai megfogalmazásait követően felismerést nyert, hogy a fejlesztést nem lehet elvinni addig a pontig, hogy az jelentős kárt okozzon abban a környezetben, ahol történik. Ezért fejlesztést kizárólag a környezetvédelem ésszerű követelményeivel összhangban lehet végrehajtani. Arra a kérdésre, hogy a fejlesztés a környezetre kifejtett hatása folytán fenntartható-e természetesen csak az adott helyzet összefüggésében lehet választ adni.

A fejlődéshez való jog helyes megfogalmazása tehát, hogy ez a jog abszolút értelemben nem létezik, hanem mindig a környezet általi elviselhetőségéhez viszonyítva határozható meg. A fejlődéshez való jog ily módon történő meghatározása egyértelműen része a modern nemzetközi jognak. Rövid hivatkozási módja a fenntartható fejlődés.

A fenntartható fejlődés fogalma az 1972-es Stockholmi Konferencián túl olyan eseményekig vezethető vissza, mint a Founex szakértői találkozó 1971. júniusában Svájcban; a környezetvédelemről és fejlesztésről 1971-ben Canberrában tartott konferencia, valamint az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 2849 (XXVI) számú határozata. Erőteljes ösztönzést kapott továbbá a Stockholmi Nyilatkozattól, amely 11. elve által hangsúlyozta a fejlesztés lényegét, valamint a fejlesztési folyamat során környezetvédelmi szempontok szem előtt tartását. Az ebben a Nyilatkozatban megfogalmazott több további Elv keretet nyújtott a fenntartható fejlődés fogalmának alakításához, és a Stockholmi Nyilatkozat több, mint egyharmada a környezet és a fejlesztés összehangolásával foglalkozott. A Stockholmi Konferencia eredménye a Cselekvési Terv az Emberi Környezetért is.

A nemzetközi közvéleményt tehát már az 1970-es évek elején fogékonnyá tették a kérdés iránt, tehát nem meglepő, hogy az 1977-es Szerződés 15. és 19. cikkében külön említést tesz környezetvédelmi szempontokról. Mindkét szerződő fél elismerte annak szükségességét, hogy a fejlesztési folyamatot a környezettel összhangba kell hozni, így a Szerződésbe beépítettek egy változó elemet, amely a közös beruházást a nemzetközi jog alakuló elveivel összhangban tartotta.

Azóta ez az elv minden szinten jelentős támogatást kapott a nemzetközi közösség összes csoportjától.

Legyen szó akár többoldalú szerződésekről, nemzetközi nyilatkozatokról, nemzetközi szervezetek alapító okiratairól, nemzetközi pénzüzetek gyakorlatáról, regionális nyilatkozatokról és szervezetekről, vagy állami gyakorlatról, a fogalom széleskörben és általánosan elismert. A Fenntartható fejlődésről szóló 1990. május 15-i Bergeni ECE Miniszteri Nyilatkozat, amely az ECE térség 34 országát képviselő miniszteri találkozó eredménye, valamint az Európai Közösség környezeti megbízottja foglalkozott "Az emberiség fenntartható fejlődésének kihívásával" (6. bekezdés), és elkészítette a Bergeni Cselekvési Napirendet, amely tartalmazta a fenntarthatóság közgazdaságtana, a fenntartható energiafelhasználás, a fenntartható ipari tevékenységek, valamint a nyilvánosság figyelmének felkeltése és cselekvésbe való bevonásának szempontját. Törekedett a "fenntartható fejlődés számára helyes nemzeti irányelvek" kialakítására (13 (b) bekezdés) és a befektetők azon ösztönzésére, hogy külföldi befektetéseiknél is alkalmazzák a saját országukban megkövetelt környezetvédelmi szabványokat. Ezenfelül igyekezett ösztönözni az UNEP, az UNIDO, az UNDP, az IBRD és az ILO szervezeteit, valamint egyéb illetékes nemzetközi szervezeteket, hogy támogassák tagországokban a környezetileg helyes ipari befektetéseket, leszögezve, hogy az ipar és a kormányzat együttműködése kívánatos ezen cél elérése érdekében (15 (f) bekezdés). Az Európa Tanács egyik 1990-es határozata indítványozott egy Európai Megőrzési Stratégiát, többek között az összes európai jogos szükségletének és törekvésének teljesítésére, azzal a törekvéssel, hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés a természetes erőforrások ésszerű és fenntartható felhasználásán alapuljon, valamint arra, hogy javaslatot tegyen a fenntartható fejlődés elérésének módjára.

A fenntartható fejlődés fogalma tehát nemcsak a fejlődő országok által elfogadott elv, hanem olyan elv, amelyet világszerte jóváhagyólag ismernek el.

A fenntartható fejlődés fogalma 1987-ben a Brundtlandi Jelentés révén került a nemzetközi figyelem előterébe. 1992-ben a Rioi Konferencia Nyilatkozatának központi elemévé tette, és a fejlődő országokban azóta is a fejlődéshez kapcsolódó minden kérdésben központi szerepet kap.

A fenntartható fejlődés elve tehát a modern nemzetközi jog része nemcsak megkerülhetetlen logikai szükségszerűsége folytán, hanem a világgözösség általi széleskörű és általános elfogadottsága miatt is.

A fogalom jelentős szerepet kap a környezetvédelmi jellegű jogviták rendezésében. Az elv alkotórészei a nemzetközi jog jól ismert területeiről származnak: emberi jogok, állami felelősség, környezetvédelmi jog, gazdasági és ipari jog, méltányosság, területi szuverenitás, jogokkal való visszaélés, jó szomszédság, hogy csak néhányat említsünk. Beépült ezenkívül számos kötelező érvényű és szerteágazó nemzetközi megállapodásba, miáltal ezen megállapodások összefüggésében jogerőre emelkedett. Jelentős elvet jelent két megállapított jog között fellépő feszültségek megoldására. A nemzetközi jog területén megerősíti azt, hogy létezni kell mind fejlődésnek, mind környezetvédelemnek, és, hogy ezen jogok egyike sem elhanyagolható.

A nemzetközi közösség általános támogatása természetesen nem jelenti, hogy a nemzetek közösségének minden egyes tagja kifejezett és konkrét támogatásáról biztosította volna ezt az elvet, ez azonban nem is feltétele egy nemzetközi szokásjogi elv megállapításának.

Mint azt Brierly megállapítja:

“Aligha lenne gyakorlatilag megvalósítható, és a legszigorúbb pozitivisták kivételével mindenki elismeri, hogy nem is szükséges az, hogy minden állam elismerjen egy adott gyakorlatot, mint ahogy az angol jogban az érvényes helyi szokás vagy foglalkozási szokás is megállapítható anélkül, hogy bizonyítást nyerne, hogy minden egyén a helyi közösségben vagy mindenki, aki az adott foglalkozást űzi gyakorolja az adott szokást. Az általános elismerés vizsgálja szükségszerűen igen bizonytalan, azonban a szokásjog, legyen az nemzeti vagy nemzetközi, természetéből adódik...”

A nemzetközi okmányokban és államgyakorlatban (mint például fejlesztési támogatásoknál és a nemzetközi pénzügyi intézetek gyakorlatában) megjelenő bizonyíték ugyancsak teljesen alátámasztja a fogalom mára már általános elfogadottságát.

A fogalom elismerését tehát méltán nevezhetjük világszintűnek.

(d) A nemzetközi jog azon szükséglete, hogy a fejlődés és a környezetvédelem összehangolása érdekében merítsen a világ kulturális diverzitásából

A jelen per, amely egy jelentős hidraulikai létesítménnyel foglalkozik, lehetőséget nyújt arra, hogy a múlt tapasztalataiból merítsünk, és annak némely elvét felhasználjuk, amelyek megerősíthetik a fenntartható fejlődés fogalmát, mivel minden fejlesztési létesítmény hatással van a környezetre, és az emberiség nemzedékek óta együtt él ezzel a problémával.

Jogos forrása ez a nemzetközi jog gyarapításának, amely forrást talán nem használunk ki olyan mértékben, mint azt jelentősége folytán megérdemelné.

Azáltal, hogy más kultúrák révén rendelkezésre álló ismeretek előnyeit bevonná a nemzetközi jogba, valamint hogy a múlthoz folyamodna ösztönzésért, a nemzetközi környezetvédelmi jog nem térne el a nemzetközi jog hagyományos módszereitől, sőt valójában továbbhaladna a Grotius által kijelölt úton. Ahelyett, hogy a nemzetközi jog új ága számára a priori elvek sorát fektette volna le, Grotius a múlt tapasztalatát felhasználva utólag igyekezett megteremteni ezeket az elveket, az erre a célra számára rendelkezésre álló kultúrák egész skáláját segítségül hívva. Ezekből olyan tartós elveket merített, amelyek kiállták az idő múlását, és amelyekre a jövő új nemzetközi rendjét építeni lehetett. A környezetvédelmi jog most van kialakuló szakaszában, és nem kevésbé emlékeztet a nemzetközi jogra annak korai időszakában. Rendelkezésére áll a múlt tapasztalatának sokféle kultúrából származó gazdagsága. Valóban nagy kár lenne, ha kihasználatlanul maradna csupán formális megközelítések miatt, amelyek nem tartják ezt a fajta viszonyulást okvetlenül szükségesnek.

Ezzel kapcsolatban idézem Sir Robert Jennings-nek a különböző jogi hagyományok és kultúrák számbavételekor tett megállapítását, hogy a Nemzetközi Bíróság (a Nyugat-Szaharai per során tettekhez hasonlóan):

„megerősítette, nem pedig tagadta a nemzetközi kapcsolatok egészének a nemzetközi jognak való Grotius-i alárendelését. A szerzőnek úgy tűnik, hogy a nemzetközi jogrend fejlődésének jelenlegi helyzetében talán még fontosabb annak az elengedhetetlen szükségességnek a hangsúlyozása, hogy a nemzetközi jogot oly módon kell alakítani, hogy az magában foglalja a kultúrák, civilizációk és jogi hagyományok gazdag sokaságát...”

Ezenfelül szükség van multidiszciplinaritásra, különösen a nemzetközi jogtudomány határvidékén, és arra, hogy a jogtudomány egyéb tudományokból, úgy mint a történelemtudományból, szociológiából, antropológiából és pszichológiából is merítsen tanításokat, amely céljával összefüggésben lehet. A jövőbeli nemzetközi jognak azon szükségletével kapcsolatban, hogy interdiszciplináris legyen, a Bíróság nagytiszteletű korábbi elnökének egy másik eljárásán kívüli megfigyelésére hivatkoznék, miszerint:

„a nemzetközi jogászoknak sokkal nagyobb mértékben és a gyakorlatban kellene elismerniük, hogy a nemzetközi ügyekben uralkodó jog és a nemzetközi jog megállapítása interdiszciplináris tudományok”.

Különösen ami a jelen Bíróságot illeti, az intézmény „valódi univerzalitásának lényegét” a Nemzetközi Bíróság alapokmánya 9. Cikkének szövege fejezi ki, amely „a civilizáció főbb formáinak és a világ vezető jogrendjeinek képviselőit” írja elő (kiemelés tőlem). A dőlt betűvel szedett szavaknak a Bíróság alapokmányába való beemeléseért kemény küzdelem folyt, amelyet a japán képviselő, Adatci úr vezetett, és miután a fogalom ily módon beépült a Bíróság szerkezetébe és alapokmányába, úgy vélem, hogy a Bíróságnak kötelessége meríteni a világ különböző civilizációinak bölcsesétéből, amikor egy ilyen lépés gyarapíthatja az általa vizsgált ügghöz szükséges ismereteit. A Bíróság nem engedheti meg, hogy csak egy kultúrából táplálkozzon, különösen amikor a jog újonnan kialakuló területeire lép.

A jelen per olyan területet érint, ahol sok ilyen ismeretet lehetne bevonni a környezetvédelmi jog kialakuló elveinek gyarapítására és azon elveknek a tisztázására, amelyeket a Bíróságnak alkalmaznia kellene.

Ebben a szellemben közelítem meg tehát azt az elvet, amelynek alkalmazására a Bíróság joggyakorlatában első alkalommal kerül sor, azt az elvet, amely a jelenlegi nemzetközi szintéren jelenlevő két roppant jelentőségű szempont mérlegelésének kényes feladatát segít majd megoldani, amelynek súlya a jövő szempontjából talán még nagyobb.

(e) A múltnak a fenntartható fejlődésre vonatkoztatható némely tanítása

A hagyományos jogrendekben létezik néhány elv, amely beleszőhető a jelenleg környezetvédelmi jog szövetébe. Ezek különösen kapcsolódnak a fenntartható fejlődés fogalmához, amelyet azok a rendszerek elismertek. Sőt, ezen jogrendek közül több is sajátosan kapcsolódik a jelen perhez, amennyiben folyamatok és folyók megfékezésére vonatkoznak, és azt az aggodalmat tükrözik, hogy a természet folyamatába beavatkozó emberi tetteket mindig csak a környezet védelmének megfelelő figyelembevételével szabad végrehajtani. Általában véve a környezeti tapasztalatok vonatkozásában sok mindent lehetne átvenni az ősi civilizációktól és a hagyományos jogrendektől Ázsiában, a Közel-Keleten, Afrikában, Európában, Amerikában, a Csendes-óceáni térségben, valamint Ausztráliában, valójában tehát az egész világon. Ez igen gazdag forrás, amit a modern környezetvédelmi jog eddig nagyrészt kihasználatlanul hagyott.

Mint azt a Bíróság megállapította: „A különböző korokban az emberiség gazdasági vagy egyéb okokból kifolyólag állandóan beavatkozott a természetbe.” (140. bekezdés).

A fejlesztés szükségleteinek a környezetvédelemmel való összeegyeztetése tehát nem új fogalom. Már ezer évvel ezelőtt is lejegyeztek ilyen megfontolásokat, és az ezeknek megfelelő követelményeket olyan jelentésteli módon sikerült összeegyeztetni, hogy az korunknak is üzenetértékű lehet.

Azzal a rendszerrel kezdeném, amelyet különösen jól ismerek, amely ókori irodalmában véletlenül konkrétan megfogalmazta ezt a két szükségletet, a fejlődését és a környezetvédelmét. A sri lankai ősi öntözéses alapú civilizációra utalok. Olyan rendszerről van szó, amely elismerte a fejlesztés szükségességét, és ennek érdekében gőzerővel építette a létesítményeket, ugyanakkor azonban konkrétan megfogalmazta a környezetvédelem igényét is, és gondoskodott róla, hogy az alkalmazott technológia megfelelő tekintettel legyen a környezeti szempontokra. A környezetet illető aggodalmakat nemcsak az irodalom és a technológia tükrözte, hanem az ország jogrendje is: tiltott volt bizonyos erdők kivágása, védett területeket létesítettek a vadállatok részére, királyi rendeletek rendelték el, hogy a természetes vízforrásokat mindenféle pazarlást mellőzve az utolsó cseppig fel kell használni.

Ezt a rendszert, amelynek néhány részletét érinteni fogom, Arnold Toynbee írja le a különböző civilizációkról szóló átfogó áttekintésében. Toynbee „vízművek elképesztő rendszeréről” beszél, és leírja, ahogy a hegyi folyók vizét óriási tározó tartályokba vezették, amelyek közül némelyik mérete a 1620 hektárt (4000 acre) is eléri, ahonnan további csatornák vezetnek még nagyobb tartályokba. Minden hatalmas tartály és csatorna alatt több száz kisebb tartály volt található, mindegyikük a falvak középpontjában.

A környezet iránt ez által az ősi öntözéses rendszer által tanúsított figyelem felkeltette a tudomány érdeklődését is, amelynek legutóbbi eredménye A nagy gátak társadalmi és környezeti hatásairól szóló tanulmány. Ez megállapítja, hogy az öntözéses rendszerek környezeti jellegű tulajdonságai közé tartozott az „erózió szabályozó tartály”, amely az iszaplerakódás problémáját volt hivatott kezelni az iszapüledék összegyűjtésével azelőtt, mielőtt az a fő víztároló tartályba került volna. Minden falu

öntözési rendszeréhez több eróziószabályozó tartály tartozott. Ennek jelentősége kellően méltányolható a jelen per összefüggésében, hiszen az iszaplerakódás itt is igen nagy hangsúlyt kapott.

Egy másik környezettel összefüggő eszköz az "erdei tartály" volt, amelyet a falu felett a dzsungelban építettek, nem is annyira a földek öntözése, hanem a vadállatok itatása céljából.

A tartályoknak és csatornáknak ez a rendszere, amelyek némelyike kétezer éves, összességükben többszörösét alkotja a jelen beruházásban szereplő öntözőműnek. Az akkori felfogás szerint fejlődést jelentettek, hiszen Toynbee szavaival elhozták a "Ceylon kiszáradt síkságai felett fáradtságos munkával elért diadalt". Mindemellett gondos körültekintéssel figyeltek a környezeti szempontokra is, amely azt bizonyítja, hogy a fenntartható fejlődés fogalmát több mint kétezer évvel ezelőtt már tudatosan és sikerrel alkalmazták.

Ebben az öntözési rendszerben nagy folyókat duzzasztottak fel és tározókat hoztak létre, amelyek mérete és kivitelezésének módja azokra a duzzasztógátakra emlékeztet, amelyeket a Bíróság a jelen perrel kapcsolatos helyszíni szemlén látott. A fejlesztés ezen ősi felfogását olyan léptékben valósították meg, hogy a főbb tározóktól eltekintve, amelyből több tucat létezett, 25-30 ezer kisebb tározót ezekből a tározókból tápláltak csatornák szövevényes hálózatán keresztül.

A gigantikus rendszer, amely mintegy kétezer éve szolgálja ember és természet szükségleteit egyaránt, koncepcióját egy jeles uralkodó fogalmazta meg híres elvében, miszerint "az esőből származó legcsekélyebb vízmennyiség sem kerülhet anélkül az óceánba, hogy előtte az ember hasznát ne szolgálja". Az ősi krónikák szerint ezeket a műtárgyakat az "ország javára" és "az összes élőlény iránti szánalomból" építették meg. Az öntözési műtárgyak komplexumának célja az volt, hogy az egész országot magtárrá varázsolja. A fejlesztés fogalmának lényegét testesítette meg.

Mivel a rendszer célja a fejlődés volt, a fenntartás módszeres filozófiája kísérte, amely legalább az i.e. III. századig nyúlik vissza. Az ókori krónikák feljegyzése szerint, amikor a király (Devanampiya Tissa, i.e. 247-207) vadászaton vett részt (i.e. 223 körül), az Arahat Mahinda, India Császárának, Asokának a fia, prédikációt tartott neki a buddhizmusról, amelyet követően a király megtért:

"Ó nagy király, a levegő madarainak és a vadállatoknak ugyanolyan joga van élni és a földön járkálni, mint neked. A föld az embereké és minden élőlényé; a te szereped csak a gyámé.

Ez a prédikáció, amely valójában tartalmazta a modern környezetvédelmi jog első elvét, a föld erőforrásai feletti gondnokság elvét, arra készítette a királyt, hogy védett területeket biztosítson a vadállatoknak, amely elvet több mint húsz évszázadon keresztül tisztelték. A hagyományos jogrend által a növény- és állatvilág számára biztosított védelem, amely ezen a buddhista tanításon alapszik, egészen a XVIII. századig fennmaradt.

A prédikáció arra is rámutatott, hogy a madaraknak és vadállatoknak is joguk van a félelemmentes élethez.

Másoknak ártalmat nem okozni és ebből adódóan sic utere tuo ut alienum non laedas - központi fogalom ez a buddhizmusban. Ugyanakkor jól átültethető volt a környezetvédelmi megközelítésre. Az "alienum"-ot a buddhizmus ebben az összefüggésben a jövő nemzedékekre, valamint az emberen túl a természeti rend egyéb összetevőire is kiterjeszteni, hiszen a kötelesség buddhista felfogásának hihetetlenül nagy a terjedelme.

Ezt a szembeszökő törődést a környezeti szükségletekkel azok a királyi rendeletek is tükrözik, egészen az i.e. III. századik visszamenőleg, amelyek elrendelték, hogy egyes őserdőket semmilyen esetben nem szabad kivágni. Ez azért történt, mert a fennsíkok megfelelő erdők általi borítottságáról köztudomású volt, hogy elengedhetetlenül szükséges az öntözési rendszerhez, hiszen a hegyi dzsungelék fogták fel és tárolták a monszun esőzéseket. Az erdők a folyót és az ország öntözési rendszerét tápláló esőt felfogták, ezért létfontosságúnak tartották őket.

A környezeti szempontok a tényleges építési és műszaki munkálatok során is fontos szerepet kaptak. Az ókori mérnökök megoldást találtak az iszaplerakódás problémájára (amely a jelen perben is jelentős szerepet töltött be), és feltaláltak egy olyan eszközt (a bisokotuwa-t, illetve elzáróaknát), a zsilip megfelelőjét, ennek a környezeti problémának a megoldására, amely a víztározóból kiengedett kiáramló víz nyomását és mennyiségét szabályozta. Olyan duzzasztógátákat is építettek, amilyen a jelen perben is szerepel, a folyó vízszintjének emelésére és áramlásának szabályozására.

A fejlődés és környezetvédelem fogalmának ezen ősi örökségben való egymás mellé helyezése azonnal észrevételre készíti mindazokat, akik ismerik ezt a civilizációt. Bárki, akit az emberiség jövője érdekel észleli a két fogalom közötti kapcsolatot és ezek összeegyeztetésének módját.

Ez nem csupán jogi megközelítésből válik nyilvánvalóvá, hanem egyéb tudományok szempontjából is.

Így például Arthur C. Clarke, az ismert futurologus, azzal az éleslátással, amely által képes volt a magas tudományt az emberiség szolgálatába állítani, pontosan rávilágított az általunk vizsgált jogi problémára, amikor megállapította: "a kis indiai-óceáni sziget ... számos mai dilemmára tankönyvi példákkal szolgál: fejlesztés kontra környezet", majd rögtön a már idézett, a föld gondnokságával kapcsolatos prédikációt eleveníti fel, és megjegyzi "mert mint azt Devanampiya Tissa királynak Krisztus születése előtt háromszáz évvel megmondták, gyámjai vagyunk [a földnek], nem tulajdonosai".

A jog feladata ezt az élettapasztalatot a gyakorlatba átültetni, és e tekintetben a jogtudomány gyakran lemarad más tudományágak mögött. A nemzetközi jog szempontjából szerencsés, hogy rengeteg jel mutat arra - mint már arra korábban is utaltunk -, hogy "bizonyos joggyakorlatú államok között

általános a kötelezőnek való elfogadása² annak, hogy a fenntartható fejlődés elvét szokásjogi jellegűvé kell tenni.

Ez az utalás az újkor előtti világ főbb öntözéses civilizációinak gyakorlatára és filozófiájára azt hivatott szemléltetni, hogy, amikor hasonló léptékű technológiai teljesítményt igyekeztek megvalósítani, ez mindig a környezet megfelelő tiszteletben tartásával történt. Továbbá - mint már azt fentebb jeleztük - mivel így történt, a hagyományos jogrend részéről való szükséges válaszlépés a környezetvédelem irányába tett pozitív lépések egyike volt, amely gyakran királyi rendeletek alakját öltötte, eltekintve a szokásjog magas szintű rendszerének gyakorlatától, amely szabályozta az öntözési létesítmények használatának módját és a társadalom egyénei által biztosított védelmét.

Az előbbieket csak egy példáját nyújtják annak, hogy a korábbi jogrendek is foglalkoztak a környezet megőrzésével és védelmével. Léteznek az összetett öntözéses rendszereknek egyéb példái is, amelyek évszázadokon, ha nem évezredekken keresztül fennmaradtak.

Következő példám a szub-szaharai Afrika két ősi kultúrájából származik, két tanzániai törzs, a Sonjo és a Chagga kultúrájából. Ezek bonyolult öntözési barázda hálózatai, amelyek a vizet hegyi folyókból gyűjtötték össze és szállították nagy távolságokra fekvő mezőkre, korunk megfigyelőinek csodálatát is kiváltották és nemcsak magas műszaki színvonaluk miatt, hanem az általuk kialakított összetett öntözési rendszer tartóssága is. A Sonjo törzs körében minden nemzedék szent kötelességének tartották a rendszer jó állapotban való fenntartásának biztosítását, és a falvakban minden egészséges férfitől elvárták, hogy ebben részt vegyen. A rendszer apró csatornák sűrű hálózatából állt, amelyet nagyobb csatornák ehhez illeszkedő hálózata erősített. Nem került víz az öntözött területre, csak akkor, ha arra szükség volt, és az esős évszakban a vizet nem engedték át a földeken. Így nem keletkezett túlóntozás, csökkent a sótartalom, és elkerülték a víz által terjedő betegségeket.

Sir Charles Dundas-ra, aki a század elején kereste fel a Chaggákat, mély benyomást tett az, ahogy a hosszú barázdák mentén a társadalom szervezettsége biztosította a jog és rend uralmát. A barázdákról való gondoskodás volt a legfőbb társadalmi kötelesség, és ha egy barázda ha csak véletlenül is megsérült, a vének egyike este megszólaltatta a kürtöt (ami a barázdákhoz hívást jelentette), és másnap reggel mindenki otthagya rendes munkáját és nekilátott a helyreállításnak. A barázda közösségi vagyontárgy volt, amely a klán tulajdonát képezte.

Egy másik példa az iráni qanatoké, amelyekből mintegy 22 000 volt és több mint 170 000 mérföld hosszú felszínelatti öntözőcsatornát foglalt magában, amelyet több ezer évvel ezelőtt építettek, és számos köztük még ma is működik. Ennek a rendszernek nemcsak a mérete lenyűgöző, hanem az a tény is, hogy több ezer évig működött, és egészen az utóbbi időkig biztosította Irán számára az öntözéshez és háztartáshoz szükséges vízmennyiség 75 százalékát.

Ezzel szemben, ahol a föld szükségletét elhanyagolták és öntözés helyett városi ellátásra helyeztek működésbe óriási létesítményeket, az katasztrófához vezetett. Az Eufrátesz völgyének i.e. III.

évezredben épült roppant műtárgyai nem a helyi törzsek öntözési rendszerének javítását célozták, hanem a rohamosan növekvő városi társadalom igényeinek kielégítését (pl. az Entemenak király által körülbelül i.e. 2400-ban épített hatalmas csatorna), ami szivárgáshoz, áradáshoz és túlóntözéshez vezetett. A hagyományos földművelési módszerek és a későbbi öntözőrendszerek segítettek az így keletkezett elmozcsarodás és szikesedés problémáit leküzdeni.

Kína is a nagy öntözési műtárgyak birodalma, amelyek némelyike több mint kétezer évvel építésük után még mindig használatban van. A Mo folyó pusztításait például egy hegy kiválásával és két nagy csatorna megépítésével küzdötték le. Needham ezt úgy jellemzi, mint "az egyik legnagyobb kínai mérnöki teljesítményt, amely most 2200 éves, és még ma is használatos". Egy ókori, a folyószabályozás művészetét tanító kőfelirat szerint a tanítás "ezer őszön keresztül érvényes". Az ilyen cselekedeteket gyakran a Tao Te Chingben lejegyzett filozófia inspirálta, amely "szokásos gyöngyszerű tömörségével azt mondja 'Ne legyen [a Természettel ellenkező] cselekedet, és akkor nem lesz semmi, ami ne lenne helyesen szabályozva'". Íme tehát egy másik ősi öntözéses civilizációból származó példa, amely annak a gondolatnak egy másik kifejezése, amely a jövő nemzedékek jogait az emberi fejlesztő munkának a természeti környezettel való összehangolása által szándékozik biztosítani.

Az inka civilizációt tekintve annak fénykorában, megállapítást nyert, hogy mocsarak lecsapolásával, öntözési rendszerek kiterjesztésével, hegyoldalak teraszos megművelésével és száraz övezetekben öntözési műtárgyak építésével egyre újabb földeket vontak művelés alá, a cél mindazonáltal mindvégig ugyanaz volt, nevezetesen az összes erőforrás legjobb kihasználása a termelés és a fogyasztás egyensúlyának fenntartása érdekében. Ennek a civilizációnak egyik elismert szakértője szavai szerint "ebben a tekintetben az inka civilizációt diadalmasnak tekinthetjük, hiszen legyőzte a maximális használat és talajmegőrzés örök problémáját". Itt is megfigyelhetjük tehát a fejlesztési és környezeti szempontok összehangolását.

Számos további példát említhetnénk olyan öntözéses kultúrákból, amelyek kellő fontosságot tulajdonítottak a környezeti szempontoknak, és összhangba hozták jelen és jövő nemzedékeinek jogait. Én csak a legkiemelkedőbbekre hivatkoztam. Közülük egyet hosszasan tárgyaltam, részben mert hatalmas hidraulikai fejlesztési létesítményeket gondos környezeti szempontokkal egyesített, részben pedig mert mind fejlesztés, mind környezetvédelem szerepel az ősi feljegyzésekben. Ez a fenntartható fejlődés fogalmának lényege, és az elveknek, amelyekre épül, bizonyára van üzenete a modern jogtudomány számára is.

A hagyományos bölcselet, amely ösztönzést nyújtott az ókori jogrendek számára, képes volt az ilyen problémák kezelésére. A modern jogrendek sem tehetnek egyebet, egyesíteniük kell fejlesztés és környezetmegőrzés fogalmát, mert egyedül ez tehet eleget az emberiség saját maga és az otthonát jelentő bolygó iránt fennálló kötelességeinek. A probléma egy másik megközelítése szerint a jelen nemzedék szükségleteit egyensúlyba kell hozni az utókor szükségleteivel.

Általában a környezeti megfontolásokkal kapcsolatban szinte minden hagyományos rendszerből említhetnénk példát, Ausztráláziától és a Csendes-óceáni szigektől az amerikai indián és az afrikai

kultúrákon keresztül az ókori Európáig. Az amerikai bennszülött bölcsesség, mélységes természetszeretettel, amely elrendelte, hogy semmiféle, a földet érintő tevékenységbe nem lehet kezdeni anélkül, hogy az ezáltal a földre kifejtett hatást hét nemzedékre előre meg nem vizsgálták volna; az afrikai hagyomány, amely az emberi társadalmat háromszorosnak, múlt, jelen és jövőbelinek egyaránt tekintette, és elutasította azt az egysíkú felfogást, amely kizárólag a jelennel foglalkozik; a csendes-óceáni hagyomány azáltal, hogy megvetette azt a felfogást, amely a földet árunak tekinti, amelyet közönséges kereskedelmi áruként lehet venni és eladni, és a földet élőlényként kezelte, amely az emberekkel együtt él és nő, és amelynek betegsége és halála folytán az emberek is megbetegednek és meghalnak; a kínai és japán kultúra, amely hangsúlyozta a természettel való harmónia szükségességét; az ausztrál őslakos szokás, amikor a növény- és állatvilág minden fajának maximális felhasználására való törekvése mellett elrendelte, hogy ember nem használhatja a földet azon a ponton túl, hogy az már nem képes regenerálni magát, ezek a különböző kultúrák az emberiség családjának ősi bölcsességét tükrözik, amelyet az akkori jogrendek és a törzs beolvasztottak, mérlegeltek és olyan elvekké alakítottak, amelyek jogi érvénye aligha tagadható. Az ősi indián tanítás olymértékben tisztelte a környezetet, hogy jogtalanak számított felelőtlen károkat okozni még háborús konfliktus során az ellenség területén is.

Európának hasonlóképpen mélyen gyökerező hagyománya volt a környezet szeretete, amely az európai kultúra kiemelkedő tulajdonsága volt mindaddig, amíg az ipari forradalom ezeket a megfontolásokat háttérbe nem szorította. Angliában Wordsworth, az Egyesült Államokban Thoreau, Franciaországban Rousseau, Oroszországban Tolsztoj és Csehov, Németországban Goethe nem csak a maguk nevében szóltak, hanem a természet mélyen gyökerező szeretetét képviselték, amely Európa ősi hagyományaiban még ösztönösen jelen volt, azokban a hagyományokban, amelyek fokozatos eltűnését ezek az írók mindegyike a maga módján panaszolta el. Európának a környezet iránti érzékenysége visszavezethető ezer éven keresztül egészen Vergiliusig, akinek i.e. 37 és 30 között szerzett Georgicája az olasz vidék szépségét magasztalja, és Olaszországban a mezőgazdaságra épülő hagyományos életvitel visszaállítása mellett érvel, amely akkoriban romlott meg a városokba való áramlásból adódóan.

Ez az áttekintés nem lenne teljes azon iszlám jog elveire való hivatkozás nélkül, miszerint minden föld Isten tulajdona, a föld semmilyen esetben nem lehet emberi tulajdonban, csak gondnokság alatt, az ezzel járó megfelelő gondoskodás, ésszerű gazdálkodás és a jövő nemzedékek számára történő megőrzés feltételei mellett. A modern környezetvédelmi jog első elve, a föld erőforrásai feletti gondnokság elve, tehát ebben a rendszerben határozott megfogalmazást nyert.

Bármely civilizációban gyökerező értékek olyan forrást jelentenek, amelyből a civilizáció jogi fogalmai erednek, valamint jelölik érvényük végső mértékét és ismervét. Ez nemzetközi és helyi jogrendekre egyaránt igaz, kivéve, hogy a nemzetközi jog ezeknek az értékeknek a világszintű elismerését tenné szükségessé. Nem lenne célszerűtlen kimondani, hogy a természet szeretete, a megőrzésére törekvő óhaj, valamint az arra vonatkozó igény, hogy az emberi tevékenység a természet fenntartásának és megőrzésének követelményeit tiszteletben tartsa azok közé az ősi és egyetemes értékek közé tartoznak, amelyek nemzetközi elismerést követelnek.

A modern jogrendek formalizmusa arra készíthet bennünket, hogy az ilyen elveket szem elől tévésszük, elérkezett azonban az idő, hogy ezeket ismét az élő jog szerves részévé tegyük. Mint azt a már idézett, A nagy gátak társadalmi és környezeti hatásairól címet viselő kimerítő tanulmány állítja: "Nem csak azt kell vizsgálnunk, hogy mi okozta a modern öntözőrendszerek kudarcát, sokkal fontosabb azt megértenünk, hogy mi volt az oka a hagyományos öntözéses társadalmak sikerének". Miután a szerzők megállapítják, hogy különböző társadalmak több ezer éven keresztül fenntartható öntözéses mezőgazdaságot működtettek, és hogy a modern öntözési rendszerek ritkán tartanak tovább néhány évtizednél, felteszik a kérdést, vajon ez az ő módszereik és "a föld, víz és éghajlat természete" közötti "összeegyeztethetőség" teljesítményének köszönhető. A modern környezetvédelmi jognak figyelembe kell vennie a múlt tapasztalatát, amikor a fejlesztési és a környezeti követelmények közötti "összeegyeztethetőség" elérésére törekszik.

A civilizáció főbb formái képviselőjének jogcímén a jelen Bíróság egyedülálló fórumot nyújt a világ jogi hagyományainak mérlegelésére, illetve azok újjáélesztésére. Voltak ezekben a civilizációkban gyökerező, valamint ezek jogrendjében - hiszen a jogrend nemcsak az írott jogrendet jelenti, hanem a hagyományos jogrendeket is - megtestesülő olyan elvek, amelyekről a modern kutatók kimutatták, hogy nem kisebb értékűek, mint írásbeli rokonaik, sőt némely tekintetben ezeknél összetettebbnek és pontosabbnak bizonyultak.

Az élő jog, amelyet a társadalom tagjai nap mint nap tiszteletben tartanak, és amelynek betartása oly természetes, hogy magától értetődőnek tűnik, nem mentes a kívülálló vizsgálat és szabványos írásba foglaltság által jellemzett jog jegyeitől. Az írás természetesen hasznos a bizonyosság megállapítására, amikor azonban egy kötelesség, mint a környezet védelmének kötelessége oly mértékben elfogadott, hogy minden állampolgár betartja, akkor az a kötelesség a szóban forgó jogrend részét alkotja.

(f) Hagyományos elvek, amelyek hozzájárulhatnak a modern környezetvédelmi jog kialakításához

A modern környezetvédelmi jog kialakulásával haszonnal veheti számba a hagyományos rendszerek nézőpontjait és elveit, nem csupán általánosságban, hanem hivatkozva konkrét elvekre, fogalmakra és törekvésekre.

A már hivatkozott rendszerekből meríthető elvek között található olyan jelentős elvek, mint a föld erőforrásai feletti gondnokság elve, a nemzedékek közötti jogok elve, valamint az az elv, hogy fejlesztésnek és környezetmegőrzésnek együtt kell járni. A földet mint saját étellel rendelkező és a társadalom jólétéhez szervesen kapcsolódó dolgot kell tisztelni. Emberi használata során mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a föld képes legyen regenerálni magát. Mivel a flórának és faunának megvan a helye az ökológiai rendszerben, határozott védelmet kell, hogy élvezzenek. A társadalom minden tagjának feladata a környezet integritásának és tisztaságának megőrzése.

A természeti erőforrások nem egyéni, hanem közösségi tulajdonban vannak, és használatuk egyik alapelve, hogy az emberek részére maximális szolgálatot nyújtsanak. Hulladék nem lehet, a növény- és

állatfajok kihasználásának maximálisnak kell lennie, miközben meg kell őrizni regenerálási képességüket. A fejlődés célja az emberek helyzetének javítása.

A legtöbb elv kapcsolódik a jelen perhez, és az összes elv képes nagy mértékben javítani a nemzetközi környezetvédelmi jog azon képességén, hogy megbirkózzon az ilyen jellegű problémákkal, amennyiben és amikor azok a jövőben felmerülnek. Számos módja van ezen elvek nemzetközi jogrendbe való beépítésének, és a modern nemzetközi jog akkor csorbulna, ha engedné őket szem elől téveszteni, hiszen mindazt a bölcsességet megtestesítik, amely révén az emberi alkotások évszázadokon és évezredekken keresztül működni tudtak a környezet elveivel állandó kapcsolatban. Ennek a megközelítésnek a jelentősége egyre nő akkor, amikor ez a harmónia az emberiség és a bolygó örökség között előfeltétele az ember fennmaradásának.

***

A fenntartható fejlődés tehát nem csupán a modern nemzetközi jog egyik alapelve, hanem az emberi örökség egyik legősi gondolata. Több ezer év emberi tapasztalatból származó gazdag ismeretekkel gyarapítva fontos szerepet tölthet be a nemzetközi jog szolgálatában.

B. A folyamatos környezeti hatásfelmérés elve

(a) A folyamatos környezeti hatásfelmérés elve

A környezeti hatásfelmérés (EIA) fontos szerepet kapott ebben a perben.

Egy korábbi szakvéleményemben alkalmam volt megállapítani, hogy növekszik ennek az elvnek a jelentősége és nemzetközi elfogadottsága, és máris elérte azt az általános elismertségi szintet, hogy a Bíróságnak is számot kelljen vetni vele.

Ebben a szakvéleményben további fényt kívánok deríteni a környezeti hatás elvének kiterjedésére és mértékére abban az értelemben, hogy a környezeti hatásfelmérés nem csupán a beruházás megkezdése előtti felmérést jelenti, hanem a beruházás teljes működési időtartama alatti folyamatos felmérést és értékelést. Ez abból a tényből fakad, hogy az EIA dinamikus elv, nem korlátozódik a lehetséges környezeti következmények beruházás előtti értékelésére. Mindaddig, amíg a viszonylag nagymérvű beruházás működik, az EIA-t is folytatni kell, hiszen minden ilyen beruházásnak lehetnek váratlan következményei; és az óvatossági szempontok a folyamatos megfigyelés szükségességére mutatnak.

Minél nagyobb a beruházás mérete és hatásköre, annál nagyobb a szükség hatásainak folyamatos megfigyelésére, mivel a létesítmény előtt nem várható, hogy egy olyan összetett kérdésben, mint a környezeté, az EIA képes jelezni minden lehetséges környezeti veszélyt.

A jelen perben a környezeti szempontok beemelése a Szerződés 15. és 19. cikkeibe azt jelentette, hogy az EIA szintén beépült a Szerződésbe. Ezek a rendelkezések egyértelműen nem szorítottak a beruházás megkezdése előtti EIA-ra, hanem magukban foglalták a beruházás egész időtartama alatti megfigyelés elvét. A 15. cikk kifejezetten a vízminőség megfigyeléséről beszél a vízlépcsőrendszer működése alatt, míg a 19. cikk a vízlépcsőrendszer építésével és működésével kapcsolatban felmerülő természetvédelmi kötelezettségek betartásáról szól.

A környezetvédelmi jog fejlettségének jelenlegi szintjén olyan szerződésekben nyilvánulhatna meg, amelyeknek józan megítélés szerint jelentős kihatása lehet a környezetre, amely a környezeti hatásfelmérés feladata, és ez jelenti - akár konkrétan rendelkezik róla a szerződés, akár nem - bármely jelentősebb beruházás környezeti hatásai megfigyelésének feladatát is a létesítmény működésének időtartama alatt.

Több mint fél évszázaddal ezelőtt a Trail Smelter döntőbíróági ítélet elismerte a folyamatos megfigyelés jelentőségét, azzal, hogy részletes rendelkezések sorával kötelezte a feleket a döntést követő teljesítés megfigyelésére. Utasította a Trail Smeltert megfigyelőállomások felállítására, a gáz állapotról való adatszolgáltatáshoz szükséges berendezés és kéndioxid mérőműszer üzembe helyezésére, valamint rendszeres jelentések készítésére, amelyeket a Bíróság egy későbbi ülésén vizsgált meg. A jelen perben a Bíróság ítélete közös felügyeletet ír elő, amely hasonlóképpen értendő és alkalmazandó.

Megnőtt a megfigyelés és információcsere fogalmának elismertsége a nemzetközi gyakorlatban. Példa erre a légszennyező anyagok nagykiterjedésű európai kibocsátásának megfigyelésére és értékelésére, az ECE Egyezmény értelmében létrejött együttműködési program, az ózonréteg védelmét szolgáló 1985-ös Bécsi Egyezmény (3. és 4. cikk), valamint a nagykiterjedésű, országok közötti légszennyezésről szóló 1979-es Egyezmény (9. cikk). Tehát egyre inkább elismerést nyer az EIA részeként a folyamatos megfigyelés elve.

A Bíróság jelezte ítéletében (155 2 C bekezdés), hogy az 1977. szeptember 16-i Szerződés értelmében közös üzemeltető rendszert kell felállítani. A létesítménynek az általa kiváltott környezeti hatások szempontjából történő folyamatos megfigyelése a felvázolt elvek szerint, a működtető rendszer részeként történik majd. Valójában már az 1977-es Szerződés, a tervezett közös működtetési és közös felügyeleti rendszerrel, tartalmazott egy a folyamatos és együttes környezeti megfigyelést szolgáló beépített rendszert. A környezetvédelmi jognak ez az elve, amelyet a Szerződés feltételei is megerősítettek és amely most bekerült a Bíróság ítéletébe (140. bekezdés), kötelezné a feleket azon köteleesség vállalására, hogy a létesítmény aktív működésének teljes időtartamára a folyamatos éberség, valamint a beruházás minden fejlődési szakaszára való felkészülés és értékelés érdekében megfelelő szerkezetet állítsanak fel.

A helyi jogrendek ezen szükséglet rendkívüli felismeréséről tettek tanúságot, és ebből a célból eljárásbeli szerkezeteket is kialakítottak. Indiában például az elv a "folyamatos mandamus" elvéből alakult ki, amely olyan bírósági végzés, amely egy adott beruházással kapcsolatban bizonyos környezeti biztosítékokat ír elő, de nem éri be ennyivel, hanem a beruházás folyamatos megfigyelését rendeli el a bíróság által meghatározott szabványok betartásának biztosítása érdekében.

Az EIA, amely egy nagyobb általános elővigyázatossági elv konkrét alkalmazása, megtestesíti a folyamatos éberség és felkészültség kötelezettségét.

(b) Az egyidejűség elve a környezeti normák alkalmazásában

Ez egy olyan elv, amely a folyamatos értékelést illetően imént tett megfigyeléseket egészíti ki. Ez biztosítja a szabványt, amely szerint a folyamatos értékelést végezni kell.

A jelen per egy olyan szerződésre vonatkozik, amelyet 1977-ben kötöttek meg. 1997-ben a környezetvédelmi szabványok és az idevágó tudományos ismeretek messze meghaladják az 1977-es állapotokat. Amint azt a Bíróság megállapította, új tudományos ismeretek és az emberiséget érintő kockázatok fokozódó megismerése új normák és szabványok kialakításához vezetett.

"Az ilyen új elveket tekintetbe kell venni, és az új normákra megfelelő súlyt kell helyezni, és nemcsak akkor, amikor az államok új tevékenységeket terveznek, hanem a múltban megkezdett tevékenységek folytatásánál is." (140. bekezdés)

Ennek nagy gyakorlati jelentősége lesz a folyamatos és együttes megfigyelés szempontjából, amelyet a Bíróság ítélete előír.

Egyik fél sem úgy képzelte el a beruházást, amelyről megállapodtak, hogy csak néhány évig működjön. Szándék szerint hosszútávra szólt, évtizedekig tartó üzemelésre, állandóan korrigálva azokat a természeti tulajdonságokat, amelyek a tárgyat képezték, valamint tartósan hozzájárulva mindkét érintett fél gazdasági jólétéhez.

Amennyiben a Szerződés évtizedekig tartó üzemelésre szólt, nem működhetett volna a Szerződés megkötése idején rögzített környezetvédelmi normák alapján.

A jelen pernek az idő múlását illető vonatkozása minden olyan szerződés szempontjából fontos, amelyek a környezetet befolyásoló beruházásokról szólnak. Sajnálatos módon a Bécsi Egyezmény

meglehetősen csekély útmutatást nyújt ezzel a témával kapcsolatban, amely pedig olyan nagy jelentőségű a környezetvédelem területén. A 31. cikk, 3 (c) bekezdésének rendelkezése, miszerint figyelembe kell venni a nemzetközi jog idevágó és a felek közti kapcsolatokra vonatkozó szabályait aligha nyújt erre a szempontokra vonatkozóan támpontot egy ilyen jelentős ügghöz szükséges egyértelműséggel.

A környezetvédelmi megfontolások élő és fennmaradó megfontolások, bármikor is helyezték üzembe a beruházást, amelynek kapcsán felmerülnek. Csekély a jelentősége annak, hogy a vállalkozás egy 1950-ben kötött szerződés alapján indult, ha a vállalkozás még 2000-ben is üzemel. A megfelelő és vonatkozó környezetvédelmi szabványok akkor is a 2000-ben érvényes szabványok.

Mint azt a Bíróság a Namíbia per során megállapította, egy nemzetközi okmányt annak a teljes jogrendnek a keretén belül kell értelmezni és alkalmazni, amely az értelmezés idején hatályos, és ezek az elvek nem korlátozódnak a szerződés kötése idején érvényes nemzetközi jogszabályokra.

A környezetvédelmi jogok emberi jogok. Az emberi jogokat érintő szerződéseket nem lehet olyan módon alkalmazni, hogy az az alkalmazás idején érvényes felfogás értelme szerinti emberi jogokat tagadjon meg. Egy bíróság nem támogathat olyan cselekedeteket, amelyek az adott időpont szerinti szabványok értelmében emberi jogokat sértenek, csupán azért, mert egy olyan szerződés alapján történnek, amely olyan időszakra nyúlik vissza, amikor az ilyen cselekedetek nem számítottak az emberi jogok megsértésének.

Ennek a tételnek az alátámasztására szolgálhat Tanaka bírónak a Dél-nyugat Afrika ügy kapcsán született szakvéleménye, amelyben megállapítja, hogy egy több mint 40 évvel korábban aláírt okmány értelmezésére új szokásjogot lehetne alkalmazni. A környezetvédelmi jogot etikai és emberi jogi vonatkozásai az emberi érdekek szempontjából oly alapvető jog kategóriájába emelik, amelyben a ma problémáira ezen a téren nem alkalmazhatjuk a tegnapi szabványait. Tanaka bíró érvelése szerint egy humanitáriánus okmány aláírójának nincs joga úgy viselkedni, amelyet ma embertelennek tekintünk, még ha a cselekedet egy negyven évvel korábban megszületett okmány értelmében történik is. Hasonlóképpen nem szabadna megengedni olyan intézkedéseket, amelyeket ma környezetileg helytelennek tartunk, bár egy több mint húsz évvel ezelőtti okmány alapján történnek.

Ebben az összefüggésben megemlíthetjük az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Tyrer esetben tett megállapítását, miszerint az Egyezmény élő okmány, amelyet a jelenkori körülmények fényében kell értelmezni.

Megállapítható az is, hogy nem a Szerződés hatályának kérdésével foglalkozunk itt, amelyet a Szerződés idején érvényes elvek alapján kell megítélni, hanem a Szerződés alkalmazásával. Egy környezeti szerződés alkalmazásánál életbevágóan fontos, hogy az alkalmazás idején hatályos szabványok legyenek az irányadó szabványok.

Az egyidejűség elvének elismerése a környezetvédelmi normák alkalmazásánál vonatkozik a Bíróság ítéletében előírányzott közös ellenőrző rendszerre, és további biztosítékot jelent Magyarország környezeti érdekeinek védelmére.

C. Az erga omnes kötelezettségek kezelése az inter partes bírósági eljárás során

(a) A tárgyi háttér: kereseti igény meggátlása saját (esetlegesen jogellenes) cselekmény következtében esete elemeinek megléte

Szükséges szem előtt tartani, hogy az 1977-es Szerződés nem olyan szerződés, amely gyorsan valósult volna meg vagy amelyet kapkodva kötöttek volna meg, hiszen a gondolat 1960-as évekbeli első megfogalmazásait követően több éves tárgyalás és tanulmány előzte meg. A Szerződés tárgyalási és végrehajtási időszakában számos részletes tanulmány készült sok szakértő és szervezet, köztük a Magyar Tudományos Akadémia részéről.

Az első ezzel kapcsolatos megjegyzés az, hogy Magyarország annak ellenére kötötte meg az 1977-es Szerződést, hogy az előkészítő tanulmányok egyértelmű figyelmeztetést nyújtottak arra vonatkozóan, hogy a beruházás környezeti károk lehetőségét is magában foglalja. Magyarország a beruházás ellen és mellett érvelő hatalmas mennyiségű rendelkezésre álló irattal tehát átgondolt döntést hozott, az ökológia szinte minden, ma előadásra kerülő területét érintő lehetséges veszélyeire vonatkozó figyelmeztetés ellenére.

Másodszor, Magyarország a Szerződés megkötését követően a Szerződést körülbelül tizenkét évig hatályosként és kötelező érvényűként kezelte. A magyar kormány már 1981-ben elrendelte a beruházás átgondolását, és a kutatók akkor az építkezés elhalasztását javasolták, részletesebb ökológiai tanulmányoktól téve azt függővé. Magyarország ennek ellenére folytatta a Szerződés végrehajtását.

Harmadszor, Magyarország nemcsak hogy mozgósította saját erőfeszítéseit és erőforrásait a Szerződés végrehajtása érdekében, hanem hozzáállásával azt a benyomást keltette Csehszlovákiában, hogy a Szerződés kötelező érvénye nem kérdéses. Ebben a tudatban és a Szerződés értelmében, amely mindkét felet kötelezte, Csehszlovákia óriási erőforrásokat fordított a beruházásra. Magyarország pedig kommentár vagy tiltakozás nélkül szemlélte mindezt, sőt gyorsabb cselekvésre ösztökölte Csehszlovákiát. Magyarország számára nyilvánvaló volt, hogy Csehszlovákia hatalmas összegeket költ a beruházásra, olyan mennyiségű erőforrást, amely erőfeszítést jelentett az egyébként sem különösen erős gazdasággal rendelkező állam gazdasága számára.

Negyedszer, Magyarország 1988. októberében megerősítette azon lépését, amellyel a Szerződést 1977-ben megkötötte, ugyanis a magyar Országgyűlés ekkor jóváhagyta a beruházást, a közben eltelt 12 év során hozzáférhetővé vált további anyagok ellenére. A magyar álláspont további

megerősítését jelenti a magyar Minisztertanács Elnökhelyettese által 1989. február 6-án aláírt Jegyzőkönyv, amelyben megerősíti Magyarország elkötelezettségét az 1977-es beruházás mellett. Magyarország tulajdonképpen szeretne volna a beruházás befejezésének időpontját 1995-ről 1994-re előrehozni.

Kilencvenhat nappal az 1989-es jegyzőkönyv hatálybalépését követően, azaz 1989. május 13-án a magyar kormány bejelentette a nagymarosi helyszínen folyó munkálatok két hónapra történő azonnali felfüggesztését. 1989. július 20-án abbahagyta a teljesítést, majd ezt követően a beruházás összes helyszínén felfüggesztette a munkát. Az 1977-es Szerződés Magyarország részéről történő hivatalos felbontása 1992. májusában történt.

Számomra úgy tűnik, hogy egy jogilag kötelező érvényű eset a kereseti igény meggátlása saját (esetlegesen jogellenes) cselekmény következtében esetének minden összetevője jelen van itt.

A másik szerződő fél ottmaradt egy hatalmas mennyiségű hasznavehetetlen beruházási építménnyel és hatalmas kiadásokkal, amelyet haszontalanul vállalt magára.

(b) Magyarország cselekedeteinek háttere

Ezeknél a megállapításoknál különös érzékenységgel kell megközelíteni azt a tényt, hogy Magyarország éppen igen nehéz időszakban volt, tekintettel a közelmúltban Kelet-Európában bekövetkezett korszakos jelentőségű eseményekre. Az ilyen történelmi események szükségszerűen a belső feszültségből adódó következményekkel járnak. Ez megnyilvánulhat a hivatalos politika eltolódásában, miután az új rendszerben, amely éppen felváltotta a csaknem fél évszázadon keresztül működő rendszert, különböző csoportok tűntek fel és gyakoroltak hatalmat és befolyást. Ezeket a realitásokat kénytelenek vagyunk számba venni ahhoz, hogy megértsük a Magyarország hivatalos politikai álláspontjában beállt radikális változásokat.

Azonban a Bíróságnak az objektív megfigyelő helyébe kell helyezkednie, amikor igyekszik meghatározni az egyik állam megváltozott hivatalos álláspontjának hatását a szomszédos államra. Ez különösen így van akkor, amikor az utóbbi kénytelen volt cselekvési irányát meghatározásánál tekintetbe venni az első állam hivatalos hatalmi letéteményeseitől származó kifogásokat.

Bármilyen legyen a belpolitikai változások oka, és az ezt előidéző belső nyomásgyakorlás, a Bíróság csak a hivatalos hozzáállások és nyilatkozatok alapján tudja értékelni a két állam jogait. Kívülálló megfigyelő szempontjából nézve az ügyet nem kétséges, hogy valóban szembeszökő változás figyelhető meg a Szerződésre vonatkozó hivatalos álláspontban, éles eltolódás a teljes hivatalos elfogadástól a teljes hivatalos elutasításig. Ezen az alapon következhetnek a kereseti igény meggátlása saját (esetlegesen jogellenes) cselekmény következtében esetéből származó jogkövetkezmények.

(c) Indokolt-e az inter partes pereskedés szabályainak alkalmazása erga omnes jellegű kötelezettségek meghatározására?

A tények felelevenítése révén elértem arra a pontra, ahol úgy hiszem, hogy szükséges megkülönböztetést tenni az inter partes jellegű kérdésekkel foglalkozó perek és az erga omnes jellegű kérdésekkel foglalkozó perek között.

Lényeges elvi probléma merül fel azért, ha egy ilyen inter partes jellegű jogvitában olyan kérdés merül fel, amely a világ többi részével kapcsolatos jogok vagy kötelezettségek állítólagos megsértését illeti. A Bíróság hagyományos feladatának ellátása közben, amikor felek közt dönt, olyan döntést hoz, amely megfelel a felek közti igazságnak és méltányosságnak. Az így folytatott eljárás leginkább ellenérdekű jellegű. Ez azonban aligha tesz igazságot erga omnes jellegű jogok és kötelezettségek vonatkozásában, legkevésbé olyan esetekben, ahol a környezeti kár szerteágazó és visszafordíthatatlan. Erre a problémára azért hívom fel a figyelmet, mert előbb vagy utóbb felmerül majd a környezetvédelmi jogban, és mert (bár a már meghozott döntés szempontjából nem alapvető fontosságú), a jelen per tényei különösen élesen vetik fel.

Magyarország részéről olyan magatartást tapasztalhattunk, amely közönséges inter partes pereknél eleve kizárná számára teljesen ellentétes álláspontok képviselését. Eldönthető-e azonban ilyen nagyhorderejű környezeti kérdések inter partes magatartás alapján? Olyan esetekben, ahol jelentős erga omnes kérdésekről van szó, úgy gondolom, hogy nem.

Megfelelő az alkalom arra, hogy egyrészt felhívjam a figyelmet a problémára, másrészt, hogy kifejezzem az ilyen inter partes szabályok elégtelensége mint fontos környezetvédelmi jogviták meghatározó tényezői felőli aggályaimat.

Azon oknál fogva hangsúlyozom ezt, mert az inter partes ellenérdekű eljárásokat, amelyek tisztán inter partes kérdésben kiemelkedően méltányosak és ésszerűek, szükség lehet a jövőben átgondolni arra az esetre, ha sürgős súlyos vagy katasztrofális környezeti károkkal kapcsolatos eset merülne fel, különösen a közvetlen peres feleken kívülállók rovására.

Valójában a bírói eljárási technikai szabályzat elégtelensége tudományos kérdések eldöntésére már régóta tárgya a tudományos kommentároknak.

A nemzetközi jog olyan korszakába léptünk, amelyben a nemzetközi jog nemcsak az egyes államok érdekeit szolgálja, hanem ezeken és szűklátókörű megfontolásaikon túlmenően az emberiség és a bolygó érdekeit helyezi előtérbe. Az ilyen jellegű problémákkal való foglalkozás során, amelyek felülemelkednek a peres államok egyéni jogain és kötelezettségein, a nemzetközi jognak túl kell lépnie a tisztán inter partes perekre kialakított eljárási szabályokon.

Amikor az inter partes módon működő kötelezettségek helyett az erga omnes alapon működő kötelezettségek terére lépünk, az egyéni méltányosságra és eljárási megfelelésre alapuló szabályok elégtelennek bizonyulhatnak. A jelenleg felmerülő nagy ökológiai kérdések szükségessé teszik az ezzel kapcsolatos gondolatokat. A nemzetközi környezetvédelmi jognak túl kell lépnie a felek jogainak és kötelezettségeinek az egyes államok önérdekének zárt egységén belüli mérlegelésén, amely nem fűződik az emberiség egészének globális érdekeihez.

A jelen per alkalmat nyújt az efféle gondolkodásra.

***

A környezetvédelmi jog a nemzetközi jog egyik leggyorsabban fejlődő területe, és helyénvalónak találtam megtenni ezeket a megállapításokat a jelen perrel kapcsolatban felmerült némely szempont vonatkozásában. Mivel a jog ezen alapvető ága folyamatosan fejlődik, minden, az emberi tapasztalattól rendelkezésre álló ismeretre szüksége lesz, átlépve azokat a kulturális és tudományágak közötti határokat, amelyek hagyományosan övezték a nemzetközi jogtudományt.

(aláírás) Christopher Gregory WEERAMANTRY

BEDJAOUI BÍRÓ KÜLÖNVÉLEMÉNYE

1. Úgy vélem, hogy a Bíróság többsége két kérdést nem tisztázott eléggé, az egyik a vonatkozó jog, a másik pedig az 1977-es Szerződés természetének kérdése. Nem arról van szó, hogy nem értenék egyet a Bíróság többsége által nyújtott e két pontra vonatkozó elemzéssel, amelyek részemről csak árnyalatnyi pontosítást tesznek indokolttá, amelyeket később fogalmazok meg.

2. Két másik kérdés vonatkozásában azonban erős fenntartásaim vannak a többség által elfoglalt álláspontot illetően. Az első a C-variáns bírói minősítése, amelyet a többség csak annak befejező szakaszában, azaz a Duna elterelésekor tart jogtalannak, és amelyet én részemről olyan jogsértésnek tartok, amelynek jogtalansága a C-variáns építésével összefüggő összes lépést érinti, az elsőtől az utolsóig. Emellett a felek magatartásának általánosító elemzéséről is szólnék, amelyek meglátásom szerint egymást keresztező jogsértéseket alkotnak, egymást felváltva táplálva nehezen kibogozható ok-okozati viszonyok kuszaságában, és amelyek két mindkét fél által elismert tényről alkotnak.

Az a távolság, amelyet a Bíróság többségének álláspontjával szemben ezekkel a pontokkal kapcsolatban fenntartok, nem akadályozott meg abban, hogy az ítélet egésze mellett szavazzak, mivel általában véve a határozat általános irányvonalával egyetértek.

*

* *

3. Egyetértek a Bíróság többségével a vonatkozó jog kérdéséről szóló általános megközelítésében. Ennek a kérdésnek csak egy vonatkozását idézem fel, amelyet alapvetőnek tartok, és amely az 1977-es Szerződés után a környezetvédelemmel és a nemzetközi vízfolyásokat érintő jogokkal kapcsolatos egyezmények és egyéb okmányok jelen esetre való alkalmazását érinti.

4. Magyarország arra kéri a Bíróságot, hogy az 1977-es Szerződést az új, a környezetvédelemre vonatkozóan fejlettebb és szigorúbb jog, valamint a nemzetközi vízfolyásokról szóló jog fényében értelmezze. Állítása alátámasztására elsősorban a Bíróság által 1971-ben, a Namíbia perben adott szakvéleményt idézi. Ebben a perben a Bíróság úgy nyilatkozott, hogy egy szerződést az értelmezés időpontjában érvényes jogrend egészének keretében kell értelmezni.

5. Szó szerint véve és összefüggéséből kiragadva, ez a tétel igen messzire vezethet. Ezért ügyelni kell a következő óvintézkedések megtételére:

-a "dinamikus értelmezés" csak a szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény 31. cikkében található, az értelmezés általános szabályának tiszteletben tartásával alkalmazható;

-egy fogalom meghatározása nem összetévesztendő az erre a fogalomra vonatkozó joggal;

-egy szerződés értelmezése nem összetévesztendő ennek az átdolgozásával.

A. a "dinamikus értelmezés" csak a szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény 31. cikkében található, az értelmezés általános szabályának tiszteletben tartásával alkalmazható

a) A pacta sunt servanda elv tiszteletben tartása, kivéve a jus cogens-ből származó kötelező normával való összeférhetetlenség esetén

6. i) Először is érdemes felidézni a bizonyosságot: pacta sunt servanda. Amennyiben az 1977-es Szerződést bírói értelmezés céljából hatályosnak tekintjük, úgy az szükségszerűen köti a feleket. A feleknek köteleességük jóhiszeműen végrehajtani (1969-es Bécsi Egyezmény 26. cikke).

ii)Egyébként a felek elvileg csak akkor távolodhatnak el a Bécsi Egyezmény 31. cikkén alapuló klasszikus értelmezéstől, ha az általuk a múltban kötött szerződés a jus cogens egyik normájával összeegyeztethetetlené vált volna. Márpedig mind Magyarország, mind Szlovákia egyetérteni látszanak abban, hogy ez az 1977-es Szerződésre nem áll.

b) A szerződés értelmezésének összhangban kell lenni a feleknek a szerződés megkötésekor kifejezett szándékával

7. i) Vissza kell helyezni a kontextusba a Bíróság tételét, amelyet Magyarország a dinamikus értelmezés tételének bizonyítására kisajátított. Mielőtt eljutott volna ehhez a tételhez, a Bíróság ugyanebben az 1971-es szakvéleményében, ugyanezen az oldalon, valójában gondoskodott arról, hogy hangsúlyozza annak alapvető szükségességét, hogy egy adott okmányt a feleknek az okmány megkötésekor fennálló szándékának megfelelően kell értelmezni (Nemzetközi Bírósági jelentések 1971, 31.old.; kiemelés tőlem).

ii) Márpedig a felek szándékát feltételezhetőleg befolyásolta a Szerződés megkötésekor hatályos jog, amely jogot feltehetően ismerték, nem pedig az ezt követően keletkező jog, amely akkoriban még ismeretlen volt. Mint azt a Magyarország által idézett Mustapha Kamil Yasseen nagykövet mondta, csak a szerződés megkötésekor létező nemzetközi jog befolyásolhatta a szerződő államok szándékát ..., az akkor még nem létező jog logikusan nem befolyásolhatta ezt a szándékot.

iii) Magyarország ezt az egyébként klasszikus lépést teszi, amikor azt állítja: az 1977-es Szerződést elsősorban a szerint a nemzetközi jog szerint kell értelmezni, amely megkötésekor volt érvényes.

c) Az állandó hivatkozás elvének elsőbbsége a dinamikus hivatkozás elvéhez képest

8. Tehát egy szerződés értelmezésének lényegi alapja változatlanul a megkötésekor érvényes nemzetközi jogra történő állandó hivatkozás. A dinamikus hivatkozás az utólag kialakult jogra csak kivételes esetekben ajánlható, amelyeket később tárgyalunk.

B. Egy fogalom meghatározása nem összetévesztendő az erre a fogalomra vonatkozó joggal

9. A Namíbia perben a Bíróságnak igen sajátos helyzetet kellett értelmeznie. A Dél-nyugat Afrikáról szóló C Végzést beiktató szerződés a megbízott hatalom kötelezettségei között felidézte a civilizáció

szent küldetését¹² is. Ezt a tételt kellett a Bíróságnak értelmeznie. Ezt pedig csak úgy tehetette meg, ha megállapítja a valóságot, amely pedig azt mutatta, hogy a „civilizáció szent küldetésének” 1920-ban, a gyarmatosítás idején felállított fogalma összehasonlíthatatlan azzal a felfogással, amelyet fél évszázad múlva, a gyarmatok felszabadításának korában alkothattunk róla. Tehát a Bíróságnak az volt a véleménye, hogy az olyan értelmezésre váró kérdések, mint a „szent küldetésé” „nem statikusak, hanem meghatározásuknál fogva dinamikusak”. Ilyen esetben a dinamikus hivatkozás módszere, azaz az aktuális, új jogra való hivatkozás, teljes mértékben meg lett határozva a gondos értelmezés érdekében, amely elkerüli az archaizmusokat, megfelel a jelenkornak és hasznos keresete szempontjából a szakvéleményt kérelmező számára, amely ez esetben a Biztonsági Tanács volt.

10. A Bíróság azonban nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy azért jár el így, mert egyedi helyzetről van szó. Sehol nem tett arra utaló nyilatkozatot, hogy a dinamikus hivatkozás módszere attól kezdve kötelezővé válna vagy általánosítható lenne minden értelmezési kérdésre. A „civilizáció szent küldetésének¹³ a definíciója dinamikus. Erre a fogalomra kell alkalmazni a jogot, amely megfelel abban a korban, amikor a fogalom értelmezésére sor kerül. Ezzel szemben a környezet környezet is marad. Víz, levegő, föld, növényzet, stb. A környezet alapvető definíciója nem dinamikus. Összetevői ugyanazok maradnak. Állapota változhat, romolhat vagy javulhat, ez azonban más kérdés, mint összetevőinek definíciója.

11. Hozzátenném, hogy ami a Végzés perében változott, az annak a szerződésnek a tárgya volt, amely beiktatta. Ez a tárgy a szent küldetés volt. Márpedig a Bős-Nagymaros perben a tárgy egyáltalán nem változott. Egy közös beruházás jóváhagyásáról és egy bizonyos számú műtárgy megépítéséről volt szó. Ez a tárgy, vagy célkitűzés, ugyanaz maradt, még ha megvalósításának módozatai alakulhatnak vagy tökéletesedhetnek is.

C. Egy szerződés ¹⁴értelmezése¹⁵ nem összetévesztendő ennek az ¹⁶átdolgozásával¹⁷

12. Egy szerződés olyan értelmezése, amely egy egész más joggal helyettesítené azt a jogot, amely a szerződés megkötésekor érvényben volt a szerződés elferdített átdolgozását jelentené. Az ¹⁸értelmezés¹⁹ nem egy közösen megtárgyalt és elfogadott szöveg ²⁰helyettesítése²¹ egy másik szöveg által, amelyről sem tárgyalás nem folyt, sem megállapodás nem született. Anélkül, hogy lemondanánk a ²²dinamikus értelmezésről²³, amely meghatározott esetekben hasznos és szükséges lehet, megállapíthatjuk, hogy automatikusan nem alkalmazható minden peres ügyre.

13. Általában véve emlékeztetni kell arra, hogy az értelmezés klasszikus szabályai nem követelik meg, hogy egy szerződést minden körülmények között az értelmezés pillanatában érvényes jogrend egészének keretén belül kell értelmezni, azaz a jelen esetet tekintve, hogy az 1977-es Szerződést az új, aktuális környezetvédelmi jog vagy a nemzetközi vízfolyásokról szóló jog ²⁴keretén belül²⁵ kellene értelmezni. Ennek pontosan az ellenkezőjét írják elő az értelmezési szabályok, amikor a feleknek a szerződés megkötésekor fennálló szándékainak megfelelő értelmezést ajánlják.

14. Általában egy állam pontos feladatokra vonatkozóan a jog azon állása szerint vállal szerződéses kötelezettségeket, ahogy az a szerződés megkötése pillanatában fennáll, nem pedig kialakuló és határozatlan feladatokra. Egy állam nem vállalhat ismeretlen feladatokra kötelezettséget, sem a jövő, sem pedig a jelen vonatkozásában.

15. A jelen esetben az új környezetvédelmi és nemzetközi vízfolyásokról szóló jogot a felek beleegyezésével és a szerződés által tervezett "eljárási mechanizmusok" útján bele lehetett volna foglalni az 1977-es Szerződésbe. Ekkor a szerződés "átdolgozásáról" lenne szó, az ez által elfogadott határokon belül. Ugyanígy az új jog is szerepet játszhatott volna a szerződés "új értelmezésének" keretén belül, azonban csak akkor, ha a másik fél jóváhagyásával történt volna.

D. A későbbi jognak mint értelmezési vagy módosítási elemnek óvatos figyelembevételre egyedi esetekben

16. Igaz, nem lehetnénk túlzottan szigorúak anélkül, hogy tagadnánk a mozgást az életben. Az új jog elvileg kétféleképpen is elfogadható lehetne: mint az 1977-es Szerződés tartalmának értelmezési eleme, valamint e tartalom módosításának az elemeként is.

17. Az első eset az értelmezés az egyszerűbb. Általában véve helyénvaló az akarat autonómiájának védelme. Azonban ebben az esetben, az 1977-es Szerződés 15., 19. és 20. cikkei szerencsére rendkívül homályosan fogalmazták meg (a víz, a természet és a halállomány védelméről van benne szó, másról nem). Egyéb kikötések nélkül az akarat autonómiájának tiszteletben tartása pontosan azt sugallja, hogy az ilyen jellegű rendelkezéseket dinamikusan kell értelmezni, azaz a mindenkori szokásjog hatáskörébe tartozó kritériumok figyelembevételével. Ha ez a helyzet, nem kellene elismerni azt, hogy ezek a kritériumok az elmúlt húsz év folyamán jelentős fejlődésen mentek keresztül? Az új jog, akár a környezetvédelmi, akár a nemzetközi vízfolyásokról szóló, talál alkalmas okot alkalmazására az 1977-es Szerződés 15, 19 és 20 cikkei alapján, a Szerződés "dinamikus értelmezése" érdekében.

18. Ez az első olyan nagyobb per a Bíróság előtt, amelynek az ökológiai háttére annyira érzékeny, hogy elárastotta az előteret is úgy, hogy már-már elterelte a figyelmet a szerződések jogáról. A nemzetközi közvélemény nem értette volna meg, ha a Bíróság mellőzte volna az új jogot, amelynek Magyarország követelte az alkalmazását. Roppant szerencsés módon az 1977-es Szerződés 15, 19 és 20 cikkeinek köszönhetően a Bíróság tovább táplálhatta az új jog fáját. Egyébiránt hangsúlyozni kell, hogy Szlovákia nem ellenezte ennek a jognak a figyelembevételét. Azonban azáltal, hogy bevonta a perbe a szerződés új. dinamikus értelmezésének elvét, a Bíróságnak többet kellett magyarázkodnia és emlékeztetnie arra, hogy egy szerződés értelmezésének általános szabálya változatlanul az 1969-es Bécsi Egyezmény 31. cikke.

19. A vonatkozó jog kérdése vizsgálatának végén emlékeztetnék arra, hogy jelentős fejlődést regisztráltak az elmúlt húsz-harminc év folyamán a környezetet érintő emberi ismeretek terén. Azonban az, ami fejlődött, ami egyedül fejlődhetett, az egyrészt az ökológiai pusztulás tudományos

magyarázata, másrészt a pusztulást korlátozó vagy megszüntető technikai módszerek. Ami magának a pusztulásnak a jelenségét illeti, az azóta létezik, amióta az ember először szembeszállt a természettel. Azaz a pusztulás az 1977-es Szerződés előtt legalább annyira ismert fogalom volt, mint azt követően, és ez volt a felekhez intézett kérdésem lényege.

*

20. Az 1977-es Szerződés és csatolt okmányainak természete véleményem szerint több figyelmet érdemelt volna a Bíróság többségének részéről. Valójában ugyanis központi kérdésről van szó. A Szerződés természete nagymértékben függővé teszi Szlovákia jogutódlását ezen okmány vonatkozásában, amely a vonatkozó jog lényegét képezi, és amely a mindkét fél általi keresztező jogsértések ellenére változatlanul hatályos.

21. Az 1977-es Szerződés (beleértve csatolt okmányait) a következő három tulajdonsággal rendelkezik:

- területi szerződés;

- olyan szerződés, amelynek Szlovákia érvényes jogutódja; és

- olyan szerződés, amely még ma is hatályos.

22. A Szerződés, mint területi szerződés:

- azért, mert két állam területének találkozását valósítja meg; kötelezettségeket hoz létre köztük mindkettőjük területe egy részének felhasználására vonatkozóan vagy használatuk korlátozásait illetően. Egyfajta területi függőséget hoz létre az egyik állam részére a másikhoz viszonyítva; területi kapcsolatot létesít köztük a megállapított határok tiszteletben tartása mellett. A bósi vízerőmű szlovák területen való működése függ a magyar területen levő dunakiliti-i gáttól. Ennek az erőműnek az ún. "csúcsüzem módja" pedig a magyar területen levő nagymarosi vízlépcső létrehozásának függvénye;

- azért, mert két szomszédos ország között egy sajátos regionális teret hoz létre; jelentős műtárgyak közös megépítését és használatát érinti, mindegyiket a Dunán, amely maga is határfolyó, vagy amellett és érte. Ilyen hagyományos folyóvíz szabályozás határövezetben befolyással van ezen a szakaszon a folyami hajózásra, valamint a határvíz használatára és megosztására, és összeköti a két államot az energiatermelés jótékony tevékenysége révén. Az egész regionális teret és sajátos határrendszert hoz létre, ami a törvényes Szerződésnek vitathatatlanul "területi szerződés" jellegű kölcsönöz;

- végezetül azért, mert kettős funkciót tölt be, egyszerre megerősíti és enyhén módosítja a két állam közötti határt; ezt a határt már meghatározták egyéb korábbi okmányok. A szóbanforgó 1977-es Szerződés azonban egy olyan folyam szabályozására vonatkozik, amelyről tudjuk, hogy főcsatornája felező vonala alkotja a felek közti államhatárt. Ezenfelül a Szerződés tartalmaz egy rendelkezést az államhatár demarkációs vonalát illetően, amely által határmegerősítő szerződésnek tekinthető. Ezenkívül a határvonal kisebb módosítását irányozza elő a vízlépcsőrendszer építését követően. Erre vonatkozóan meghatározott területcserét jelent be egy külön szerződés által. Végezetül az 1977-es Szerződés ily módon nemcsak a határ vonalát befolyásolja, hanem annak természetét is, hiszen a határt ezután de facto már nem a tényleges folyóvölgyvonal alkotja.

23. Ez a Szerződés olyan okmány, amelynek Szlovákia kétségtelenül jogutódja

- azért, mert területi szerződés, lévén az elv hasonló esetben a jogutódlás automatikus jellege;

- azért, mert a jogutódlás ezen típusára (állam felbomlása) a jogutódlás folytonosságának szabálya az irányadó;

- azért, mert Szlovákia maga is jelen volt, még Csehszlovákia felbomlását megelőzően, a Szerződés megkötésénél; valamint

- azért, mert Szlovákia létrejöttkor kijelentette, hogy az elődállam által kötött összes szerződést magára nézve kötelezőnek tekint, anélkül, hogy ebből bármikor kizárta volna az 1977-es Szerződést.

24. A felek közti 1993-as Különm-egállapodás kidolgozása bizonyára nem volt egyszerű. Megfogalmazását látszólag az ellentmondásos elemek összehangolásának gondja sugallta. A felek egyike, Magyarország, elismeri, hogy az 1977-es Szerződés egészen felbontásáig, 1992. május 19-ig vonatkozik rá, a másik félre azonban nem. Ez utóbbi, Szlovákia, Magyarország szerint nem örökölte a hivatalos okmányt, hanem csak annak lényegi tartalmát, amelyet jogok és köteleességek alkotnak, amelyeket Szlovákia ebből a Magyarország szerint immár megszűnt szerződésből megtartana.

25. Ily módon a Bíróságnak ebben a bonyolult felállásban a két államot nem ugyanazon szerződés alapján kellene megítélnie, hanem

i) Magyarországot, a jogvita egyik peres felét, és egy felbomlott államot, Csehszlovákiát, amely nem részese a jogvitának, ugyanazon szerződés alapján,

ii) ugyanakkor két államot, Magyarországot és Szlovákiát más alapon, amely nem közvetlenül a Szerződés (?), amely utóbbiról nem elismert, hogy örökölte volna a peres Szerződést.

26. Valójában Szlovákia ténylegesen örökölte az 1977-es Szerződést, amely még mindig hatályban van a peres felek között, a mindkét fél részéről történt szerződésszegések ellenére. Csatlakozom a Bíróság többségének érveléséhez és következtetéseivel annak megítélésében, hogy egyrészt mind Magyarország, mind Szlovákia megszegte a Szerződést, másrészt, hogy a Szerződés változatlanul hatályos. Később a Bíróság többségének véleményén túl megyek a Szerződést ért károk kérdésével kapcsolatban, amelyet keresztező jogsértéseknek tartok, amelyek olyan hatásokat idéztek elő, amelyeket össze kell egyeztetni majd a Szerződés fennmaradásával.

*

27. A szóbanforgó Szerződést ért károkról lévén szó, teljes mértékben osztom a Bíróság többségének nézetét, amikor kimondja, hogy Magyarország nyilvánvalóan megsértette szerződéses kötelezettségeit, amikor felfüggesztette, majd abbahagyta munkálatait, végül bejelentette a Szerződés felbontását. A Magyarország által a munkálatok felfüggesztése, elhagyása, majd a Szerződés felbontása mellett felsorakoztatott érvek egyike sem képes megingatni meggyőződésemet. Nem tennék hozzá semmit a Bíróság többsége által a magyar szerződésszegésekről készített elemzéshez, hacsak nem azt, hogy a Szerződés "felbontásáról" lévén szó, a magyar intézkedés egy objektív határrendszert létrehozó szerződés ellen irányult, amely területet szabályozott; hogy egy folyó megosztott erőforrásaira vonatkozott, és hogy a kár, amelyet ezáltal okozott, annál is jelentősebb, hiszen olyan munkálatokat és műtárgyakat hagyott volna félbe, amelyek természetükből adódóan nehezen visszaállíthatók.

28. Ami a szóbanforgó Szerződést ért, (Cseh)Szlovákia által okozott károkat illeti, sajnálatos módon véleményem eltér a Bíróság többségének véleményétől. Mindannyian egyetértünk abban, hogy (Cseh)Szlovákia megszegte az 1977-es Szerződést, azonban az én nézetem eltér a (cseh)szlovák fél részéről történt szerződésszegés időtartamára és jelentőségére vonatkozóan. A legfontosabb kérdés azzal az ítélettel kapcsolatos, amelyet a ideiglenes megoldásról, más néven "C-variánsról" kell hozni, amely megoldást Csehszlovákia elfogadta és alkalmazta. A Bíróság többsége szerint "Csehszlovákiának 1991. novemberében joga volt a C-variánshoz folyamodni, amennyiben olyan munkálatok elindítására szorítkozik, amelyek nem prejudikálják a végső döntést, amelyet meg kellett hoznia. Ezzel szemben Csehszlovákiának nem volt joga ezt a variánst 1992. októberében üzembe helyezni" (88. bekezdés). A Bíróság ezen ajánlása képezte aztán az ítélet 1 C és 1 C rendeletének tárgyát.

Az én véleményem eltérő.

29. Szlovákia nem támaszt nehézséget azzal kapcsolatban, hogy elismerje, a C-variáns fizikai valójában eltér attól a megvalósítástól, amelyet az eredeti terv végrehajtásával lehetett volna elérni. Tény, hogy a C-variáns autonóm rendszert hozott létre, amely semmilyen formában nem függ Magyarországtól. A közös beruházás gondolata egyre távolodik a műtárgyak üzem módjának jogkövetkezményeivel, amely műtárgyak most már csak Szlovákiától függenek. Szlovákia egyoldalú cselekedetével kisajátította a közös beruházást, valamint a Duna vizét - amely közös erőforrás volt - a folyam mintegy negyven kilométeres szakaszán. Feladták a nyereségkereső és azt megosztó üzemeltetést, amely mindkét felet érintette.

30. A hozzávetőleges vagy megközelítő alkalmazás elmélete, amelyre Szlovákia hivatkozott a C-variáns építésének és üzembe helyezésének igazolására nem igazán meggyőző. A nemzetközi jog nem ismer ilyen elméletet. A Szlovákia által felsorakoztatott precedens eseteknek nincs értéke. Valójában ez az elmélet már csak veszélyei miatt is szigorú megrovást érdemelt volna, amelyet hiába keresek az ítéletben.

31. Ha ezt az elméletet elfogadnánk, az államok közti jogbiztonságot, különösen pedig a szerződések biztonságát, valamint a szabályosan szerződött kötelezettségek egészét veszélyeztetné. Ennek az elméletnek a megerősítése gyakorlatilag a pacta sunt servanda sarkalatos elvének végét jelentené, attól fogva egy pontos kötelezettséget vállaló állam szabadon teljesíthetne egy másik kötelezettséget, amelyet ügyesen az elsőhöz nagyban hasonlónak tüntetne fel. Elegendő volna számára azt megállapítani, hogy az általa végrehajtott megközelítő alkalmazás megengedett miután a másik fél magatartása saját elmondása szerint lehetetlenné teszi számára kötelezettségeinek a szerződés feltételei szerinti teljesítését, és hogy nincs más lehetősége. Fennállna tehát annak veszélye, hogy az állam kötelezettségeinek minden megszegése átalakítható lenne megközelítő alkalmazássá.

Ennek azért is nagy a veszélye, mert az elmélet nem nyújt semmiféle megbízható kritériumot a megtúrt megközelítés vagy hozzávetőlegesség fokának mérésére. Az a távolság vagy eltérés, amelyet egy államnak megengedett lenne alkalmazni a szerződés céljához képest a kötelezettség teljesítése során veszedelmesen bizonytalan és az állam szubjektív megítélésére van bízva.

Azonban továbbmegyek:

32. Ami hiányzik a megközelítő alkalmazás tételéből ahhoz, hogy a Szerződés érvényes, új értelmezésének minősüljön, az nyilvánvalóan a másik állam jóváhagyásának alapvető feltétele. Szlovákiának bizonyára igaza van, amikor azt állítja, hogy egy szerződés alkalmazása során a szerződéses normától való eltérést tekinthetjük az adott szerződés új értelmezésének. Azonban a kötelezettségnek ez a fajta változtatása vagy újítása annak végrehajtása során egy alapvető feltétel meglétének van alárendelve, amely a jelen esetben egyáltalán nem teljesül. A megközelítő alkalmazást csak akkor érvényesíthetjük és csak akkor alkothat új értelmezést, ha a másik szerződő fél ehhez hozzájárult. Jól látható tehát a szlovák tétel hiányossága.

Magyarország álláspontja azért is igen sajátos, hiszen nemcsak, hogy beleegyezését nem adta a Szerződés új értelmezéséhez, hanem szerinte sem első, sem új értelmezés nem létezett, hiszen véleménye szerint a Szerződés még Szlovákia megszületése előtt megszűnt.

33. Most rátérnék a C-variánst illetően egy egészen más szempontra. Ez lehetővé teszi számomra, hogy előadásomat jogosan kiegészítsem egy árnyalattal. Senki előtt nem ismeretlen az, hogy amikor államok tárgyalásba bocsátkoznak, elővigyázatosságból és realizmusból gyakran egyéb megoldásokat is terveznek a tárgyalások kudarcára felkészülve. Egy előrelátó állam mindig úgy megy el egy tárgyalásra,

hogy eredménytelenség esetére egy vagy több tartalék megoldást tartogat a tarsolyában. Ezért megerősíthető az, hogy egy egyoldalú ideiglenes megoldással való tervezés szükségszerűen a tárgyalások szokásos stratégiájának és taktikájának a része, néha már csak a tárgyalások folyamán a partnerre való nagyobb nyomásgyakorlás érdekében is. A ideiglenes megoldások tehát minden tárgyalás elővigyázatossági elemét alkotják.

34. Nem állíthatjuk az ellenkezőjét, csak ha az állam rosszhiszeműségéről tett tanúbizonyságot és tökéletes bizonyítást nyert az, hogy csak színlelte a tárgyalást, pedig valójában feltett szándéka a látszattárgyalások szabotálása és egy már elhatározott egyoldalú megoldás mindenáron való érvényesítése.

Felmerül tehát annak kérdése, hogy Csehszlovákia tiszteletben tartotta-e a jóhiszeműség elvét. Ennek a kérdésnek nem vállalkoznék a tárgyalására, hiszen számomra Csehszlovákia, csakúgy mint Magyarország kinyilvánította jóhiszeműségét azáltal, hogy saját aggályairól számoltak be egymásnak. A felek jóhiszeműségét a nyugtalanság és a másik iránti gyanakvás fokozatosan őrlötte fel.

35. A Bíróság többsége a ideiglenes megoldás konkrét megépítése, amelyet jogszerűnek vélt, és a folyam tulajdonképpen elterelése, a variáns befejező szakasza, amelyet jogtalanak tartott, e kettő megkülönböztetésére alapozta a C-variáns jogi érvényének értékelését. A C-variánssal járó különböző műveleteket mint valamilyen jogi szálamiként szeletelte volna fel.

Ezt a megközelítést nem tudom osztani. A C-variáns megvalósítása véleményem szerint az olyan szerződésszegés kategóriájába tartozik, amelyet jellemzői szerint folytonosnak, összetettnek vagy komplexnek nevezünk, és amelynek minden szakasza és eleme jogtalan.

36. A Bíróság többségének megítélése szerint csak a folyam elterelése tekinthető (Cseh)Szlovákia szerződéses kötelezettségeinek megszegésének, valamint azon nemzetközi szokásjog megsértésének, amely megtiltja egy közös erőforrás egyoldalú kisajátítását. Az elterelést megelőző szakaszok mindegyikét jogszerűnek tartanak azzal az indoklással, hogy szuverén államnak joga van saját területén bármilyen építményt felállítani mindaddig, míg az egy másik állam jogait vagy érdekeit nem sérti.

37. Azonban pontosan ez utóbbi ponttal kapcsolatos érvelés tarthatatlan. Hiszen ahhoz, hogy kifogásolhatatlan legyen, bizonyítani kellene, hogy a C-variáns építésének a folyam elterelése kivételével egyik szakasza sem sértette Magyarország jogait és érdekeit. Ilyen bizonyítás nem történt, és úgy tűnik, hogy ezt a Bíróság magától értetődőnek tartja, mintha alaptételről lenne szó.

38. Egy állam természetesen saját területén szuverén, ahol kívánsága szerint bármilyen építményt emelhet. Azonban mihamarabb az államot kötelezettség köti például egy folyammedence szabályozását illetően, már nem építhet tetszése szerint olyan építményt, amely ugyanezen folyammedencére vonatkozik, ehhez a medencéhez kapcsolódik vagy befolyással van rá. A szerződés beavatkozási körén

belül ettől kezdve már csak ezen okmány alkalmazására van mód (eltekintve nyilván a terület közigazgatási működtetésétől). Más szóval az állam magatartását tekintve természetesen szuverén, azonban kötött meghatározott szerződéses kötelezettség által, így szükségszerűen olyan körültekintéssel és belátással kell eljárnia, hogy egy pillanatig sem kelljen attól tartania, hogy bármely művelete bármely pillanatban potenciálisan veszélyeztetheti szerződéses kötelezettségének megvalósítását. Szerződés által szabályozott területen a szerződő állam már nem végezhet bármilyen teljesítést. Ez csak akkor lehetne jogszerű, ha teljességgel semleges a szóbanforgó szerződés általános gazdálkodása szempontjából.

39. Itt emlékeztetnem kell arra, amit korábban az 1977-es Szerződés területi természetére vonatkozóan említettem, amely a szerződő államok felelősségére különböző kölcsönös kötelezettségeket állapít meg a két állam területe egy részének hasznosítására, vagy ezen használat korlátozására. A Szerződés területi függőséget hoz létre a két állam között. Hogyan lehet akkor fenntartani, hogy ilyen körülmények között az állam tetszése szerint cselekedhet?

40. Tisztában kell lenni azzal, mi is valójában a C-variáns. Az ítélet 66. bekezdése részletes leírással szolgál és a független szakértők munkacsoportja a következőképpen mutatja be:

☑A C-variáns műtárgyak összetett együttese, amely [Cseh]Szlovákiában található ... A műtárgyak a következőkből állnak ... :

2) a Duna folyását szabályozó elvezető bukógát,

3) a Duna medrét elzáró gát,

4) az ártéri bukógát,

5) a Mosoni-Duna-ágat tápláló vízfelfogó műtárgy

6) az üzemi csatornát tápláló vízfelfogó műtárgy

7) a műtárgyakat összekötő duzzasztó gátak/töltések,

8) zsilip kis úrtartalmú hajók számára,

9) árelvezető szerkezet,

10) a vízerőmű.

A C-variáns ezen leírása jól szemlélteti, hogy a tervezett műtárgyak számosak, súlyosak, egyáltalán nem semlegesek, ezenkívül fedik vagyis pontosabban kiforgatják az eredeti tervet.

41. A jogi szálamiszeletek között, amelyeket a C-variáns alkotna, már az elsőt sem lehetne az 1977-es Szerződésre vonatkozóan semlegesnek tekinteni. (Cseh)Szlovákia első lépése, a dunacsúnyi gát megépítése, ugyan egy csehszlovák területen fekvő folyami medencében történt, azonban közvetlen hatása volt a két országhoz tartozó víz feletti rendelkezés módjára, hiszen ott a folyamot, a dunakilitini tározó mintegy kétharmadát képviselő nagy tározóvá duzzasztották. Ez az első művelet nem olyan semleges tett, amelyet egy olyan állam, amelyet egyébként a folyam bizonyos szabályozására vonatkozóan kötelezettség terhel, szabadon megtehetne. Ezzel szemben olyan helyzetet hoz létre, amelynek közvetlen és azonnali hatása van az 1977-es Szerződésben foglalt előirányzatokra, amelyeket jelentősen módosít. A szóbanforgó Szerződés valóban formálisan sehol nem tiltja meg Csehszlovákiának, hogy Dunacsúnynál, saját területén duzzasztógátat építsen. Azonban azáltal, hogy a Szerződés a duzzasztógátat Dunakilitinél tervezte, kétségtelenül előírta Csehszlovákia számára az attól való tartózkodás kötelezettségét, hogy ezt a duzzasztógátat Dunacsúnynál építse meg. Azaz, már a dunacsúnyi első műveletet sem lehetett Csehszlovákia kizárólagos és szuverén kezdeményezésére bízni. Nem Dunacsúnynál következett be tehát a Duna vízének első elterelése, amikor az ott felduzzasztott folyam, amely hatalmas tározóvá duzzadt, Magyarország kárára?

42. Egészen másképpen szólva, nem tudom elképzelni, hogy egy állam intézkedése, amely mintegy láncszemet alkot egy láncban, nem kap jogtalan színezetet, miután az utolsó láncszemet maga is jogtalanként ismeri el. Hiszen azt követően, hogy a Dunát elterelték, ennek a jogtalan tettnek visszamenőleg kémiai indikátorként kellett szolgálnia, jogtalanra színezve a C-variánssal kapcsolatos műveletek egészét. Márpedig a Bíróság többsége ragaszkodik ahhoz, hogy az építkezés végérvényesen jogszerűnek tekintett műveleteit szembeállítsa a folyam jogtalanak tekintett elterelésével, és egyáltalán nem ismeri el a C-variáns egészének jogtalanságát.

43. A Bíróság többsége számára ez az egyik módja a folytonos, összetett vagy komplex szerződösszegés fennállása tagadásának. Véleményem szerint az összes elvi és jogtudományi erőfeszítést, valamint a Nemzetközi Jogi Bizottság által végzett jogszabály-alkotási kísérletet veszélyezteti ez az álláspont. A folytonos szerződösszegés jogtalansága természetesen csak azután állapítható meg, hogy a darab utolsó jelenetét is eljátszották. Azonban az elvekben és a joggyakorlatban az utolsó láncszem jogtalanságának kinyilvánítása a szerződösszegés kategóriáinak nagy részében magával vonja az egész lánc jogtalanságát. Ezért számomra hiteltelennek tűnik a C-variáns megépítését, amelyet jogszerűnek ítélnék meg, szembeállítani végleges üzembe helyezésével, amit pedig jogtalanak.

44. A Bíróság ítélete a Nemzetközi Jogi Bizottságnak az államok felelősségével kapcsolatos munkáira hivatkozik. Azonban a Bizottság azon magyarázatának egyik bekezdésében, amelyre a Bíróság utal, pontosan az olvasható, hogy "a belső jogban elkövetett jogtalan cselekedettől eltérően, egy állam

nemzetközileg jogtalan cselekedete igen gyakran - sőt az esetek többségében - egyedi intézkedések vagy mulasztások sorozatának eredménye, amelyek bár a belső jogban jogilag különállók, a nemzetközi jog szempontjából valamiképpen elválaszthatatlan egészet alkotnak² (Nemzetközi Jogi Bizottság évkönyve, 1993, vol.II, 2. rész, 59. old., 14. bekezdés).

45. Egyébiránt nem a Nemzetközi Jogi Bizottság államok felelősségéről szóló tervezetének a Bíróság által idézett 41. cikke vonatkozik ide, hanem sokkal inkább a 25. cikk. Címe (nemzetközi kötelezettségnek egy állam időben kiterjedő cselekedete által elkövetett megszegésének pillanata és tartama²) magában is jelentéssel bír a jelen per vonatkozásában. Ebben egyértelmű megfogalmazást nyer:

²1. Nemzetközi kötelezettségnek egy állam folytonos jellegű cselekedete általi megszegése akkor történik, amikor ez a cselekedet megkezdődik...

2. Nemzetközi kötelezettségnek a megszegése egy államnak különálló esetekhez kapcsolódó tettek vagy mulasztások sorából álló cselekedete által akkor történik, amikor a tettek vagy mulasztások során az egyik tagja megvalósul, amelyik az összetett cselekedet meglétét létrehozza...

3. Nemzetközi kötelezettségnek a megszegése egy állam tettek vagy mulasztások sorozatából álló komplex cselekedete által ... akkor történik, amikor a komplex cselekedet utolsó alkotóeleme megvalósul..."

Ezenkívül és minden esetben a Nemzetközi Jogi Bizottság kijelentette, hogy minden ilyen helyzetben (folytonos, összetett vagy komplex cselekedet) "A jogsértés elkövetésének ideje az egész időszakra kiterjed². Másszóval, a fenti háromféle jogsértés bármelyikét is vonatkoztatjuk a C-variánusra, az utolsó szakasz, a folyam elterelésének jogtalansága kiterjed az azt megelőző műveletek egészére, még akkor is, ha nem azt feltételezzük, hogy folytonos jogsértésről van szó, amelynél a jogtalanság már annak megkezdése időpontjában létrejön.

46. Igazság szerint a C-variáns jogtalan jellege, építése kezdetétől a folyam eltereléséig, nem lehet oszthatatlan, ha tekintetbe vesszük ezen ideiglenes megoldás² sajátos természetét. Mint azt a Bíróság ítélete igen helyesen megállapítja, "a vízlépcsőrendszer fő műtárgyait ... egységesen koordinált egységként irányítják majd² (144. bekezdés) vagy még inkább "üzemelő, egységes és oszthatatlan műtárgyak rendszereként² (77. bekezdés). Ugyanígy a helyébe lépő C-variáns is egy sor egymáshoz kapcsolódó műveletből áll. Ezek egymásnak alárendelve szolgálják a végső célt. A műveletek egységes jellege abból következik, hogy egyenként egyik sem elegendő, illetve egyenként egyiknek sincs értelme. Egyikük sem semleges, és mindegyiknek csak a végső célhoz viszonyítva van értelme. Mi mást szolgálhatna a Duna medrét lezáró gát építése, ha nem a folyó elterelését? Egy szuverén állam számára, amelynek joga van azt építeni a saját területén, amit akar, egy ilyen gát építésének, ha tényleg elszigetelt és önmagában levő volna, semmi értelme nem lenne, és az államnak sem fűződne hozzá semmi érdeke, így aztán meg sem építené. Ez az értelem és érdek csak akkor jelenik meg, ha ezt a

műveletet a folyó végleges eltereléséhez kapcsoljuk. A C-variáns keretein belül megépített elvezető csatorna jellege egészen nyilvánvalóan azt szolgálta, hogy a főcsatorna vizét elvezesse a bósi erőmű irányába. Egy ilyen építkezés nem lehetett sem ártatlan, sem semleges, a C-variáns végleges jellege, ami nem más mint a folyó vizének elterelése, nyomta rá a bélyegét. Azaz egyrészt az építkezés, másrészt az elterelés egymástól nem elválasztható.

47. Pontos az a megállapítás, hogy minden nemzetközileg jogtalan cselekedet először [előkészületekkel] indul. Egyetértek a Bíróság többségével abban a tekintetben, hogy ezek az előkészületek szigorú értelemben nem jogtalanok. Még egy ideiglenes megoldás igen előrehaladott előkészítése abból a célból, hogy a tárgyalások során a partnerre nyomást lehessen gyakorolni, önmagában még ez sem jelent jogtalanságot. Azonban miután ki lett adva az építési parancs és az építkezés megindult, azaz 1991. novemberében, itt már elhagyjuk az előkészületek terét, és rátérünk az építkezésre. Márpedig 1991. novemberében Csehszlovákia tökéletesen tisztában volt azzal, hogy Magyarországnak nem állt szándékában végrehajtani az 1977-es Szerződést, és ekkor úgy döntött, hogy eltereli a folyó vizét. Azon műveletek láncolata, amelyek ezt a célt voltak hivatottak szolgálni, folyamatos volt, egyetlen láncszem sem esett ki az építkezés kezdetétől egészen a C-variánsnak a folyóeltereléssel végrehajtott üzembe helyezéséig, azaz 1992. októberéig. A Bíróság többsége ennek ellenére úgy vélte, hogy a szóbanforgó munkálatokat [Csehszlovákia] abbahagyhatta volna, ha sikerült volna a feleknek egyetértésre jutni (79. bekezdés). Nem hiszem, hogy minden kockázat nélkül ilyen találgatásokba bocsátkozhatnánk. Akkor, amikor 1991. novemberében az építkezés megkezdődött és a munkálatok teljes időszaka alatt, egyértelművé vált, nevezetesen a felek közti diplomáciai jegyzékváltásokon keresztül, hogy mindkét fél véglegesen lehorgonyzott a saját álláspontjánál. Ettől kezdve a munkálatok elhagyása, amelyre a Bíróság hivatkozott, irreális volt és csak a feltételezések szintjén létezhetett.

48. Az ítélet rendelkezésének 1. bekezdése tehát oly módon fogalmazódott, hogy a Bíróság egyrésztől kijelenti, hogy Csehszlovákia jogszerűen cselekedett, amikor a C-variánshoz folyamodott 1991. novemberében (A. pont), másrésztől viszont nem volt joga azt 1992. októberében üzembe helyezni (B. pont). Bevallom, némileg meglep ez a kettős állítás. A helyzet annak felel meg, mintha megvehetném a piacon a gyümölcsöt, de megenni már nem ehetem meg. Mintha a gazdasszony megfőzte volna az ebédet, de elfogyasztása meg lenne neki tiltva. Mintha egy állam szabadon vásárolhatna vagy gyártathatna fegyvereket, azonban ha megtámadják, nem használhatná őket. A rendelkezés 1. bekezdése egy zsákutcába torkolló elemzésnek meglepő rövid útját kínálja.

Végeredményben a Bíróság által a C-variánst illetően elfogadott döntés szerintem sem jogilag nem helytálló, sem gyakorlatilag nem jó, sem ténylegesen nem hasznos. Sem a jog, sem a tények, sem pedig az elkövetkező kétoldalú tárgyalások szempontját nem szolgálja.

49. A C-variáns megvalósításával egy két államhoz tartozó, határfolyam medrében folyó nemzetközi vízfolyás hirtelen 40 kilométer hosszúságban, Dunacsúnytól Szapig, tisztán nemzeti, azaz szlovák vízfolyássá változik. Egy kétoldalú, két állam területén közös befektetésből épülő beruházás, amely hirtelen egyoldalú és tisztán nemzeti beruházássá válik. Ki a hibás? Elsősorban bizonyára Magyarország. A probléma ezen aspektusa azonban pillanatnyilag nem érdekel. A figyelmet a jelentős

anyagi valóság ragadja meg: eleddig megosztott vízfolyás 40 kilométer hosszúságban tisztán nemzetivé válik, és egy kétoldalú beruházás hirtelen alapvető változáson megy keresztül, amely tisztán nemzeti beruházássá torzítja.

50. Egyértelmű, hogy ezzel a cselekedetével (Cseh)Szlovákia az 1977-es Szerződéstől valami teljesen eltérőt alkalmazott. A C-variáns vagy a Szerződés alkalmazása vagy nem. Szerintem nem létezhet köztes megoldás. A jog szerint nincs helye a Szerződés megközelítő alkalmazásának. A nemzetközi jog csak két magatartási kategóriát ismer: a jogszerűt és a jogtalan. Köztes helyzetet nem ismer. Köztes helyzet létezhet, azonban csak egy cselekedetet jelenthet. A Szerződéssel kapcsolatban ez a cselekedet csak a Szerződés nem-alkalmazásának tekinthető, hiszen jellege jogtalan.

51. Elérkeztem tehát a következtetéshez, hogy a C-variáns egészében véve jogtalan. Tekinthető legalább ellenlépésnek? Nem hiszem, és ezzel kapcsolatban osztom a Bíróság többségének érvelését. Egy aprósággal azonban kiegészíteném. (Cseh)Szlovákia magatartása teljes bizonyossággal nem értékelhető egyszerű reakcióként Magyarország jogtalan lépéseire válaszul. Egy valamivel reálisabb elemzés a csehszlovák magatartásban egyszerre látna előre megfontoltságot és visszavágást, ami által bonyolultabb helyzet állhatna elő, mint az ellenlépésé. Először tehát az előre megfontoltság. Anélkül, hogy követni tudnám a magyar álláspontot, miszerint Csehszlovákia 1920 óta arról ábrándozott, hogy kizárólag szlovák területen megépíti a műtárgyak összességét, megállapíthatom, hogy Csehszlovákia ideiglenes megoldásként már elég korán, 1989-ben kidolgozott különböző változatokat, köztük a C-variánst. Aztán a visszavágás. Nem kétséges, hogy a kronológia Szlovákiát szolgálja. A munkálatok felfüggesztése Magyarország részéről 1989. május 13-án, majd végleges elhagyásuk, végezetül a Szerződés felmondásáról született döntés 1992. május 19-én logikusan úgy tüntetik fel a C-variáns 1992. október 23-i végső megvalósítását, mint a magyar magatartásra való ellenlépést.

52. Mindenesetre, és itt csatlakoznék a Bíróság többségéhez, a C-variáns nem egy olyan ellenlépés, amely jogtalanságát mentené. Valójában aránytalan, hiszen egy csapásra megfosztja Magyarországot a Duna vizétől, mint megosztott erőforrástól, valamint az 1977-es Szerződés által tervezett közös beruházásba való beleszólás jogától. Ezenfelül a C-variáns sem nem ideiglenes, sem nem eltérítő, mint annak egy ellenlépésnek lennie kellene. Az 1977-es Szerződés végleges és visszafordíthatatlan megszegését jelenti.

*

53. Mindkét fél, mind Magyarország, mind pedig Szlovákia megszegte tehát az 1977-es Szerződést. A felek által létrehozott helyzetet a keresztező jogsértések jellemzik, amelyek egymás reakcióiként jöttek létre. Nem könnyű azonban minden esetben bizonyossággal megállapítani az ok-okozati viszonyokat. A felek tettei és magatartása néha összegabalyodnak. Úgy tűnik, hogy az időrendiség nyújt választ arra a kérdésre, hogy a két fél közül melyik indította el az egymást keresztező jogsértések ciklusát. Természetesen számot kell vetni ezzel a kronológiával, és mindenesetre tisztában kell lenni azzal, hogy csak a jéghegy csúcsát jelenti, amelyben csak óvatosan szabad megbízni. Sajnálatos módon a felek közti viszonyt a kölcsönös gyanakvás jellemezte hosszú éveken keresztül.

Amennyiben a felek által elkövetett jogtalanságokat keresztező jogsértésnek tekintette volna, a Bíróság megragadhatta volna a lehetőséget, hogy leírja a látszólagosnál bonyolultabb valóságot, amelyben összekuszálódtak az ok-okozati viszonyok. Ha ezt megteszi, megalapozottan javasolhatta volna a feleknek szerződésük nulla megoldási alapon történő újratárgyalását, amely szerint mindkettő lemondhatott volna a másikkal szembeni kártérítési jogáról. Ily módon könnyebben újradefiniálhatták volna szerződéses kapcsolatukat egy megújult 1977-es Szerződés keretein belül.

*

* *

54. A keresztező jogsértések a terepen olyan valóságot hoztak létre, amelyet a Bíróság többsége nem tartott célszerűnek minősíteni. Nekem azonban szükségesnek és fontosnak tűnik hangsúlyozni, hogy ezek a keresztező jogsértések két tényleges eredményt alkottak, amelyek a tájba vésve maradnak a tárgyalt térségben.

55. A jogász nem szereti a tényleges eredményeket. Megerősöskolják a dolgok jogi rendezése iránti ízlését. Azonban tisztában van azzal, hogy az élet valósága összetett, és hogy ennek a valóságnak egy jelentős része elkerülhetetlenül kívül esik a jog birodalmán. Ezért néha előfordul, hogy eléggé realista legyen ahhoz, hogy méltányolja az ilyen helyzetek egy részét, amikor azok makacsul fennmaradnak, és hogy az ilyen eredményeket ténykérdésként kezelje azok jogcíme ellenére. Ezt a hozzáállást nemcsak a realitás diktálja, hanem motiválja az a törekvés is, hogy a tényleges eredmények bekerüljenek a jogi folyamatba.

56. (Cseh)Szlovákia megvalósította a C-variánst. A Szerződés által tervezett bósi rendszer megépítése során Dunakilitit Dunacsúnyval helyettesítette, azok technikai és tényleges következményeivel együtt. A C-variáns jogtalan, de létezik. Szlovákia annál is inkább büszkélkedik tényleges eredményével, mert az a joghoz közel áll. Szlovákia ragaszkodott ugyan hozzá, hogy megerősítse, készen áll lebontani ezt a tényleges eredményt. Egyértelműnek tűnik azonban, hogy a C-variáns megkérdőjelezése, akár lebontás, akár bármely más módon, gazdaságtalan, a környezetre káros, és összességében véve abszurd és Szlovákia számára elfogadhatatlan lenne. Ez az a megkerülhetetlen realitás, amivel a bírónak szükségszerűen dolgozni kell, arra törekedve, hogy összeegyeztesse azzal a joggal, amelynek kimondása a feladata.

57. A szlovák tényleges eredmény kettős tulajdonsággal rendelkezik.

Először is egészen a közelmúltig Charles De Visscher megnevezése szerint "működő eredmény" volt, és csak abban az időszakban szilárdult meg, amikor a per sub judice volt. Bóst két szakaszban kellett volna megépíteni. Az első szakasznak 1992. október 23-án kellett volna elkészülnie; ezen a napon

terelték el a folyót. A második szakasz mára csaknem elkészült, az alatt valósult meg, míg a Bíróság az ügyet tárgyalta. Ma már csaknem befejezett építészeti eredmény.

A szlovák tényleges eredmény másik sajátossága az, hogy ereje a tényből, de részben a jogból is származik. Ez a tényleges eredmény figyelemre méltó jellemzője, amely, mint minden más tényleges eredmény, a jog ellenére épült (ez esetben a szerződéses jog ellenére), amelyet alátámaszt azonban a Szerződés részleges alkalmazása, amely lehetővé tette Szlovákia számára azt az állítást, hogy a C-variáns csupán a Szerződés "megközelítő alkalmazása".

Valójában

i) a bősi vízlépcső és vízerőmű, amely már megépült, egyezik a Szerződés szándékával,

ii) a Duna elterelését előírta a szóbanforgó Szerződés (azzal a fontos különbséggel, hogy a duzzasztógát Dunakiliti helyett Dunacsúnynál épült meg); és

iii) a Duna változatlanul eredeti medrében van (azzal a kettős különbséggel, hogy Dunacsúnynál duzzasztották fel, és főként, hogy Szlovákia naponta elégtelen mennyiségű vizet enged bele, ami Szlovákia megítélése szerint javítható).

58. Magyarország ezzel szemben szinte minden helyszínen abbahagyta munkálatait, és visszalépett a nagymarosi vízlépcső megépítésétől. A magyar fél tényleges eredményei meglehetősen sajátosak.

Először is, egy tényleges eredmény kifejezhet egy bizonyos, tény alkotta rendet. A magyar fél tényleges eredményei viszont ennek teljesen az ellenkezőjét fejezik ki, az építési területek elhagyása folytán egyfajta rendetlenséget. Ezek a tényleges eredmények nem működés közben vannak, hanem elhúzódó torz állapotban.

A nagymarosi helyszín egyfajta negatív tényleges eredmény képét nyújtja, ami a vízlépcső megépítésétől való elállás tényének következménye. Ez azt jelenti, hogy a nagymarosi negatív eredmény végleges helyzetet teremtett, mivel Magyarország szándéka rendíthetetlennek tűnik.

59. Akár a szlovák, akár a magyar tényleges eredményekről legyen szó, mindnek megvan az a sajátossága, hogy a felek részéről jelentős mértékű kölcsönös elismerésben részesülnek. A magyar álláspont árnyalatainak megértése által támasztott nehézségek ellenére, egyik irattól a következőig, egyik perbeszédőtől a következőig, azt hiszem, Magyarország nem követeli a C-variáns felszámolását. Szlovákia pedig egyrészt úgy tűnik, hogy beletörődik a nagymarosi vízlépcső hiányába azzal, hogy módosít nevezetesen a bősi vízlépcső működési rendjén, másrészt nem követeli a dunakiliti-i nagy

tározó befejezését, amely igen költséges és igen szennyező lenne, de különösen azzal, hogy Dunacsúnyt kettős funkcióra használja.

Ezek voltak tehát a Bíróság számára értékes figyelmeztetések, hasznos jelzések megfelelő megoldások keresésére, tekintettel a jogra és a tényekre.

*

* *

60. Melyik ez a jog? Melyek ezek a tények? Vegyük először a tényeket, amelyeket az imént elemzett terep tényleges eredményekből álló realitása alkot. Aztán a jog, amelyet az 1977-es Szerződés és annak csatolt okmányai alkotnak, amelyeket a felek keresztező jogsértései sem voltak képesek érvényteleníteni. Következésképpen semmi értelme eltitkolni a Bíróságnak szánt igen kényes küldetés jellegét ebben a perben, amelyben a tények frontálisan ütköznek a joggal, pedig mégis ez utóbbit illeti az utolsó szó. A helyzetet a következőképpen lehet elemezni: egyrészt az 1977-es Szerződést meglehetősen nagy mértékben megfosztották tárgyi tartalmától, azonban változatlanul vonatkozó okmány, tartály vagy tojáshéj, amely készen áll a felek új vállalásainak befogadására; másrészt és ezzel párhuzamosan létrejöttek tényleges eredmények, amelyeket a felek kölcsönösen elismernek. A Bíróság feladata lett kimondani, hogy a feleknek kötelessége jóhiszemű tárgyalásokat folytatni abból a célból, hogy szerződésüket új tartalommal töltsék fel, amelynek tekintetbe kell venni a szerződés maradványait, csakúgy, mint a terep tényleges eredményeit. Lényeges volt azonban különösen azt hangsúlyozni, hogy ezeknek a tényleges eredményeknek a figyelembevételével a Bíróságnak nyilvánvalóan nem áll szándékában semmilyen módon törvényesíteni a megállapított jogtalanságokat. Egyszerűen csak a jogi realitásra törekedve olyan okozatok tudomásulvételéről volt szó (bizonyos mértékig a felekkel együtt), amelyeket keresztező jogsértések teljesen egyedülálló sorozata idézett elő, amely jogsértések mindegyike továbbra is megrovást érdemel.

61. Ezért először az 1977-es Szerződés megőrzésének számításba vételét és ennek jelentőségét kell megvizsgálni, majd a tényleges eredmények figyelembevételét és ennek jelentőségét, mielőtt megkísérelnénk ennek a két elemnek az együttes fenntartását egy megújított szerződés keretein belül.

62. A Szerződés hatályban tartása nem jelenti azon kötelezettségek kényszerű végrehajtását, amelyeket a Szerződés Magyarországra kirótt és amelyeket Magyarország a mai napig nem teljesített. Nem szükséges és nem is indokolt levonni a Szerződés érvényben tartásából származó összes logikus következményt. Nincs szó arról, hogy kényszeríteni kellene Magyarországot a nagymarosi vízlépcső megvalósítására, a dunakiliti-i munkálatok befejezésére, az elvezető gát üzembe helyezésére, a dunacsúnyi létesítmények elárasztására és a munkálatok befejezésére Bős alatt, amelyeket a Szerződés feltételei értelmében teljesítenie kellett volna, már amennyire ezeket Szlovákia eddig nem fejezte be.

Ugyanakkor radikálisan el kell háritani minden olyan gondolatot, amely törvényesítené Magyarország szerződéses kötelezettségeinek elhagyását. Attól, hogy a tényleges eredményeket megmásíthatatlan tényként fogadjuk el, nem kevésbé kell megállapítani nemzetközileg jogtalan jellegüket, amelyért Magyarországnak vállalnia kell a felelősséget. Ugyanez érvényes a szlovák fél tényleges eredményeinek figyelembevételére, amelyek szintén nem vetették le jogtalan jellegüket.

63. A Szerződés minden szerződésszegés ellenére való fennmaradása jól mutatja, hogy nem a pacta sunt servanda elv megsértésének legalizálásáról van szó. Ha bölcsen reális dolog a tényleges eredmények számbavétele és a megmásíthatatlan realitás lerohanásától való tartózkodás, még lényegesebbnek tűnik, különösen egy világszintű bírói szerv részére, a nemzetközi jog tiszteletben tartása, és urbi et orbi megmutatni, hogy a szerződések nem papírfecnik és hogy megsértésük által nem szűnnek meg. Kölcsönös megállapodásokon kívül az államok nem képesek, és nem is szabad nekik, olyan könnyen megszabadulni szerződéses kötelezettségeiktől. Alapvetően szükséges megerősíteni a nemzetközi vállalások jogbiztonságát.

64. A Szerződés fennmaradása lehetővé teszi 15, 19 és 20 cikkeinek megmentését, amelyek a víz, a természet és a halállomány védelmét szolgálják. Ezek a cikkek igen általánosak és elégtelenek. Azonban alapvető kérdéseket érintenek, amelyek a két állam közötti jelenlegi jogvita alapját képezik. Az államok feladata lesz a környezet, a vízminőség és a halállomány fontos kérdéseit tárgyalás útján rendezni. Az újratárgyaláshoz pedig pontosan a 15, 19 és 20 cikkek nyújtanak kiindulópontot.

65. Végül pedig a Szerződés fennmaradása keretet ad, keretbe foglalja a két állam szándékát a tárgyalás során. A Szerződés fennmaradása nemcsak a 15, 19 és 20 cikket menti meg. Ezen túlmenően elmondhatjuk, hogy az 1977-es okmány lehetővé teszi az általános filozófia és főbb alapelvek megőrzését, amelyek mozgatták a két állam közt a közös beruházás érdekében létrejött szövetséget, amely beruházás révén kölcsönös előnyökre számíthattak. A Szerződés keretként szolgál majd, amely keretbe foglalja az államok szándékát, az egyik vagy másik fél általi nemkívánatos túlkapások, vagy fordítva, az esetleges tartózkodás elkerülésére. A fennmaradó Szerződés már tartalmazza és elismeri az általános magatartási szabályokat és a jövőbeli tárgyalásnál hasznos elveket. A 15, 19 és 20 cikken kívül különösen a következő pontok érdemelnek fejlesztést és szükséges alakítást, alapelvük azonban már elismert:

a) a hidraulikai erőforrások, az energiaszektor, a szállítás és a mezőgazdaság, és a szerződő felek nemzetgazdaságának egyéb ágazatai (a Szerződés preambuluma);

b) a Duna régi medrének javítása... (1. cikk, 2. bekezdés, e) pont);

c) a Duna meder mélyítése és szabályozása (1. cikk, 2. bekezdés, f) pont);

d) az ár és árvíz elleni védelem (1. cikk, 3. bekezdés, a) pont és 13. cikk);

e) "a Duna meder mélyítése és szabályozása annak két ágában" (1. cikk, 3. bekezdés, c) pont);

f) azok az elvek, amelyek a közös beruházás és a nemzeti beruházás közötti megkülönböztetést irányították (2. cikk);

g) a "közös beruházás költségeinek vállalása" (5. cikk), amely megengedi a jövőbeli tárgyalófelek számára, hogy értékeljék ezeket a költségeket és kiszámítsák, hogy az egyes felek eddig mennyit vállaltak magukra ezekből a költségekből és mennyit kell még magukra vállalniuk;

h) a közös vagyon és mindkét állam külön vagyonának meghatározása a már eddig megépült minden műtárgy vonatkozásában (Szerződés 8. cikk). Az elvezető csatorna, amelyet Csehszlovákia épített, a 8. b) cikk értelmében az egyetlen közös tulajdon, ami normálisnak tekinthető a közös beruházásnak és felhasználásnak ennek a rendszerében, de Magyarországnak, amelynek jogos hozzáférése lesz ehhez a közös tulajdonhoz, meg kell fizetnie a szóbanforgó csatorna építésének rá jutó költségeit.

i) a műtárgyak közös irányításának módozatai (9.-10. cikk) és az egyenlő részvételi elv a felhasználásból és a rendszer által biztosított előnyökből (9. cikk, 1. bekezdés);

j) a Duna vízszolgáltatása és a felekre vonatkozó szabályok és garanciák;

k) a víz minőségének védelme (idézett 15. cikk), a Duna medrének karbantartása (16. cikk); a hajózásra vonatkozó szabályok (18. cikk); a környezet védelme (idézett 19. és 20. cikk);

l) a felek közti államhatár vonalának kijelölése (22. cikk); és végül

m) kár esetén közös és külön felelősség a vagyonkezelésben (25-26. cikk).

Ennyit tehát az 1977-es Szerződés fennmaradásáról és jelentőségéről. Most pedig térjünk rá a tényleges eredmények figyelembevételére és ennek jelentőségére.

66. Fontos jelezni a tényleges eredmények figyelembevételének jelentőségét. Ez egy módja azon feltételek hangsúlyozásának, amelyeket végső soron összhangba kell hozni a joggal. Klasszikus esetekben az állam egy jogcím ellenében, azaz a jog ellenében hivatkozik tényleges eredményre. Ebben a perben ezzel szemben a tényleges eredmények figyelembevétele nem egyenlő a jogcím tagadásával. A jogcím nem tűnik el, csak alkalmazkodik, sőt a tényleges eredmények szerzői felelősségének

bevonása ellenében, akikre minden szükséges kártérítést kiró. A jog, amelyet a tényleges eredmények mellőznek, ily módon a felek által a létrehozott tényleges eredményekért fizetendő kártérítés formájában "bosszulja" meg magát. Ez az a feltétel, amelytől függ a "megfizetett" tényleges eredmények és a "megbosszult" jog között létrehozott együttlés.

67. Ebből a szempontból először azt állapítjuk meg, hogy a felek hogyan tudnák tárgyalásaik során rendezni ezeket a tényleges eredményeket, hogy azok beépíthetővé váljanak a megújult szerződésbe. A kiinduló pont az, hogy a tényleges eredményeket mindkét részről el kell ismerni.

Magyarország nem kéri a C-variáns felszámolását, amelyről tudja, hogy valószínűtlen, csak abban az esetben, ha az újonnan megkötendő megállapodás megakadályozza abban, hogy a variánsból előnye származzon.

Szlovákia nem kérte azt, hogy Magyarországot kényszerítsük a nagymarosi vízlépcső megépítésére, csak akkor, ha a feleknek nem sikerül egyezsége jutni a Szerződés módosításáról olyan megállapodás útján, amely figyelembe venné azt, hogy a vízlépcső nem valósul meg. Szlovákia iratai és perbeszédei tanúsága szerint szemlátomást kiegyezett a bősi vízerőmű önálló, azaz a nagymarosi vízlépcsőtől nem függő működésével. Ezenkívül a bősi csúcsüzem mód helyett, amely csak a nagymarosi vízlépcsővel lett volna lehetséges, Szlovákia beleegyezett abba, hogy Bóst átfolyó rendszerű üzemben működteti, és ily módon beletörődni látszik a helyzetbe, amely a szemmel látható realitásra épül.

Végezetül pedig Magyarország láthatóan kiegyezik a dunacsúnyi gáttal, Szlovákia pedig a dunakiliti-i munkálatok elhagyásával.

68. Ezek a tényleges eredmények, amelyeket rendezni kell ahhoz, hogy az új szerződés formájába önthessük őket, nyilvánvalóan megsértették és túllépték a fennálló jogot, ez azonban újra hatáskörébe vonja és háromféleképpen rendezni őket:

- ezek a tényleges eredmények nem szüntetik meg a Szerződést, amely fennmarad;

- ezek a tényleges eredmények nem maradnak büntetlenül, büntetést és kártérítést vonnak maguk után;

- főként pedig ezeket a tényleges eredményeket "újraöntjük", vagy visszaszorítjuk a Szerződésbe, amelynek új tárgyalás tárgyát képező tartalma legitimizációs szöveggént szolgál majd.

69. Rátérek tehát a felek közti újbóli jóhiszemű tárgyalás szükségességére. A tárgyalások újrafelvételét szigorú kötelezettségnek kell tekinteni, csakúgy, mint a jóhiszemű magatartást, amelyet magában

foglal. A kötelezettség nemcsak magából a Szerződésből következik, hanem a nemzetközi folyók és a környezet területén kialakult általános nemzetközi jogból is.

70. Az újrafelvett tárgyalások keretén belül, hacsak másként nem állapodnak meg, a feleknek megfelelő megoldást kell találniuk bizonyos kérdésekre, valamint nevezetesen, de nem kizárólag, a következő problémákra:

- a múlt megtisztításának, valamint mindkét fél részéről a vétkes magatartásért és a tényleges eredményért való megfizetés szükségessége; a nulla megoldás egyébként nem összeegyeztethetetlen ezzel a szükséglettel;

- a Szerződés anyagi tartalma helyreállításának vagy átdolgozásának szükségessége, a felek között a jogok és köteleességek vonatkozásában "általános egyensúly" elérése;

- végül egyes elemek működése korrigálásának szükségessége az ökológiai kockázatok és károk elkerülésére.

71. A Szerződés új általános egyensúlyainak keresése közben, hacsak a felek másként nem állapodnak meg, a feleknek annak feltételeiről kell tárgyalásokat folytatni, amelyek Magyarországnak partneri minőségében visszaszolgáltatják a vízhasználat jogát, visszaállítják a csatorna és a folyam eredeti folyása közötti összefolyás vizére vonatkozó jogait Dunacsúny alatt egészen Szapig, egyenlő felelősséggel bevonják a C-variáns működtetésébe és irányításába, amely ezáltal a tényleges eredmény állapotából egy megújított szerződés keretében közösen megállapított nováció állapotába kerül, végül az "ideiglenes megoldás" (C-variáns) felhasználásából származó előnyöket egyenlően megosztják Magyarországgal, amely így a megújított szerződésben "végleges és visszafordíthatatlan" megoldássá válik.

Végül a feleknek, hacsak másként nem állapodnak meg, tárgyalást kell folytatniuk azokról a feltételekről, amelyek Magyarországnak visszaszolgáltatják társtulajdoni minőségét azoknak a műtárgyaknak a vonatkozásában, amelyeket együttesen kellett volna megépíteni, lévén, hogy a feleknek meg kell fontolniuk a társtulajdoni kérdését, megfelelő tekintettel a felek által a közös beruházásra kifizetett összegekre, a kifizetett kártérítésekre és ezen elemek és egyéb vonatkozóan ítélt elemek kiegyensúlyozásával.

(aláírás) Mohammed BEDJAOUI

ABDUL G. KOROMA BÍRÓ KÜLÖNVÉLEMÉNYE

Az ítélet operatív részének legfőbbjét megszavaztam, lényegileg azért mert véleményem egybeesik a Bíróságnak a külön-megállapodásban feltett kérdésekre kialakított határozatával miszerint Magyarországnak 1989-ben nem állt jogában felfüggeszteni, majd ezt követően leállítani a nagymarosi beruházást és a bósi beruházás azon részeit, amelyeket az 1977-es államközi szerződés Magyarország feladatául jelölt meg és hogy a szerződés továbbra is érvényben van és ezért szabályozza a feleknek egymáshoz való viszonyát.

Ténymegállapítása során a Bíróság nézetem szerint nem csupán helyes döntésre jutott, hanem ez a döntés megfelel az 1977-es államközi szerződésben foglaltaknak is és következetesen tükrözi a Bíróság joghatóságának valamint a nemzetközi jog általános elveinek gyakorlatát is. Ezen elvek között is legelső a pacta sunt servanda elve, mely a nemzetközi jog integráns részét képezi. Bármely ezzel ellentétes határozat végzetes lett volna a szerződésekből eredő kötelezettségek tiszteletben tartására nézve és az Egyesült Nemzetek alapszabályának egyéb alapvető elveit és célkitűzéseit is aláásta volna, ami pedig az államokat "olyan körülmények kialakítására ösztönzi, amelyek között a szerződésekből eredő kötelezettségek tiszteletben tartása lehetővé válik" és "nemzetközi együttműködést helyez kilátásba a gazdasági és társadalmi .... jellegű gondok megoldására".

Mikor Csehszlovákia (a későbbiekben Szlovákia) és Magyarország az 1977-es államközi szerződés révén megegyezett a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megépítésében a Duna Pozsony és Budapest közti szakaszán a folyó fejlesztése és komplex hasznosítása érdekében elsődlegesen annak vízi erőforrásai, főként energetikai, szállítással kapcsolatos, mezőgazdasági és egyéb ágazati hasznosítás révén, ezt a fenti célkitűzések gyakorlati megvalósításaként kell tekinteni, hiszen a Duna mindig is életbevágóan fontos része volt a folyó menti államok gazdasági és kereskedelmi életének, amit azok függetlensége csak még jobban aláhúzott és megerősített.

A szerződés elfogadása és a beruházás tényleges megkezdése előtt Csehszlovákia és Magyarország egyaránt felismerte, hogy bármilyen intézkedéseket tesznek is a folyó áramlásának változtatására, mint amilyenek a beruházás jellegéből következnek, azoknak mindenképpen lesz környezeti hatása, közülük némelyek károsak. A tapasztalat azt mutatta, hogy a folyón feljebb végzett tevékenységek hajlamosak alvízen okozni hatásokat, ezért a nemzetközi együttműködés még nagyobb jelentőséget kapott. A szerződés megkötése előtt a felek a várható ilyen jellegű kihatások megelőzése, elkerülése és mérséklése érdekében kiterjedt környezetvédelmi vizsgálatokat folytattak. Maga a szerződés a 15., 16. és 20. cikkben szigorú környezetvédelmi kötelezettségeket rótt a résztvevőkre, amelyeket a szerződő feleknek a beruházás megvalósítása és üzemeltetése során kellett betartaniuk.

Amikor Magyarország 1989-ben a beruházásnak a természeti környezetre gyakorolt hatása miatt felfüggesztette és később leállította azokat a munkálatokat, amelyeket az 1977-es államközi szerződés Magyarország feladatául jelölt meg, ez nem csak az 1977-es államközi szerződésnek magának a megszegésével, de a pacta sunt servanda elvének megsértésével is egyenértékű volt.

Magyarország a szükséghelyzet elvét vette igénybe a szerződés felbontásának törvényi megindoklására. Egyebek között azt állította, hogy a beruházás megépítése a Dunának ezt a történelmi jelentőségű szakaszát jelentősen megváltoztatta volna; hogy a csúcsüzemmód következtében és az ebből eredő vízszintingadozások miatt a folyópart növény és állatvilága károsodott és a vízminőség romlott volna. Magyarország ezen kívül úgy érvelt, hogy a beruházás befejezése egy sor egyéb káros kihatással járt volna, mert a folyópart élővilágának összetétele a csúcsidőben üzemeltetés hatására durván megváltozott, a talajszerkezet tönkrement és a hozamok csökkentek volna. Azt állította továbbá, hogy az építkezés több ezer hektár termőföld elvizenyősödéséhez, mocsarasodáshoz vezetett volna és a terület talajvíze elszikesedett volna. Ami Budapest ivóvizét illeti, Magyarország állítása szerint a beruházás további korrást tett volna szükségessé; ez károsította volna a meglévő szűrőréteget és ezért a szennyező anyagok a közeli vízbázisokat elérhették volna.

Más részről a dunacsúnyi tározó építéséről és annak a vízminőségre gyakorolt hatásáról készített PHARE jelentés más véleményre jut. A jelentést az Európai Közösségek Bizottsága rendelte meg előbb a Cseh és Szlovák Köztársasággal, majd később Szlovákiával együttműködésben. Ebben a Duna alföldi térségében alkalmazott alternatív vízgazdálkodási elképzelések környezetvédelmi kihatásainak elemzésére alkalmas megbízható, integrált modellrendszert mutattak be amely a vízminőség változásainak előrejelzésére éppúgy alkalmas, mint a folyó, a tározó, a talaj és a mezőgazdaság körülményeiben bekövetkező módosulásokéra.

Ami a gát építésének a térség ökológiai viszonyaira gyakorolt hatását illeti, a jelentés arra a következtetésre jutott, hogy annak megítélése, vajon a duzzasztómű üzembe lépését követő történések javulást jelentenek-e avagy nem, végső soron a térségben elérni kívánt ökológiai célkitűzések függvénye, miután a leginkább mélyreható változások az átbocsátási rendszertől függenek és lassanként, évek vagy évtizedek elteltével jelennek csak meg, és hogy függetlenül attól, milyen hatással voltak az ökoszisztémákra eddig, semmiképpen nem tekinthetők visszafordíthatatlanoknak.

Ami a vízminőséget illeti, a jelentés azt állapította meg, hogy a talajvíz minősége sok helyen lassanként megváltozott az évek során. Ezt szem előtt tartva átfogó modellkísérletekbe fogtak, amelyek némelyike száz éves időszak változásait vette figyelembe, és azt az eredményt kapták, miszerint a talajvízzel kapcsolatosan semmilyen gond nem merülhet fel.

A Bíróság ítéletében nézetem szerint teljesen jogosan ismeri el Magyarország aggályait a beruházásnak az ország természeti környezetére gyakorolt hatásával kapcsolatban. Az ellentmondásos bizonyítékok gondos mérlegelése után azonban a Bíróság arra a meggyőződésre jutott, hogy a Külön-megállapodásban feltett kérdések megválaszolásához nem feltétlenül szükséges annak eldöntése, melyik álláspont a tudományosan megalapozottabb a fentiek közül. Magyarország a Bíróság véleménye szerint nem tudta hitelt érdemlően bizonyítani, hogy a beruházás megépítése az általa vázolt következményekkel járt volna. Továbbá, még ha fel is lépnek a mondott káros változások, a jog alkalmazása szerint nem tűnnek közvetlennek és egyéb módon is megelőzhetőek vagy kivédhetőek lettek volna. A Bíróság továbbá megállapította, hogy az olyan bizonytalansági tényezők, amelyek léteztek és amelyek Magyarország környezetvédelmi aggályainak adtak tápot, egyéb módon is

megközelíthetőek lettek volna, mint az 1977-es szerződés egyoldalú felfüggesztésével és felmondásával. Valójában a bizonyítékok nem olyan természetűek voltak, hogy feljogosították volna Magyarországot az 1977-es szerződésnek ökológiai szükségszerűsége való hivatkozással történő egyoldalú felfüggesztésére és felmondására. A Bíróság nézete szerint ennek megengedése nem csupán a szerződéses viszonyok biztonságát ingatta volna meg, hanem aláásta volna a pacta sunt servanda elvét is.

Vagyis nem arról van szó, hogy a Bíróság nem vette volna tekintetbe a Magyarország által elétárt, a beruházás környezeti hatásaival foglalkozó tudományos bizonyítékokat, hanem arra a meggyőződésre jutott, hogy ezek nem elegendően arra, hogy Magyarország az 1977-es szerződést egyoldalúan felfüggeszesse és felmondja. Ez nézetem szerint nem csupán a vitás felek, Magyarország és Szlovákia számára bír jelentőséggel, de jelentős bírói megállapítást takar, amely elveti az olyan érvelést, hogy egy érvényesen megkötött szerződés során vállalt kötelezettségek mellőzhetőek legyenek csak mert kényelmetlennek bizonyultak vagy mert jogi normák új hulláma jelent meg, függetlenül ezek törvényi jellegétől vagy minőségétől. Ennek megfelelően nem először és az évek során történt számos szerződésszegés dacára a Bíróság ebben az esetben fenntartotta és megerősítette azt az elvet, miszerint minden szerződés érvényes és kötelező érvényű a felekre nézve, ezért azt jóhiszeműen teljesíteni kell (a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 26. cikke).

Nem tekinthető a Bíróság ezen ítélete úgy, mint a pacta sunt servanda elvének mechanikus alkalmazása vagy a summum jus summa injuria szállóigének igénybe vétele sem, hanem inkább úgy kell nézni, mint annak megerősítését, hogy egy érvényesen megkötött szerződés csakis az összes érdekelt fél beleegyezésével bontható fel. Mi több, az ebben a vitában szereplő felek vigaszt meríthetnek a Bíróság azon ténymegállapításából, hogy a szerződés továbbra is érvényben van és hogy nekik teljesíteniük kell az annak alapján felmerülő kötelezettségeiket, hogy elérjék annak célját és célkitűzéseit.

Nézetem egybevág a Bíróságéval abban is, hogy Csehszlovákiának jogában állt 1991 novemberében továbblépni a C-változathoz, amennyiben csupán olyan munkálatok elvégzésére szorítkozott, amelyek nem szabták meg véglegesen a megoldás irányát. Másfelől nem tudok egyetérteni a Bíróság azon nézetével, hogy Csehszlovákia 1992. októberében nem helyezhette volna üzembe a C-változatot. A Bíróság azt követően jutott erre a következtetésre, hogy eldöntötte, Magyarországnak az a magatartása, amellyel felfüggesztette, majd ezt követően leállította a munkálatokat, amelyeket az 1977-es szerződés Magyarország feladatául jelölt meg, törvényellenes volt, és azt követően, hogy elismerte, Csehszlovákia milyen nehéz helyzetbe került azután, hogy Magyarország úgy döntött, eltekint a vízlépcsőrendszer nagyobb részének megvalósításától, amely a szerződés szerint az ő feladata lett volna. A Bíróság hasonlóképpen felismerte, hogy hatalmas beruházások valósultak meg, hogy a bósi erőmű befejezés előtt állt, az üzemvízcsatorna elkészült, és hogy Magyarország maga is szabályszerűen teljesítette a szerződésben előírt kötelezettségeit azzal, hogy elvégezte az alvízcsatorna munkálatait. A Bíróság azt is elismerte, hogy a rendszer használaton kívül hagyása nem csupán jelentős pénzügyi veszteséget jelentett volna mintegy 2,5 Md dollár értékben, hanem a természeti környezetre is súlyos következményekkel járt volna.

Ilyen előzmények után a Bíróság megerősítette a nemzetközi jog azon elvét, miszerint bizonyos korlátok között egy állam, ha szerződő fél, és szembekerül a másik fél visszautasításával a közösen elfogadott beruházás megvalósítására, saját területén és saját hatáskörében szabadon cselekedhet a szerződés céljának és az eredeti tárgynak megvalósítása érdekében, saját magára korlátozva ezzel az okozott károkat és végül a másik fél által fizetendő kártérítést.

Mint az ítélet emlékeztet rá, az 1977-es szerződés 1. cikke a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszert "egységes és oszthatatlan működésű létesítményként" írja le, amely "közös beruházás", és két részből áll, a bőszi és nagymarosi vízlépcsőből. Az egyes műtárgyakkal kapcsolatosan a felekre háruló köteleességek pontos megosztását az 1977-es szerződés 5. cikkének 5. bekezdése tartalmazza.

Csehszlovákia felelőssége többek között kiterjed:

- 1) "A Dunakiliti-Körtvélyesi felvízi létesítményekre csehszlovák területen, a bal parton;
- 2) Az üzemvízcsatorna felvízi szakaszára csehszlovák területen;
- 3) A bőszi zsiliprendszerre csehszlovák területen;
- 4) A nagymarosi vízlépcső árvízvédelmi berendezéseire csehszlovák területen, kivéve az Ipoly alsó folyását;
- 5) A növényzet helyreállítására csehszlovák területen;

Magyarország felelőssége többek között kiterjed:

- 1) A Dunakiliti-Körtvélyesi felvízi létesítményekre csehszlovák területen, a jobb parton, beleértve az összekötő gátat és a terelőgátat;
- 2) A Dunakiliti-Körtvélyesi felvízi létesítményekre magyar területen, a jobb parton;
- 3) A Dunakiliti duzzasztóműre magyar területen;
- 4) Az üzemvízcsatorna alvízi szakaszára csehszlovák területen;

5) A Duna medrének kimélyítésére és szabályozására Szap alatt a közös magyar-csehszlovák határszakaszon;

6) A Duna régi medrének feljavítására a közös magyar-csehszlovák határszakaszon;

7) A bősi vízlépcsőrendszer üzemeltetési berendezéseire (szállító eszközök, karbantartó gépek) csehszlovák területen;

8) A nagymarosi vízlépcső árvízvédelmi berendezéseire az Ipoly alsó folyásánál csehszlovák területen;

9) A nagymarosi vízlépcső árvízvédelmi berendezéseire magyar területen;

10) A nagymarosi vízlépcsőre magyar területen;

11) A nagymarosi vízlépcső alatti alvízi szakasz medrének mélyítésére magyar területen;

12) A nagymarosi vízlépcsőrendszer üzemeltetési berendezéseire (szállító eszközök, karbantartó gépek) magyar területen;

13) A növényzet helyreállítására magyar területen."

A szerződéssel és a közös beruházás fogalmával összhangban ezen műtárgyak némelyike, mint a Dunakiliti duzzasztómű, az oldalcsatorna, a bősi vízlépcső és a nagymarosi vízlépcső közös tulajdonba mentek át, függetlenül attól, kinek a területén helyezkednek el.

Mint azt az ítélet megjegyzi, 1989 tavaszán a bősi munkálatok már jelentősen előrehaladott állapotban voltak: a Dunakiliti duzzasztómű 90 %-ban készen állt, a bősi erőmű 85 %-ban készült el, és az üzemvízcsatorna 60 %-ban volt készen az alvízi és 95 %-ban a felvízi szakaszon, a Dunakiliti-Körtvélyesi tározó töltéseinek szakaszonként változóan 70-98 %-a készült el. Nem így Nagymarosnál, ahol, bár épültek töltések, az egyetlen műtárgy amely magával a gáttal volt kapcsolatos, az annak építését megkönnyíteni hivatott körtöltés volt.

Amikor Magyarország az állítólagos ökológiai veszélyek miatt 1989. május 13-án a beruházás nagymarosi részén folyó építési munkálatok felfüggesztése mellett döntött, majd később ezt

kiterjesztette a bősi szakaszra is, ezzel megakadályozva a Duna 1989-re tervezett elterelését, ez jelentős kedvezőtlen következményekkel járt a beruházás egészére nézve - amelyet eredetileg egy komplex beruházásnak terveztek és a tervezett bősi és nagymarosi műtárgyak megépítésétől függött. Magyarország hozzájárulása ezért nélkülözhetetlennek tűnt, hiszen a kulcsfontosságú műtárgyak némelyike az ő területén és fennhatósága alatt volt található.

A Magyarországgal az 1977-es szerződésben előírt kötelezettségekről folytatott hosszas és eredménytelen tárgyalásokat követően Csehszlovákia 1991. novemberében megkezdte a később "ideiglenes megoldás" vagy más néven C-változat néven ismertté vált megoldás alkalmazását. Ezt 1992. október 23-án helyezték üzembe a Dunának az 1851,7 fkm-nél történő lezárásával csehszlovák területen, amelynek következményei lettek a vízi útra és a hajóútra egyaránt. Végző állapotában a C-változat Dunacsúnynál egy bukógát, valamint egy ezt a gátat a felvízcsatorna déli végével összekötő terelőgát megépítését tartalmazta. Az ennek megfelelő tározó kisebb felülettel rendelkezik és megközelítőleg 30 százalékkal kevesebb tároló képessége van, mint az eredetileg tervezett tározónak. Gondoskodtak kiegészítő berendezések megépítéséről is, nevezetesen: a Mosoni Duna ellátását szolgáló áteresztő műtárgy; egy duzzasztómű, amely többek között a árvizeknek a régi Duna meder felé terelését teszi lehetővé; egy kisegítő hajószilip; és két újabb vízerőmű, amelyek közül az egyik 4 Gwh óra éves termeléssel a Mosoni Dunán, a másik 174 Gwh-val a régi Duna mederben helyezkedik el. A Duna mellékágainak vízellátását csehszlovák oldalon az üzemvíz csatornából két áteresztő biztosítja Doborgaznál és Bősnél. Nem minden gondot sikerült megoldani: megoldást kellett találni a magyar oldal számára és a Duna medrének mélyülésére az üzemvízcsatorna és a régi meder összefolyásánál.

A cselekedet igazolására Szlovákia azt hangoztatta, hogy ez a megoldás állt a lehető legközelebb az eredeti tervhez, és hogy Csehszlovákia döntését annak megvalósítására Magyarországnak a Dunakiliti munkálatok felfüggesztésével és későbbi leállításával kapcsolatos döntése igazolta, ami lehetetlenné tette Csehszlovákia számára az 1977-es szerződésben foglaltak elérését. Szlovákia elmagyarázta továbbá, hogy a C-változat a fennmaradó egyetlen lehetséges megoldás volt az 1977-es szerződés céljainak teljesítésére, beleértve annak jóhiszemű megvalósítására továbbra is folyamatosan fennálló kötelezettséget is.

Annak dacára, hogy ez a magyarázat számomra összefogott és ésszerű okát, de jogilag kiválóan törvényes indoklását is adja a C-változatnak, a Bíróság úgy találta, hogy bár az eredeti mű felső szakasza (a bősi vízlépcső) és a C-változat között lényeges szerkezeti hasonlóságok mutatkoznak, a különbség jogi szempontból lényegbevágó. Megjegyezte, hogy az 1977-es szerződés alapvető jellemzői "közös beruházás"-t, "közös tulajdon"-t írnak elő a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer legfontosabb szerkezeti elemeire, működtetését pedig "közös fennhatóság" alatt, "összehangolt egységként" kell végezni. A Bíróság érvelése szerint mindez nem tehető meg olyan egyoldalú lépésekkel mint a C-változat, és hogy ezért az az eredeti tervvel való fizikai hasonlósága ellenére jogi jellemzőiben attól különbözik. A Bíróság úgy találta, hogy a C-változat üzemeltetésével Szlovákia gyakorlatilag saját hasznára kisajátította magának a Duna vizének 80-90 %-át mielőtt Bős alatt visszaadná azt a főágba. Ez a lépés a Bíróság nézete szerint megfosztotta Magyarországot a folyó erőforrásaiból való igazságos és egyenlő részesedéstől, hiszen nem csupán nemzetközi vízfolyásról, hanem nemzetközi határfolyóról is van szó.

Mindezen ténymegállapítás fényében a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy Csehszlovákia a C-változat üzembe helyezésével nem a szerződésnek megfelelően járt el, hanem éppen ellenkezőleg, megsértette annak egyes kifejezett rendelkezéseit, és ezzel nemzetközileg törvénytelen cselekedetet követett el. Érvelésében a Bíróság azt állította, hogy a hangsúlyt a C-változat "üzembe helyezésére" helyezte, amennyiben a törvényellenesség a Duna elterelésében áll.

A Bíróságnak ez a határozata kiegészítést kíván. Először is, emlékeztetnünk kell rá, hogy a Bíróság úgy találta, Magyarországnak az 1977-es szerződés egyoldalú felfüggesztésére és leállítására tett lépése törvénytelen volt. Másrészt a Bíróság megállapította, hogy ha egy állam, mint Csehszlovákia szembekerül a másik fél visszautasításával a közösen elfogadott beruházás megvalósítására, saját területén és saját hatáskörében szabadon cselekedhet a szerződés céljának és az eredeti tárgynak megvalósítása érdekében. Ennek ellenére a Bíróság kivételt tett annál a ténynél fogva, hogy a C-változat nem elégíti ki az 1977-es szerződés 1., 8., 9. és 10. cikkének követelményeit, amelyek előírják "a vízlépcsőrendszer egységes és oszthatatlan voltát", a közös tulajdonlást" és "a zsiliprendszer hasznvételének egyenlő mértékű megosztását". Ezért véleménye szerint "ennél a meghatározásnál fogva mindezt nem lehetséges egyoldalú lépések révén elérni". A C-változat ezen bíráló kifogásolása tiszteletteljes véleményem szerint nem állja meg a helyét. Amikor Magyarország felfüggesztette és később leállította illetve felmondta az 1977-es szerződést és azokat a munkálatokat, amelyeket a szerződés feladatául jelölt meg, ez nem csak az 1977-es szerződésnek magának a megszegésével volt egyenértékű, de a beruházásnak mint egységes és oszthatatlan működési rendszernek a megvalósítását, közös tulajdonlását és a szerződő felek javára történő egyenlő hasznosítását is megzavarta. Magyarország lépésének eredményeként az eredeti terv célkitűzéseit nem lehetett volna elérni azzal, hogy Szlovákia egyedül üzemelteti azt; a Bíróság előtt fekvő anyag szerint a C-változat a fennmaradó egyetlen lehetséges megoldás volt az 1977-es szerződés céljainak teljesítésére, ám a C-változat nélkül Magyarország lépése, amelyet a Bíróság törvénytelennek ítélt, elérte volna célját, ezzel lehetetlenné téve az 1977-es szerződés végrehajtását. A C-változat ezért nézetem szerint a szerződés valódi alkalmazása volt és nélkülözhetetlen annak célja és értelme szempontjából. Ha megépítése érdekében Csehszlovákia nem tett volna lépéseket, a Bíróság előtt fekvő anyag alapján megakadt volna egy nagyrészt befejezett, ám működésképtelen rendszerrel, amely mind megépítése mind a szükséges földterület kisajátítása szempontjából nézve igen költséges volt. A szerződés egyik fő okaként és céljaként meghatározott környezetvédelmi előny, az árvízvédelem elérése pedig nem lett volna lehetséges. Ráadásul a befejezetlen építkezések az üzemelés elmaradása esetén folyamatos rongálódásnak lettek volna kitéve.

A C-változatot a Bíróság azért is törvényellenesnek tartotta, mert véleménye szerint Csehszlovákia azzal, hogy a C-változat üzemeltetése érdekében a Dunát eredeti folyásától eltérítette, egyoldalúan ellenőrzése alá vont egy közös erőforrást, és ezzel megfosztotta Magyarországot a folyó természeti erőforrásainak egyenlő arányban való felhasználása jogától - amelynek a vízáramlás folytatódásos eltérítése miatt a Szigetköz ökológiájára tartós hatása lett - és nem tartotta tiszteletben a nemzetközi jog alapján megkövetelt arányosságot.

A Bíróságnak az a meglátása, hogy az egyenlő hasznosítás elve sérült ezzel, nem mentes a kétségektől. Az elv, amelyet ma már a nemzetközi vízfolyások nem hajózási célú hasznosításáról szóló egyezmény is magáévá tesz, nem új.

Bár azt senki nem vitatja, hogy a folyók vízárámát olyan módon kell felhasználni, hogy azzal más országoknak sérelmet ne okozunk és megállapodással rögzített szabályok hiányában ennek egyenlő rangú megoldására kell törekedni (a Meuse folyó elterelésének ügye, Ítélet, 1937, állandó nemzetközi bírósági jelentések, A/B sorozat, 70. szám), ez arra az esetre igaz, ha nincs szerződés. A jelenleg tárgyalt ügyben azonban az 1977-es szerződés 14. cikkének 2. bekezdése előírja, hogy a szerződő felek előzetes értesítés nélkül is elvonhatják a közös csehszlovák-magyar Duna szakaszból a vizet, és azt a későbbiekben a Közös Egyezményes Tervben meghatározott vízmegosztás szerint használhatják fel. Így tehát a bősi erőmű üzemeltetése érdekében a közös csehszlovák magyar Duna szakaszból többlet mennyiségben elvont víz ellentételezését a szerződés az arányosnál nagyobb villamos energia átadásával vélte megoldhatónak. Más szóval az 1977-es szerződés megkötésekor Magyarország beleegyezett a Duna elterelésébe (és a Közös Egyezményes Tervben pedig a vízmegosztás ideiglenes megoldásába). Ennek megfelelően úgy tűnik, hogy a feleknek a nemzetközi jog általános feltételei mellett rendes körülmények között meglévő joga a Duna vizének egyenlő és ésszerű megosztására annak rendje és módja szerint módosult az 1977-es szerződés megkötésekor, ami a beruházást mint *lex specialist* tekintette. Szlovákia ezért jogosan járt el amikor a C-változat üzemeltetéséhez eltérítette a Dunát, különösen azért, mert az eltérítés nélkül a C-változatot nem lehetett volna termelésre használni. Igen nehezen értelmezhető a Bíróság azon határozata, hogy a lépés törvényellenes, olyan magyarázat hiányában, hogy hogyan lehetett volna akkor a C-változatot mégis üzembe helyezni. Éppen ellenkezőleg, a Bíróság burkoltan azt látszik mondani, hogy amennyiben a C-változat üzemeltetése a Duna vizének 50-50 %-os megosztásával valósult volna meg, akkor az törvényes lett volna. A Bíróság azonban nem győződhetett meg arról, hogy egy fele-fele megosztáson alapuló használat elegendő lett volna a C-változat optimális üzemeléséhez. Azt sem mondhatta a Bíróság, hogy az elterelés során a feleknek a szerződéssel kapcsolatos kötelezettségeibe történt volna beavatkozás vagy hogy ezzel a szerződés céljai váltak volna megvalósíthatatlanokká. A Meuse folyó eltereléséről tárgyalva a Bíróság úgy találta, hogy Belgium beleegyezésének szükségességét igénylő előírás hiányában "Hollandia jogosult a Meuse vizének elvételére Maastrichtnál", feltéve, hogy betartja a szerződésből rá háruló kötelezettségeket". (Ítélet, 1937, állandó nemzetközi bírósági jelentések, A/B sorozat, 70. szám). Ha ezt a próbát alkalmazzuk a most felmerülő problémákra, azt kell mondanunk, hogy a C-változatot az 1977-es szerződés megengedi mint a megvalósítás ésszerű módját. Következésképpen a C-változat nem sérthette meg Magyarország jogait és egybevágott a szerződés szabályrendszerével.

Mi több, az egyenlő és ésszerű hasznosítás elvét mindig az adott nemzetközi vízfolyással kapcsolatos vonatkozó tényezők és körülmények figyelembevételével és a szóban forgó államoknak a vízi erőforrásokkal kapcsolatos igényeinek szem előtt tartásával kell alkalmazni. Azt, hogy egy folyó menti állam vízfelhasználása ésszerű és egyenlő arányú, következőképpen törvényes-e, mindig az adott körülmények fényében kell meghatározni. Miután az 1977-es szerződést éppen azért hozták létre, hogy a beruházás működtetését előírja, a C-változat mindenképpen e cél elérésére tett őszinte kísérletnek tekintendő.

A Bíróság ezen ténymegállapításának egyik következménye éppen az, hogy előírja: amennyiben a felek másképpen nem egyeznek meg, Magyarország kárpótolja Szlovákiát a Csehszlovákia és Szlovákia által elszenvedett sérelmekért, amelyeket Magyarországnak az a döntése váltott ki, hogy felfüggesztette, majd ezt követően leállította azokat a munkálatokat, amelyeket az 1977-es szerződés Magyarország feladatául jelölt meg; és, hogy Szlovákiának kártérítést kell fizetnie Magyarország számára azért a

kárért, amelyet a Csehszlovákia által üzembe helyezett ideiglenes megoldás és annak Szlovákia által történő üzemeltetése révén szenvedett.

Bár ez a határozat úgy tűnik, mintha a két felet tárgyalásokra kívánná ösztönözni az 1977-es szerződés céljainak megvalósítása érdekében, még ha módosított formában is, azt sugallja, hogy a Bíróság a két fél törvényellenes magatartását egyformán ítéli meg. Ez valamiképpen erejét veszi annak a ténynek, hogy a C-változat megépítésére és üzemeltetésére nem lett volna szükség, ha előzetesen nem függesztik fel és állítják le a munkálatokat az eredeti művön. Ez volt az eredeti szerződésszegés, amely események láncolatának kiváltásában játszott szerepet. Legalább megkülönböztetést kellene tenni a két fél "törvénysértő" magatartásának következménye között, ebből ered vonakodásom a ténymegállapításhoz csatlakozástól. Bár a Bíróság alapszabályának 38. cikke a 2. bekezdésben megengedi, hogy a Bíróság ex aequo et bono ítéljen meg egy ügyet, ez csak akkor lehetséges, ha a vitás ügyben szereplő felek ezzel egyetértenek.

Az ítélet célzott rá, hogy "a vízáram elterelésének folyamatos kihatásai vannak a Szigetköz parti területeinek ökológiájára". Nem világos, hogy a Bíróság ezzel arra a következtetésre jutott-e, miszerint a térség ökológiája jelentős károsodást szenvedett a C-változat üzemeltetése miatt.

Az előbbi megfontolások alapján úgy vélem, hogy a C-változat üzemeltetését úgy kellett volna tekinteni, mint egy sértett fél őszinte kísérletét arra, hogy az 1977-es szerződésben foglaltaknak eleget tegyen, még hozzá olyan módon, amely nem csupán a szerződéssel, de a nemzetközi jog vonatkozó normáival és az egyenlőség elvével is összhangban van.

Hudson bíró a Meuse folyó elterelésének ügyében benyújtott különvéleményében azt állította, hogy "[A]mit széles körben az egyenlőség elvének ismerünk, már régóta részét képezi a nemzetközi jognak, és mint ilyent gyakran alkalmazták a nemzetközi döntő fórumok,..." (Ítélet, 1937, állandó nemzetközi bíróság jelentések, A/B sorozat, 70. szám, 76. oldal). Továbbmenve rámutatott, hogy

"Az egyenlőség fontos elvének látszik, hogy amennyiben két fél azonos és kölcsönös kötelezettségeket vállalt, közülük annak, amelyik folyamatosan és sorozatosan nem teljesíti ezeket, nem engedhető meg, hogy előnyt szerezzen a másik fél kötelezettségeinek elmulasztásából. Az elv kifejeződései az úgynevezett egyenlőségi szállóigék, amelyek az angolszász jog kifejlődésének termékeny időszakában igen nagy befolyással bírtak. Ilyen például az, hogy 'Aki egyenlő elbánásra igényt tart, magának is azt kell tennie'. Az ilyen szállóigékkel egybevág az, hogy 'az egyenlőségi bíróság nem ment fel olyan alperest, akinek a peres eljárás tárgyához viszonyulása nem volt megfelelő' (13 Halsbury: Anglia törvényei, 2. kiadás, 1934, 87. oldal). Ehhez igen hasonló elvet fogadott el a római jog is. Miután az eladó és a vevő kötelezettségei egyformák, 'egyik sem kényszerítheti a másikat a teljesítésre, amíg maga nem teljesítette vagy ajánlotta meg saját részét' (Buckland, A római jog szöveggyűjteménye, 2. kiadás, 1932, 493. oldal)". (idézett mű, 77. oldal).

Johnson bíró azt a nézetet vallotta, hogy:

"Az általános elveket a nemzetközi jognak igen óvatosan kell alkalmaznia. Természetesen nem kell azt gondolni, hogy egy állam, mielőtt a nemzetközi döntő testület előtt megjelenne, hogy egy adott szerződés értelmezését kérje, feltétlenül köteles minden, az adott szerződés alapján rá háruló kötelezettségnek eleget tenni. Mégis, egy igazi ügy során, és aprólékos gondnal a szükséges korlátozások tekintetében, egy, a nemzetközi jog által vezérelt döntőbírói testület ne igyekezzen egy ilyen egyértelműen tisztességes elv alkalmazását szűkíteni". (id. mű, 77. oldal)

Johnson bíró azzal folytatta, hogy "Egy adott ügyben, amikor azt kérik, hogy jóvátételként az eredeti kötelezettségek érvényesítése történjen meg, a nemzetközi bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül a különleges körülményeket, amelyek az egyenlőség elvének tárgyalását tehetik szükségessé". (id. mű, 78. oldal). Véleményem szerint ebben az ügyben a körülmények következtében, amelyek körülveszik, olyan helyzet állt elő, amikor az egyenlőség elvét alkalmazni kell.

Nem hangsúlyozható eléggé a Duna folyó fontossága mind Magyarország mind Szlovákia számára. Mindkét ország beleegyezett annak együttműködéssel történő kiaknázásába a kölcsönös haszon reményében az 1977-es szerződés útján. Ez a szerződés, dacára annak az időnek, amikor megkötötték, tartalmazza a ma kötelező érvényű környezetvédelmi követelményeit, köztük az óvatosság elvét, az egyenlő és ésszerű hasznosítás elvét és a károkozás tilalmának szabályát. Ezen elvek egyikének olyan mérvű megsértését sem sikerült bizonyítani, amely a szerződés egyoldalú felmondását megokolná. A Bíróság nézetem szerint helyesen ragaszkodott a szerződések érinthetlenségének megőrzéséhez. Az igazság még jobban kidomborodott volna, ha a fent említett körülményeket is figyelembe vette volna.

(Alíráás) Abdul G. KOROMA

ODA BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

Bevezetés

1. Az ítélet 1 C ítélező bekezdése (155. bekezdés) ellen szavaztam, miután teljes mértékben képtelen vagyok egyetérteni azzal a következtetéssel, hogy egyrészt "Csehszlovákiának jogában állt 1991. novemberében továbblépni az 'ideiglenes megoldás' irányába", más részről viszont, hogy "Csehszlovákiának nem állt jogában 1992. októberében üzembe helyezni az ideiglenes megoldást", és nem tudom helyben hagyni az ítéletben ezeket a következtetéseket magyarázó okokat.

Úgyszintén a 2 D ítélező bekezdés ellen is szavaztam (155.bekezdés). Azért tettem így, mert kérésem és más bírák kérése a bekezdés két részre bontására úgy, hogy azokra külön-külön lehessen szavazni,

nem talált meghallgatásra mégpedig általam érthetetlen okoknál fogva. Ezért aztán az egész bekezdés ellen kellett egységesen szavaznom, annak noha első felét támogatni szerettem volna.

Egyetértek a Bíróságnak azzal a következtetésével, amelyre az ítélet ítélező bekezdéseiben jutott. Ám annak ellenére, hogy vannak olyan pontok, amelyeket támogatok, az ítélet megokolásával kapcsolatban más véleményen vagyok. Szeretnék a jelen ügyről alkotott általános véleményem rövid bemutatásának keretében rámutatni több olyan pontra, ahol nézetem eltér az ítéletben megfogalmazottól.

I. A Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszerre vonatkozó 1977-es szerződés és a Közös Egyezményes Terv

2. (A beruházás) A Bíróság elé tárt ügy egy, a Duna vízgazdálkodási elképzeléseivel kapcsolatos beruházáshoz kapcsolódik annak Pozsony és Budapest közötti szakaszán, melyet a Magyarország és Csehszlovákia szolgálatában álló valamint a két államnak a kelet-európai szocialista rendszer gyakorlatának megfelelően irányított vállalatainál alkalmazott nagyszámú szakember a Szovjetunió vezetésével már a II. világháborútól fogva hosszú időn keresztül tervezett.

Azt mondják, hogy Magyarország már a kommunista rendszer kialakulása előtt javaslatot tett egy nagymarosi erőmű építésére magyar területen. Ám a szocialista együttműködése keretében szovjet vezetéssel a Duna vízgazdálkodási elképzeléseinek irányítását Pozsony és Budapest között Csehszlovákia, a kiviteli terveket a KGST keretében működő műszaki csoport vette át.

A beruházás (i) egy, a magyar területen építendő Dunakiliti duzzasztómű által elterelt vizet befogadó oldalcsatorna, és (ii) két erőmű építésével járt volna együtt, egyik az üzemvíz csatornán helyezkedett volna el Bősnél, csehszlovák területen, a másik Nagymarosnál, magyar területen. Könnyen előfordulhat, hogy az oldalcsatornára egyébként is szükség lett volna előbb-utóbb a Duna későbbi vízgazdálkodási feladatainak, különösen a Pozsony és Budapest közötti szakasz árvízvédelmének és hajózási feltételeinek biztosítása céljából. Az oldalcsatornát azonban elsődlegesen azonban a csehszlovák területen működő bősi erőmű üzemvíz csatornájának tekintették, és a magyar területen lévő dunakiliti duzzasztómű elengedhetetlen feltétele volt az oldalcsatorna feltöltésének és működtetésének, míg a nagymarosi vízlépcső építésének kifejezett szándéka a Nagymarosnál termelt elektromos energia lett volna és részben a bősi erőmű csúcsüzem módjának lehetővé tétele.

Az egész beruházást "közös beruházásként" kellett volna megvalósítani, amelynek célja egy "egységes és oszthatatlan működési egység" létrehozása (az 1977-es szerződés, 1. cikk, 1. bekezdés).

3. (Az 1977-es szerződés) A Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer terveit mindkét ország hivatalnokai és technokratái készítették elő és megvalósításuk vezetett 1977. szeptember 16-án a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer létesítéséről és üzemeltetéséről szóló szerződés megkötéséhez. A továbbiakban ezt a szerződést nevezem az 1977-es szerződésnek.

Az 1977-es szerződést a két állam kormányfője írta alá (Csehszlovákia esetében a miniszterelnök, Magyarország esetében a Minisztertanács elnöke) és azt nyilvántartásba vétették az Egyesült Nemzetek Szövetségének titkárságán (UNTS, 236. kötet, 241. oldal). Egy részről (az építkezés egyes részleteinek leírásával) általános képet adott a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszerről, (amely azonban lényegileg a helyhatósági szabályrendelet értelmében "társulást" hozott létre) (lásd az 1977-es szerződés I-IV. fejezetét), míg másik oldalról mint rendes nemzetközi szerződés, eszközként működött a két fél jogai és kötelezettségei tekintetében a Duna jövőbeni vízgazdálkodási hasznosítása érdekében (lásd az 1977-es államközi szerződés V-XI. fejezetét)

Az 1977-es szerződésben leírt tervek szerint a "közös beruházás" költségeit a két fél közösen viseli és a kivitelezés terheit, beleértve az anyagi és munkaerő költségeit, úgyszintén (1977-es szerződés, 5. cikk). A dunakiliti duzzasztó, az oldalsatorna, a bósi vízlépcső és a nagymarosi vízlépcső tulajdonjoga is közös lett volna (az 1977-es szerződés 8. cikke), és a felek közös felelősséget viseltek a létesítmények kivitelezéséért. Konkrétan a Duna vízének Dunakilitinél történő eltereléséhez és az oldalsatornába történő bevezetéséhez, szükséges gátak és duzzasztóművek, valamint a bósi és nagymarosi erőművek megépítésének költségeit közösen fedezték volna. A két erőmű által termelt elektromos energia pedig egyenlő arányban oszlott volna meg közöttük (az 1977-es szerződés 9. cikke).

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy az 1977-es szerződésnek látszólag nem állt szándékában a kiviteli tervek részletes leírása, ezt a felek által megfogalmazandó Közös Egyezményes Tervre hagyták. Bár az 1977-es szerződés I-IV. fejezetének egyes előírásai valóban megfelelnek a Közös Egyezményes Tervbe később bevett rendelkezéseknek, az 1977-es szerződés preambuluma csupán annak megállapítására szorítkozik, hogy "[Magyarország és Csehszlovákia] elhatározta egy, a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer létesítéséről és üzemeltetéséről szóló megállapodás megkötését." Az 1977-es szerződés nem tartalmazza azt a megfogalmazást, ami a legtöbb nemzetközi szerződésben benne van és ami általában azt jelzi, hogy a felek megállapodtak az alábbi szövegben (ez a szöveg rendszerint a szerződés legnagyobb részét kitevő szöveg). Ez a tény még inkább megerősíti azt a nézetet, hogy az 1977-es szerződés igazából csak a beruházás alapvető kivitelezési tervét szándékozott megjelölni és a részletes kiviteli terveket a Közös Egyezményes Tervre mint különálló okmányra hagyta.

4. (A Közös Egyezményes Terv) A Közös Egyezményes Terv tervezete már 1976. május 6-án körvonalazódott a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer Közös Egyezményes Tervének kidolgozásáról szóló megállapodásban (a továbbiakban az 1976-os megállapodás), amelyet miniszterhelyettesi szintű teljhatalmú kormánybiztosok írtak alá. Ennek magyar fordítása a bevezetőben azt állítja, hogy

"[a felek] a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer közös létesítésével kapcsolatban kölcsönös egyetértésben úgy döntöttek, hogy... a vízlépcső kivitelezéséhez szükséges Közös Egyezményes Terv elkészítésére megállapodást hoznak létre".

Mint azt fentebb kijelentettük, az 1976-os megállapodást annak érdekében hozták létre, hogy elősegítse a beruházás tervezését és az 1977-es szerződés némi útmutatást adott a Közös Egyezményes

Tervben foglalt előírásokra vonatkozóan, amelynek részletes kidolgozását a két állam képviselői és a beruházásban érdekelt vállalkozások végezték. A kiviteli tervek megvalósításának ütemtervét később az 1977. szeptember 16-án, az 1977-es szerződéssel egy napon megkötött A Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer létesítése során fennálló kölcsönös segítségnyújtásról szóló egyezmény keretében fektették le (a továbbiakban az 1977-es megállapodás). Nem világos, hogy vajon ez a két egyezmény maga a Közös Egyezményes Terv, vagy pedig a Közös Egyezményes Tervet ezek alapján kell még kidolgozni.

Valójában a Közös Egyezményes Terv szövege külön anyagként kellett hogy létezzen, de azt teljes és tényleges formájában egyik fél sem szolgáltatotta be a Bíróságnak. Egy 1977-ben kelt Összefoglalót Magyarország beadott a Közös Egyezményes Tervről (Magyar kereset, 3. kötet, 298. oldal), míg Szlovákia "összefoglaló jelentést" prezentált a "Közös Egyezményes Terv összefoglaló dokumentációjának" részeként (Szl-K, 2. kötet, 33. oldal). Ezen iratok egyike sem tartalmazta a teljes szöveget, csupán annak kivonataiból volt összeállítva. Egyik irat sem jelölte meg a készítés pontos dátumát. Mi több, nem lehetünk benne bizonyosak, hogy a két fél által bemutatott anyag valójában egymással azonos. Az ítélet egyértelműen a Magyarország által az egyik bírónak az 1997. április 15-én zajlott szóbeli meghallgatás során elhangzott kérdésére válaszul beadott és 1997. április 28-án nyilvántartásba vett dokumentációra támaszkodik. Ez az irat, amely A Közös Egyezményes Terv átmeneti üzemeltetési szabályai és fenntartási módja címet viseli, csupán rendkívül töredékes előírásokat tartalmaz. Feltételezem, hogy a Bíróságnak végig hiányzott a kellő ismerete a Közös Egyezményes Terv végleges formájáról.

5. (A Közös Egyezményes Terv módosítása) Szeretném megismételni, hogy a Közös Egyezményes Terv egy nagyszabású terv, amely mindkét fél részéről nagyszámú vállalat és külföldi vállalkozók bevonását tartalmazza, és hogy a Közös Egyezményes Terv mint az egész beruházásra vonatkozó részletes kiviteli tervdokumentáció nem tekinthető azonos szinten állónak magával az 1977-es szerződéssel, amely azonban szintén lefektetett bizonyos előírásokat a beruházás részletes tervezésével kapcsolatban. Mint az minden hosszú időn át nyúló társulás esetében tapasztalható, a Közös Egyezményes Terv általában módosításokra, változtatásokra szorulhatott és szorult is, melyeket a felek munkatárgyalásokon kellett egyeztessenek, és ahol ez szükségessé vált, igen rugalmasan kellett hogy hozzáálljanak az építkezések során, anélkül, hogy az 1977-es szerződés módosításának kényelmetlenségeit magukra idézték volna. Más szóval a Közös Egyezményes Tervben megtestesülő részletes kiviteli tervdokumentáció előírásait amelyek a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer beruházásának az 1977-es szerződésben foglaltak szerinti megvalósítását célozták, az 1977-es szerződéstől különállónak kell tekinteni.

6. (A Közös Egyezményes Terv nem tartalmaz előírást a vitás kérdések rendezésére) Feltehetjük a kérdést, hogyan rendezték a felek a tervek módosítása vagy az építkezés tervezése során a két állam között felmerülő nézeteltéréseket. A tervek változtatását vagy módosítását csakis a két fél teljes egyetértésével lehetett volna végbevinni, ám az 1976-os megállapodás, amely az első volt a Közös Egyezményes Terv majdani kidolgozására létrehozott megállapodások közül, alig-alig vette tekintetbe annak a lehetőségét, hogy a két fél nem lesz képes ezzel kapcsolatban egyezsége jutni. Az 1976-os megállapodás azt jelenti ki, hogy amennyiben a beruházási és tervezési szervezetek nem tudnak megegyezésre jutni az együttműködési munkacsoporton belül felmerült vitás kérdésekben, a beruházók kötelesek az államközi bizottságnak jelentést tenni és megoldást kérni. Nem volt azonban

előírás arra azt esetre, ha az államközi bizottság nem lenne képes a felek közti nézeteltérések rendezésére. A háttérben az a feltételezés állt, hogy az államközi bizottságnál olyan magasabb fórum nem létezik, amely képes lenne a terv különféle érdemeit és azoknak javasolt változtatásait szakszerűen elbírálni.

Annak a ténynek a fényében, hogy a beruházást a KGST keretén belül szovjet vezetéssel kellett volna kivitelezni, hallgatólagosan úgy értékelte mindenki, hogy semmiféle vita erre a szintre nem juthat el. Abban az esetben, ha az államközi bizottságban sem sikerült volna dűlőre jutni, valamelyik félnek mindenképpen egyoldalú megoldáshoz kellett volna folyamodnia. Ám az ilyen módosítást nem lehetett volna minden további nélkül bevezetni, hanem a javaslat mögött álló törvényes indokokat tárgyaló nyilatkozatnak kellett volna követnie.

7. (Az 1977-es szerződés és a Közös Egyezményes Terv) Éppen ezért az a következtetésem, hogy egyrészt az 1977-es szerződés Magyarország és Csehszlovákia között nem csupán a Duna folyó vízgazdálkodási rendszerének egymás közötti viszonyait szabályozó jogokat és kötelezettségeket előíró általános jogi keretet adott meg (az 1977-es szerződés V-XI. fejezete), hanem kötelezte a feleket arra is, hogy közösen indítsák meg a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer létesítményeinek ((i) a Dunakiliti duzzasztómű, amely a vizet az üzemvízcsatornába terelhetette volna, a (ii) bősi gát és erőmű, valamint (iii) a nagymarosi gát és erőmű) építését. A Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer építése társulási kapcsolatot jelenthetett volna, amelyet a Közös Egyezményes Tervnek kellett volna gyakorlatba ültetnie (az 1977-es szerződés I-IV. fejezete).

Más részről a Közös Egyezményes Tervet úgy képzelték el, hogy az a részletes technológiai műszaki leírásokon túl azok módosítására és újraértékelésére tartalmaz előírásokat és nem feltétlenül bír azonos jogerővel mint az 1977-es szerződés, amely egy nemzetközi szerződés volt.

Vagyis a két okiratot, az 1977-es szerződést és a Közös Egyezményes Tervet (melyet 1977-et követően állítottak össze és többször módosítottak) egymástól el kell választani és jogilag különböző erejűnek kell tekinteni.

II. A munkálatok Magyarország által történő felfüggesztése és ezt követő leállítása 1989-ben
(Különmegállapodás, 2. cikk, 1.(a) bekezdés; 2. cikk, 2. bekezdés)

1. Különmegállapodás, 2. cikk, 1.(a) bekezdés

8. A Külön-megállapodás szerződéses feltételei alapján a Bíróságnak az alábbi kérdésre kell választ adnia:

"jogában állt-e [Magyarországnak] 1989-ben felfüggeszteni, majd ezt követően leállítani a nagymarosi beruházást és a bósi beruházás azon részeit, amelyeket az 1977-es államközi szerződés [Magyarország] feladatául jelölt meg" (2. cikk, 1.(a) bekezdés)

9. (A tényleges helyzet a nyolcvanas évek végén) A Külön-megállapodásban feltett fenti kérdést véleményem szerint sokkal pontosabban kellett volna megfogalmazni ahhoz, hogy az 1989-ben fennálló helyzetet tükrözze. A bósi erőműn végzett munkálatok erre az időre majdnem befejeződtek; a nagymarosi munkák még kezdeti stádiumban voltak, vagyis a vízlépcsőnek magának az építése tulajdonképpen még meg sem kezdődött.

Magyarország 1989-es lépéseit az alábbiakban foglalhatjuk össze: előbb 1989. május 13-án Magyarország úgy döntött, felfüggeszti a nagymarosi munkálatokat addig, amíg különböző környezetvédelmi tanulmányok el nem készülnek. Majd Magyarország egyrészt 1989. október 27-én úgy határozott, hogy leállítja a nagymarosi beruházást, másrészt fenntartja a pillanatnyi helyzetet a dunakiliti duzzasztóműnél, lehetetlenné téve ezzel a Dunának ezen a ponton az oldalcsatornába terelését. Magyarország mindazonáltal világhosszá tette kormány meghatalmazottak egyik, 1989 júniusi megbeszélésén, hogy folytatni fogja a bósi szakaszon végzett munkát, vagyis magának a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszernek a megépítése 1989-ben még nem volt kérdéses Magyarország számára. A magyar lépések időrendi felsorolása az ítéletben részletesen szerepel.

10. (A szerződés megsértése) Bármilyen volt is a helyzet 1989-ben a Magyarország által elvégzendő munkálatoknál és annak a ténynek a fényében, hogy a dunakiliti duzzasztómű és annak járulékos berendezései nem készültek el (melyek egyetlen célja a víznek az oldalcsatornába juttatása volt), amelynek következtében az egész Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer "egységes és oszthatatlan működési rendszerként" való üzemeltetése nem vált lehetségessé (az 1977-es szerződés 1. cikk, 1. bekezdése), Magyarországot mindenképpen úgy kellett volna tekinteni, mint aki nemzetközi felelősséggel tartozik a neki szabott munkák kivitelezésének elmulasztásáért, és ezzel megszegte az 1977-es szerződést. Megjegyzendő, hogy ebben a szakaszban Magyarország még nem vetette fel az 1977-es szerződés felmondását, mindössze felfüggesztette vagy elhagyta azokat a munkálatokat, amelyekért felelősséggel tartozott.

Magyarország Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszerrel kapcsolatos lépéseinek fényében kétség nem férhet hozzá, hogy Magyarország 1989-ben megszegte az 1977-es szerződést. A kérdés azonban továbbra is fennáll, hogy jogosan sértette-e meg szerződéses kötelezettségeit. Teljes mértékben osztom a Bíróság véleményét, amikor kijelenti, hogy "Magyarország nem volt feljogosítva felfüggeszteni, majd ezt követően leállítani a nagymarosi beruházást és a bósi beruházás azon részeit, amelyeket az 1977-es szerződés Magyarország feladatául jelölt meg". (Ítélet, 155. ítélező bekezdés 1. A pontja), és hogy Magyarország törvénytelenül cselekedett amely semmilyen módon nem igazolható.

Engedtetsek meg, hogy a helyzetet kicsit részletesebben elemezzem. Magyarország a dunakiliti duzzasztóművel és a Duna vízének az oldalcsatornába történő elterelésével kapcsolatban a Szigetköz és térsége környezetének pusztulására hivatkozik, melyet a régi Duna mederben rendelkezésre álló

csökkent vízmennyiség idézne elő. Véleményem szerint azonban a régi mederbe folyó víz mennyiségének csökkenése a Duna vízének az oldalcsatornába vezetésének eredményeként az egész terv kikerülhetetlen következménye lett volna az 1977-es szerződés szerint.

11. (Magyarország rosszul alátámasztott hivatkozása az ökológiai szükséghelyzetre) A Szigetközre gyakorolt egyes hatások világosan várhatóak és ismertek voltak Magyarországon már a beruházás tervezésének kezdeti szakaszában is. Nem volt továbbá semmi oka sem Magyarországnak azt hinni, hogy egy, az 1980-as években elvégzett környezetvédelmi hatásvizsgálat más eredményre jutna, mint az 1977-ben nyert megállapítások, és az egész beruházás elhagyását írná elő.

Semmi kétségem nincs afelől, hogy a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszert a hetvenes években a térség környezetére gyakorolt várható hatásának teljes mértékű figyelembe vételével készítették elő és tervezték meg, amit az a tény is világosan mutat, hogy maga az 1977-es szerződés is belevette ezt az elképzelést 19. cikkébe (amelynek címe A természet védelme), és nem hiszem, hogy ez a hetvenes években végzett vizsgálat lényegesen eltérő lett volna egy tíz évvel később végzett ökológiai felméréstől, más szóval a nyolcvanas években. Tény, hogy a nyolcvanas években végzett ökológiai vizsgálatok nem győzték meg a csehszlovák tudósokat.

Különösen jónak tartom a Bíróságnak azt a nézetét, amellyel elveti Magyarországnak az érvelését, hogy az ökológiai szükséghelyzet nem igazolhatja a nagymarosi gát megépítésének elmulasztását és hogy Magyarország nem volt képes eléggé meggyőző alapokat felmutatni e mulasztás igazolására azzal, hogy a nagymarosi gát szerinte károsan érintette volna a víz minőségét alvízi szakaszon, melyből a Szentendrei sziget mentén elhelyezett és Budapestnek ivóvizet szállító parti szűrűsű kutak táplálkoznak (ítélet, 40. bekezdés).

12. (A Duna folyó környezete) Maga az 1977-es szerződés is beszél a vízminőségvédelem fontosságáról, a Duna medrének karbantartásáról és a természetvédelmi kérdésekről (15.,16.,19. cikk), és az egész Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer szerkezete minden bizonnyal a környezetvédelmi kérdések fontosságának teljes tudatában került megalapozásra. Nem mondható el, hogy akár az 1977-es szerződésnek vagy a Közös Egyezményes Tervnek az írói elmulasztották volna a környezeti kérdéseket figyelembe venni. Ráadásul nem volt semmilyen különös körülmény, ami 1989-ben a Magyarország által szükségesnek tartott vizsgálatok vagy kutatások elvégzését szükségessé tette volna, és amelyek elvégzésére több évet kellett volna várni. Ha a környezetvédelmi csoportok nem indítanak tömegmozgalmat, szilárd meggyőződésem szerint a beruházás ment volna tovább a maga útján.

Mi több, Magyarországnak 1989-ben még nem állt szándékában visszavonulni a bősi erőműben vállalt szerepétől. Nehéz megérteni, hogyan gondolhatta Magyarország, hogy a bősi erőmű és az üzemvíz csatorna működtetése, amely ellen akkortájt Magyarország még nem emelt kifogást, hogyan lett volna lehetséges a dunakiliti duzzasztómű munkálatainak befejezése nélkül.

13. (Ökológiai szükségszerűség és az állam felelőssége). Szeretnék még egy pontot említeni, amely az 1977-es szerződés környezetvédelmi vonatkozásait érinti. A szerződés kötelezettségeinek teljesítése természetesen Magyarország és Csehszlovákia közös felelőssége volt. Ha az 1977-es szerződés és a Közös Egyezményes Terv alapjául szolgáló elvek ellentétesek lettek volna a nemzetközi jog általános normáival, és különösen a környezetvédelmi joggal, a két állam, mely egyezsége jutott az egész beruházás közös megvalósításáról, közösen kellett volna felelősséget vállaljon ezért a helyzetért és közösen kellett volna a nemzetközi közösség elé állnia. Ez a tény nem jelenti azt, hogy az egyik fél (Csehszlovákia vagy később Szlovákia) felelősséget kellene viseljen a másikkal szemben (Magyarország).

Mi több, ha a környezetvédelmi kérdések valamelyest szigorúbban vett kezelésére lett volna szükség, azt természetesen a Közös Egyezményes Terv technikai természetű eszközeinek javításával kellett volna elérni, ami az egész Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer konkrét tervezésével és működtetésével foglalkozik, nem pedig az 1977-es államközi szerződést előhozni. Ebben a tekintetben nem látom be, hogy a Magyarország által szerződéses kötelezettségeinek elmulasztására (és ebből következően a szerződésnek a dunakiliti duzzasztómű meg nem építésével elkövetett megsértésére) indokul felhozott bármely ok hogyan tarthatott volna számot az "ökológiai szükséghelyzet" megjelölésre.

14. (Általános környezetvédelmi észrevételek) Ha megengedik, hogy a környezeti kérdésekről vallott nézeteimet kifejtsem, a magam részéről teljes mértékben tudatában vagyok, milyen gyors előrenyomulás volt tapasztalható a környezetvédelem részéről a nemzetközi jog terén, és hogy egy sor kétoldalú vagy többoldalú szerződés és egyezmény létrejöttére került sor, különösen az 1972-ben elfogadott Nyilatkozat az ember környezetéről óta, amelyet a stockholmi nyilatkozat után 20 évvel fogalmazott riói nyilatkozat 1992-ben csak megerősített.

Az egész emberiséget érintő közös ügy a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem többé-kevésbé egymásnak ellentmondó kérdései között egyensúlyt találni, ezzel megteremtve a fenntartható fejlődés fogalmát. A gazdasági fejlődést elősegítő bármely építkezés szükségszerűen beavatkozik valamilyen mértékben a természeti környezetbe, ám a modern technológia, bizonyos vagyok ebben, képes lesz valamilyen elfogadható módot találni a kétféle ellentétes érdek kiegyeztetésére.

2. Különmegállapodás, 2. cikk, 2 bekezdés

15. A Külön-megállapodás szerződéses feltételei alapján a Bíróságnak az alábbi kérdésre kell választ adnia:

"a jogi következmények meghatározására, beleértve a felek jogait és kötelezettségeit, amelyek a jelen cikk első bekezdésében taglalt kérdésekre hozott ítéletből következnek."

16. (Magyarország felelőssége) Elvben Magyarországnak kártérítést kell fizetnie Szlovákia számára azért " a kárért, amely Csehszlovákiát, később pedig Szlovákiát érte azon munkálatok felfüggesztése és leállítása miatt, amelyeket Magyarországnak kellett volna elvégeznie. "Én az ítélet 155. ítélező bekezdésének 2 D pontjánál az első rész mellett foglaltam állást. Mint azt említettem, kénytelen voltam mégis az egész 155. ítélező bekezdés 2 D pontja ellen szavazni, miután ezt az első részt nem tették meg külön szavazás tárgyává.

17. (A bőszi és a nagymarosi beruházás közti különbség) Amikor a Magyarország felelősségének jogi következményeit firtatjuk, amelyeket azon az alapon szerzett, hogy nem teljesítette Csehszlovákiával szemben az 1977-es államközi szerződés és a Közös Egyezményes Terv nyomán fennálló kötelezettségeit, számomra úgy tűnik, szükséges lenne további megkülönböztetést tenni (i) a dunakiliti duzzasztómű a víz oldalcsatornába terelését célzó munkálatainak felfüggesztése, amely a bőszi erőmű működését lehetetlenné tette, és (ii) a nagymarosi beruházás teljes elhagyása között, melyek teljesen eltérő jellegű lépések.

18. (A dunakiliti duzzasztómű és a bőszi erőmű) A dunakiliti duzzasztómű és az oldalcsatorna megépítése, melyet csakis a Duna ezen a ponton való elterelése útján lehetett volna feltölteni, az egész beruházás sarokkövét képezik. A dunakiliti duzzasztómű nélkül az egész beruházás nem létezhetett eredeti formájában. A dunakiliti duzzasztómű munkálatainak elhagyása azt jelentette, hogy az üzemvíz-csatorna használhatatlanná válik és a bőszi erőmű nem működtethető. Magyarországnak ezért teljes felelősséget kell vállalnia a dunakiliti duzzasztómű munkálatainak felfüggesztéséért és az 1977-es szerződés megsértéséért.

A Magyarország által eme mulasztásért az 1977-es szerződés szerint Szlovákiának fizetendő kártérítést a jelen vélemény következő részében tárgyalom, a Csehszlovákia által megépített csúnyi duzzasztóval együtt, amely a víznek az üzemvíz-csatornába tereléséhez a dunakiliti duzzasztómű szerepét vette át (lásd a 34. bekezdést lentebb).

19. (A nagymarosi gát ¶ I) A nagymarosi gáttal kapcsolatban Magyarország nem menekülhet meg a felelősségtől amiért elhagyta az egész beruházás egyik lényeges részét. Ám ez a kérdés eléggé különbözik a bőszi erőmű ügyétől. Valójában az a helyszín, ahol a nagymarosi létesítménynek meg kellett volna épülnie, teljes mértékben magyar területen van. Bár az erőmű ugyanúgy adott volna áramot Csehszlovákiának, mint ahogy a bőszi erőmű adott volna hasonlóképpen áramot Magyarországnak, a bőszi erőmű által termelt villamos energia sokkal több, mint a nagymarosi lett volna.

Magyarország 1989-ben szemmel láthatóan rájött, hogy a nagymarosi erőmű már nem szükséges saját érdekeinek kielégítéséhez. Ha a nagymarosi mű kezdetben az egész beruházás szerves részeként szerepelt, ez azért volt így, mert a nagymarosi erőműből a termelt villamos áram egyenlő mennyiségét szavatolta volna Csehszlovákia számára a bőszi erőműből Magyarország által kapott hasonlóan egyenlő arányú elosztásért cserébe. A nagymarosi erőműből származó áram kimaradásáért tárgyalási alap lehetett volna a Magyarországnak a bőszi erőműből adandó villamos energia. A nagymarosi gát ezen

kívül főként azért lett volna szükséges, hogy a bősi erőmű csúcsüzemben működhessen, és ezért lényegében nem igazán volt létfontosságú a mű egésze szempontjából.

20. (A nagymarosi gát § II) A nagymarosi erőműből Csehszlovákia számára szavatolt villamos energia egyenlő arányú elosztásának ügye és a bősi erőmű üzemeltetésének megvalósíthatósága csúcsüzem nélkül a Közös Egyezményes Terv végrehajtási módozatainak tárgyalási alapjául szolgálhatott volna, még a nagymarosi erőmű elhagyása esetén is, hiszen a műszaki kérdésekre a Közös Egyezményes Terv keretében kellett sort keríteni, anélkül, hogy a nagymarosi gát elhagyása okán feltétlenül fel kellett volna a Magyarország által Csehszlovákiának fizetendő kártérítés kérdése.

Nem kétséges, hogy a nagymarosi vízlépcső megépítése jelentős láncszem volt a csehszlovák területen épült bősi vízlépcső szempontjából az egész beruházás számára. Mindazonáltal a nagymarosi lépcső megépítése lényegileg Magyarország kizárólagos hatáskörébe tartozott, miután saját területéről volt szó. A nyolcvanas évek végére Magyarország már nem látta szükségét, hogy saját területén a nagymarosi erőműben elektromos áramot termeljen, és a nagymarosi erőmű elhagyása valójában nem okozhatott Csehszlovákia számára komoly veszteséget, és nem jelenthette azoknak az érdekeknek a károsodását, amelyeket Csehszlovákia egyébként védett.

Ebben az összefüggésben hozzá kell tennem, hogy a nemzetközi jog a szerződéses jogról szóló 1969-es bécsi egyezmény rendelkezései alapján megengedte volna Csehszlovákiának, hogy felmondja az 1977-es szerződést azon az alapon, hogy Magyarország nem teljesítette szerződéses kötelezettségeit. Valójában azonban Csehszlovákia nem ezt tette, hanem az 1977-es szerződésnek Magyarország együttműködése nélkül történő megvalósítását választotta, mert a beruházásnak az 1977-es szerződésben megálmodott beteljesülése nagymértékben hasznára vált.

Így tehát, bár Magyarország felelősséggel tartozik a nagymarosi gát elhagyásáért mint a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer közös vállalkozásának szerves részéért, az ezért Magyarország által a mai Szlovákiának fizetendő kártérítés minimális (lásd a 34. bekezdés lejjebb).

III. A C-változat Csehszlovákia által történő megvalósítása (a dunacsúnyi duzzasztás)

(Külön-megállapodás, 2. cikk, 1.(b) bekezdés; 2. cikk, 2. bekezdés)

1. Külön-megállapodás, 2. cikk, 1.(b) bekezdés

21. A Külön-megállapodás szerződéses feltételei alapján a Bíróságnak az alábbi kérdésre kell választ adnia:

"jogában állt-e [Csehszlovákiának] 1991 novemberében továbblépni az 'ideiglenes megoldás' felé és azt a rendszert 1992 októberében üzembe helyezni" (2. fej. 1(b) bek.)

22. (ideiglenes megoldás = C-változat) Miután Magyarország felfüggesztette a bősi erőműrendszer egy részén végzett munkálatait, pontosabban a dunakiliti duzzasztómű építését, ezzel lehetetlenné téve a víznek az üzemvíz-csatornába történő terelését, az egész beruházás befejezése, amely pedig 70 %-ban készen állt, lehetetlenné vált.

Annak érdekében, hogy az 1977-es szerződést teljesítse, Csehszlovákia, a szerződő felek egyike, kényszerítve érezte magát olyan műtárgyak megépítésére, amelyek lehetővé tették a víznek az üzemvíz-csatornába történő kormányzását saját területén. Ez volt 1991. novemberében a kezdete az úgynevezett ideiglenes megoldásnak, más néven C-változatnak. Csehszlovákia előzetesen világossá tette Magyarország számára, hogy ha az egyoldalúan abbahagyja a dunakiliti duzzasztómű építését, mely az egész beruházás alapját képezte a két állam között, akkor alternatív megoldáshoz lesz kénytelen folyamodni az eredeti, közösen elfogadott terv megvalósítása érdekében. A C-változatot Csehszlovákia azért tervezte meg, mert nem állt előtt más lehetőség az egész beruházás életre lehelésére.

Miután Magyarország az egész, az 1977-es szerződésben foglalt beruházás sorsát veszélyeztette, és miután minden haszon, melyet Csehszlovákia a bősi erőmű révén élvezhetett volna és a nemzetközi hajózástól a vízgazdálkodásig (ideértve az árvízvédelmet is) a folyó minden haszna amely mindkét államot illette volna, ezáltal veszélybe került, megengedhetővé vált és nem volt törvényellenes Csehszlovákia számára a C-változat építésének megkezdése (a dunacsúnyi duzzasztómű építése). Ennek az eredeti 1977-es szerződéshez hasonló eredménye lett volna, vagyis a víz elterelése az üzemvíz-csatornába. Magyarország a maga részéről kezdettől fogva teljes mértékű hozzájárulását adta a Duna vízének eltereléséhez saját területen a dunakiliti duzzasztómű segítségével.

23. (A C-változat megépítésének és üzemeltetésének törvényes és jogszerű volta) A Bíróság úgy találta, hogy "Csehszlovákia az 1977-es szerződés alapján jogosan kezdte meg az előkészületeket 1991. novemberében az 'ideiglenes megoldás' megépítéséhez" (Ítélet, 155. bekezdés, 1 B pont), mely "társulást" hozott létre egy nagyszerű beruházás megépítésére, ám "nem volt jogában 1992. októberében ezt az 'ideiglenes megoldást' üzembe helyezni" (Ítélet, Ítélet, 155. bekezdés, 1 C pont), vagyis a Dunát Dunacsúnynál elterelni. Az ideiglenes megoldást azért hozták létre, hogy Csehszlovákia érvényesíteni tudja jogait és teljesítse az 1977-es szerződés alapján fennálló kötelezettségeit. Lépései semmi mást nem jelentettek, mint az eredeti terv megvalósítását. Csehszlovákia azt állítja, hogy a csúnyi duzzasztó megépítése igazolható, mint a Magyarország törvénytelen cselekedetére (vagyis a dunakiliti duzzasztómű elhagyására) tett válaszlépés, ám én úgy gondolom, hogy a csúnyi gát nem volt semmi más, mint Csehszlovákia által az eredeti tervnek a Közös Egyezményes Terv keretében alternatív eszközzel történő megvalósítása.

Szeretném megismételni, hogy nem tudok egyetérteni az ítélettel, amikor az azt állítja, mint azt korábban az első bekezdésben kimutattam, hogy "Csehszlovákia jogosan kezdte meg az előkészületeket az 'ideiglenes megoldás' megépítéséhez", de "nem volt jogában ... az 'ideiglenes megoldást' üzembe helyezni" (Ítélet, 79. bekezdés is). Tisztelettel kérdem, hogy a Bíróság tényleg azon a véleményen van, miszerint egy beruházás kivitelezése megengedhető akkor, ha a létesítmény végül

is esetleg soha nem lesz használatba véve?" A Duna vízének az üzemvíz-csatornába terelése, ahol a bósi erőmű elhelyezkedik, az egész terv magja volt, amellyel Magyarország teljes mértékben egyetértett.

Az ítélet azt állítja, hogy a Duna elterelése az üzemvíz-csatornába nem volt arányos azzal a sérelemmel, amelyet Csehszlovákia Magyarország törvénytelen lépése miatt elszenvedett (Ítélet, 85. bekezdés). Ám az én szilárd meggyőződésem szerint, miután Magyarország nem tett semmit annak érdekében, hogy a Dunát Dunakilitinél elterelje és így elmulasztotta szerződéses kötelezettségét teljesíteni, Csehszlovákiának szükségszerűen neki kellett fognia a C-változat, vagyis a dunacsúnyi gát építéséhez, és a Dunának ezen a ponton a Közös Egyezményes Tervnek szerinti eltereléséhez, bár ezt az 1977-es szerződés nem engedi meg kifejezetten. Ez jó ok lehetett volna a Közös Egyezményes Tervnek az 1977-es szerződés megvalósításával kapcsolatos felülvizsgálatára, noha Magyarország beleegyezését ehhez a megoldáshoz nem kérték ki. Csehszlovákiának jogában állt ezt a lépést megtennie.

24. (Az elterelt víz mennyisége) Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a csúnyi gátat egyszerűen a dunakiliti duzzasztómű helyettesítésére szánták, míg a Duna vízének irányítása, mint azt az 1977-es államközi szerződés V-XI. fejezete tárgyalja, egészen más lapra tartozik, mint azt fentebb a harmadik bekezdésben említettem. Az ítélet úgy tűnik azt sugallja, hogy Csehszlovákia jogellenesen járt el amikor egyoldalúan a Duna vízének aránytalanul nagy tömegét terelte az üzemvíz-csatornába, ám a víz megosztásának ügye nem következik egyenesen a C-változat megépítésének és üzemeltetésének kérdéséből. (Kíváncsi vagyok, vajon a víz megosztásának vezérlése vajon Magyarország kizárólagos fennhatósága alá esett volna-e, ha a dunakiliti duzzasztómű megépül.)

A csúnyi gát, amely a dunakiliti duzzasztóművet helyettesítette, állítólag a rendelkezésre álló víz mennyiségének 90 %-t tereli el az üzemvíz-csatornába csehszlovák területen. Ez a vízmegosztási arány a felek eredeti elképzeléseit feltételezhetően nem tükrözi, miután mindkettő egyenlő arányban kívánt volna részesedni a vízből, amelynek ésszerű mennyiségét kellett volna a Duna régi medrébe és hasonlóképpen ésszerű mennyiségét az üzemvíz-csatornára engedni. Ám az, hogy a víz ténylegesen hogyan oszlik meg, nem annyira egy gát megépítéséből ered, akár Dunakilitinél, akár Csúynynál, hanem a víz eltérítése Csúynynál valójában Csehszlovákia üzemeltetése mellett történik, teljes mértékben saját felelősségi körben.

Az üzemvíz-csatorna és a régi Duna meder közti vízmegosztás kérdése mindössze egy a rendszer üzemeltetési kérdései közül, melyeket a Közös Egyezményes Terv alkalmazásának kísérleteként a két állam egymás közti egyeztetéssel oldhatott volna meg. Olyan kevés víznek a régi mederbe engedése, mint amennyi jelenleg oda kerül, alkalmasint ellentmond az eredeti tervnek és ezért teljes mértékben Csehszlovákia tartozik felelősséggel.

Ezt a dolgot azonban könnyedén helyre lehetett volna hozni pár kölcsönösen elfogadható megállapodással. Minden további nélkül megoldható a vízmegosztás Csúynynál zsilipkapuk alkalmazásával vagy a csúnyi tározó vízelválasztó terelőgátjának módosításával. Nem a vízmegosztás a

C-változat lényege, és azt sokkal rugalmasabb módon is lehet intézni, ha a Közös Egyezményes Terv ide vonatkozó részeit felülvizsgálják vagy újraírják.

2. Különmegállapodás, 2. cikk, 2. bekezdés

25. A Külön-megállapodás szerződéses feltételei alapján a Bíróságnak az alábbi kérdésre kell választ adnia:

"a jogi következmények meghatározására, beleértve a felek jogait és kötelezettségeit, amelyek a jelen cikk első bekezdésében taglalt kérdésekre hozott ítéletből következnek."

26. (A C-változat jogszerűsége) A C-változat megépítése nem volt jogszerűtlen és Szlovákia semmilyen felelősséggel ezért nem tartozik Magyarország felé, kivéve azt, hogy a mód révén, ahogyan a csúnyi gát üzemel, Csehszlovákia úgy látszik, tisztességtelen vízmegosztást alkalmazott a régi Duna meder és az üzemvíz-csatorna között. Szlovákiának jogában áll pénzügyi követelést behajtani Magyarországon a Csehszlovákia által egyedül finanszírozott csúnyi gát költségeinek egy részét fedezendő, miután Magyarország elmulasztotta teljesíteni a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megépítésével kapcsolatos szerződéses kötelezettségeit. A csúnyi gát és az azzal kapcsolatos létesítmények építési költségeit részben Magyarországnak kell viselnie, ám ennek fejében társtulajdonlást kell felajánlani neki. Más részről ha a csúnyi gát üzemelése során a víz elterelése a régi Duna mederből bármilyen tárgyi kárt okozott Magyarországnak, Szlovákia felelősséggel tartozik a vízmegosztás káros kezeléséért. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egész beruházás tervezéséből következően (különösen az üzemvíz-csatorna miatt) a régi mederben folyó víz mennyisége nem lehet ugyanannyi, mint a beruházás üzembe helyezése előtt.

IV. az 1977-es szerződés megszüntetése Magyarország részéről

(Külön-megállapodás, 2. cikk, 1.(c) bekezdés; 2. cikk, 2. bekezdés)

1. Külön-megállapodás, 2. cikk, 1.(c) bekezdés

27. A Külön-megállapodás szerződéses feltételei alapján a Bíróságnak az alábbi kérdésre kell választ adnia:

"mik a jogi következményei [Magyarország] 1992. május 19-én történt bejelentésének az 1977-es szerződés felmondásáról." (2. cikk 1(b) bek.).

28. (Magyarország bejelentése az 1977-es szerződés megszüntetéséről) Ez a kérdés nem mást jelent, mint a szerződéses jog értelmezését, mint azt az ítélet helyesen sugalmazza. Az 1977-es szerződés megszüntetése különbözik a Közös Egyezményes Terv módosításától. Magyarország szerint, miután a C-változat ellentmondásban áll a tervvel és ezért törvényellenes cselekedetet képez, az 1977-es szerződést fel lehetett mondani Csehszlovákia állítólagos szerződésszegése miatt.

Egyetértek az ítélettel, amikor azt hangoztatja, hogy az 1977-es szerződésnek Magyarország részéről történt felmondása a szerződéses jogról szóló bécsi egyezménynek a szerződés felmondásához fűződő egyik feltételét sem teljesíti, ami pedig a nemzetközi szokásjognak felel meg. Osztom a Bíróság nézetét, miszerint az 1977-es szerződés érvényben maradt, miután Magyarország bejelentése 1992-ben a szerződés megszüntetéséről nem bír jogerővel (Ítélet, 155. bekezdés, 1 D pont).

2. Külön-megállapodás, 2. cikk, 2. bekezdés

29. A Bíróság ítéletében erre vonatkozóan semmilyen jogi következmény nem keletkezik, miután Magyarország bejelentése 1992-ben a szerződés megszüntetéséről nem bír jogerővel.

V. A végleges rendezés

(Külön-megállapodás, 5. cikk)

30. Magyarország és Szlovákia a Külön-megállapodás 5. cikkében megegyeztek abban, hogy

"az ítélet közzétételét követően a felek azonnal tárgyalásokat kezdenek annak végrehajtásáról".

31. (Tárgyalások a Külön-megállapodás 5. cikke alapján) Mint azt már korábban említettem, nézetem eltér az ítéletben kifejtett állásponttól, amennyiben úgy hiszem, Csehszlovákia joggal folytatta az ideiglenes megoldás alkalmazását, nevezetesen nem csupán a csúnyi gát megépítését, de annak 1992. novemberében a víznek az üzemvíz-csatornába való juttatása érdekében történő üzembe helyezését is. Szerintem Csehszlovákia nem szegte meg az 1977-es szerződést. Véleményem szerint a Külön-megállapodás 5. cikkében vázolt "tárgyalásokat" Magyarország és Szlovákia között erre az értelmezésre kell alapozni, és nem pedig arra a ténymegállapításra, amit az ítélet 155. bekezdés, 1C és 2 D pontja tartalmaz.

32. (A Közös Egyezményes Terv módosítása) A C-változat Csehszlovákia által történt megvalósítása (a dunacsúnyi gát megépítése és segítségével a víznek az üzemvíz-csatornába juttatása) a felek által eredetileg egyeztetett Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer terveinek végrehajtására szolgáló eszköz volt. A C-változat megvalósítása a jövőben nem lesz ideiglenes megoldás, hanem a Közös Egyezményes Terv részévé válik.

A bőszi erőmű üzemeltetésének módját a javított Közös Egyezményes Tervben pontosan meg kell határozni, hogy a csúcsüzem szükségességét el lehessen kerülni, miután arról a felek már önként lemondtak, és ezért nem szükséges tárgyalni róla.

A vízmegosztás módjáról Csúnyánál az eredeti terv megtartása érdekében kell tárgyalni, vagyis a víz egyenlő jogú megosztását kell szorgalmazni - és ezt a Közös Egyezményes Terv bármely javított vagy módosított változata tartalmazza. A víz egyenlő jogú megosztásának el kell oszlatnia Magyarországnak a Szigetköz térségének környezetével kapcsolatos aggályait és a bőszi erőmű kielégítő működését is lehetővé kell tennie Szlovákiában. Ezzel együtt árvízvédelmi és a hajózási feltételek javítása érdekében fenn kell tartani az üzemvíz-csatornát. Azt javasolnám, hogy a Külön-megállapodás 5. cikkében vázolt tárgyalások során a Közös Egyezményes Tervet vizsgálják felül vagy egy új változatot terjesszenek elő, hogy az átvegye az általam a fentiekben kifejtett módokat.

33. (A környezeti hatás újraértékelése) Noha jelenleg az egész Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer beruházás üzemben van, formája módosult (vagyis a dunakiliti duzzasztómű helyett a csúnyi gát tereli a vizet az üzemvíz-csatornába és a nagymarosi gát illetve erőmű elmaradt), a felek az 1977-es szerződés 15., 16. és 19. cikke értelmében kölcsönösen kötelezettségekkel viseltetnek egymás iránt és talán harmadik felek iránt is, amely a környezetvédelmi jog általános kötelezettsége, hogy megóvják a Duna folyó térségében a környezet épségét.

A feleknek folytatnia kellene az egész térség környezetvédelmi hatásvizsgálatát, és műszaki megoldásokat kellene keresniük azokra a környezetvédelmi gondokra, amelyeket az új beruházás okozhat.

34. (Jóvátétel) Azok a kérdések, amelyekkel a feleknek a külön-megállapodás 5. cikkében vázolt tárgyalások során foglalkozniuk kell, csupán a Magyarország által Szlovákiának fizetendő kártérítésről kell folyjanak, mert megszegte az 1977-es szerződést és nem hajtotta végre a bőszi és nagymarosi beruházást. E szerződésszegések jogi következményei különböző jellegűek, attól függően, hogy a terv egyik vagy másik részével kapcsolatosak-e. Magyarország azért vált felelőssé Csehszlovákia (majd később Szlovákia) irányában, mert felfüggesztette a bőszi beruházást és mert Csehszlovákiának egyedül kellett a csúnyi gátat megépítenie. Ráadásul Csehszlovákiának jogában áll Magyarországtól kártérítést követelni a dunakiliti duzzasztóműnél jelentkező költségeiért, amely ily módon a továbbiakban feleslegessé vált (lásd a 17. és 18. bekezdést).

Ami a nagymarosi gát elhagyását illeti, ezért Magyarország elvileg nem tartozik kártérítéssel Szlovákiának, miután ez a tett nem okozott lényegi kárt Szlovákia számára (lásd a 19. bekezdést). Van egy pont, amin nem szabad átsiklanunk, mégpedig, hogy a nagymarosi gát és erőmű, mint azt Szlovákia is elismeri, már nem része az egész beruházásnak, és hogy az üzemvíz-csatorna Csúnytól való megépítése jórészt Szlovákia érdekeit szolgálja és Magyarországnak nem válik hasznára.

Az egész beruházás haszna tehát most főként Szlovákiban jelentkezik, kivéve az árvízvédelmi intézkedéseket és a hajózási lehetőségek javítását, mely utóbbiakat mindkét állam élvezi. Ezt figyelembe kell venni, amikor a Magyarország által Szlovákiának fizetendő kártérítés egészét tekintjük.

A fenti megállapítások alapján az a szilárd meggyőződésem, hogy a Magyarország által Szlovákiának fizetendő kártérítés módozatait a két állam között tartandó tárgyalások során kell meghatározni.

(Aláírás) Shigeru ODA

RANJEVA BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

Nehéz feladat számomra, hogy elfogadjam annak az ítéletnek a végkövetkeztetését, amely szerint, "Csehszlovákiának 1991. novemberében joga volt az "ideiglenes megoldáshoz", és 1992 októberétől kezdve Csehszlovákiának nem volt joga, hogy ezt az "ideiglenes megoldást" üzembe helyezze (155 bek.).

Logikai szempontból ez a két állítás, még ha egymástól független is, akkor is összefüggéstelen. Egy infrastrukturális beruházási munka végső célja, hogy a műtárgy üzemeljen. Hogyan lehet tehát összeegyeztetni azt, hogy a C variáns megépítése jogszerű, üzembe helyezése azonban jogszerűtlen?

Nem tudom tehát elfogadni azt az elemzést, amelyet a Bíróság tagjainak nagy része adott Magyarország cselekedetének tényleges jogszerűtlenségéről, amely az egymást keresztező jogszerűtlenségek között a rendelkezés első bekezdésének tárgyát képezi, és amelyeket a Bíróság jogosan emelt ki az indokokat tartalmazó 150. bekezdésből.

Jogilag a munkálatok felfüggesztéséhez, majd beszüntetéséhez vezető magyar döntés jogszerűtlensége nem kérdőjelezhető meg. Magyarország nem tett teljes mértékben eleget a budapesti szerződésben foglaltaknak. Másrészt, az események sorrendje sem kedvez a magyar ügynek. De a tényszerű és a jogi helyzet nem olyan egyértelmű, mint amilyennek tűnik a Bíróság erről szóló elemzésének olvasásakor.

A tényszerű elemek vizsgálatánál, az időrendi sorrendet előtérbe helyezve, a Bíróság tagjainak többsége túl egyszerű elemzést ad az események egymásutánosságáról. A Külön-megállapodás 2. cikkében megfogalmazott kérdések szerkezete nem könnyítette meg a Bíróság feladatát, amely így kénytelen volt jogi szempontból nem foglalkozni a kölcsönös (keresztezett) jogszerűtlenségekkel, amelyek pedig az általa eldöntendő vitás kérdés kulcsát képezték.

A Külön-megállapodás 2. cikke alapján a Bíróság feladatának kettős tárgya a jelen ítélet 130. és 131. bekezdéseiben olvasható kiváló elemzések tárgyát képezi. Amivel nem értek egyet, az a kölcsönös jogszerűtlenségek helye, ami a Bíróság tagjainak nagy része szerint kizárólag a normatív részbe és nem pedig a ténymegállapító részbe tartozik, jóllehet véleményem szerint az ítélet ténymegállapító részének kulcsát képezi.

Az a kérdés, amelyet a Bíróság feltehetett volna, sőt fel kellett volna tennie, az, hogy ha az első, 1989-ben elkövetett magyar jogszerűtlenség meg történt volna meg, vajon sor került volna-e a többi jogszerűtlenségre, különös tekintettel arra, hogy bekövetkezett volna-e a munkálatok leállítása 1991 novemberében. Ezt a föltételezést azért kellett felvetni, mivel a Bíróság nem próbálta meg eldönteni, hogy eléggé indokolt kockázatot vont-e maga után a Magyarország által elkövetett jogszerűtlen cselekmény, amely a Cseh és a Szlovák Köztársaságot arra kényszerítette, hogy a kárt a C variáns megépítése és üzembe helyezése útján hozza helyre. A kérdésnek ugyanis arra kellett indítania a Bíróságot, hogy kimondja, egy jogszerűtlen cselekményt felváltott-e egy másik, úgy, hogy a jogszerűtlen cselekmények alakulása valójában csak egyetlen igazi okra vezethető vissza.

Tekintettel arra, hogy a Külön-megállapodás 2. cikkének felépítése félreérthető, ezt a hipotetikus kérdést in limine kellett feltenni. A jelen kérdésben adott releváns tények két, a) és b) kérdéscsoportba való csoportosítása az 1989-es magyar döntéssel kombinálva, amely a tények kiindulópontjául szolgál, megkönnyítette a problémák kétoldalú és átfogó megközelítését a két Fél közötti kapcsolat megfelelő áttekintésének a rovására. Az átfogó kétoldalú vizsgálat ugyanis olyan megtévesztő benyomást tett, mintha valamilyen gépies kapcsolat irányítaná a Felek kölcsönös viselkedését. Ez az elemzés megalapozott lett volna, ha a kérdésben leírt a) és b) pontokban szereplő tények egymástól független tények lennének, másrészt pedig pillanatnyi tények lennének. Egyugyanazon együttesen belül az a) és b) pontok leírják, hogy a különböző időpontokban melyek azok a tények, amelyekért Magyarország okolható, és melyek azok, amelyekért a Csehszlovák Köztársaság. Ez a bináris osztályozás nem ismerteti az események folyamatát.

A jelen ügyben a tények elemzése nem végezhető el az egymást erősítő kétértelmű tényekre és viselkedésekre való hivatkozás nélkül. A beruházás azt a benyomást kelti, hogy ab initio áldozata volt egy bizonyos számú incidensnek és a balsors is sújtotta. Így, amint azt a Bíróság is elismeri, mindkét fél követett el külön-külön jogszerűtlennek minősülő cselekményeket. Csakhogy, a Bíróság tagjainak nagy része által tett észrevétellel ellentétben, mindegyik jogszerűtlen cselekmény a másik fél által elkövetett ugyanilyen cselekmény kiváltójának szerepét játszotta. Nem egy, a két fél által külön-külön elkövetett jogszerűtlen cselekményről van szó, vagy pedig különböző időben egymást követő ilyen cselekményről, hanem különböző, olyan jogszerűtlen cselekményekről, amelyek előidézték a Bíróság elé tárt helyzetet. Mindkét Fél hozzájárult egy jogszerűtlen cselekmény létrejöttéhez, amely fokozatosan idézte elő teljes egészében a jelen vitás ügyet. Fontos rávilágítani a magatartásoknak és jogszerűtlenségeknek erre az összefonódására, mert - tekintve a Bíróságnak a Külön-megállapodás 2. cikkében kirótt kettős feladatát - a jogszerűtlenségek kölcsönös volta az egész vitás ügy szintjén felveti az ok-okozat problémáját.

A jelen ítélet általános szelleme azon az elképzelésen alapszik, amely szerint a magyar fél által elkövetett jogszerűtlenség a vitás ügy jogi causa prima-ja. Azonban, az én véleményemmel ellentétben, a Bíróság tagjainak többsége ennek jelentőségét pusztán a jóvátételi kötelezettség kérdéseire korlátozza. A jogszerűtlenségek keresztezett jellege lehetővé teszi ugyanis a Bíróság számára, hogy a károk helyrehozatala tekintetében a "nulla megoldást" javasolja, amint az az ítélet 2. része D bekezdéséből is kiviláglik a közölt megfogalmazás szerint.

A Bíróság iránt érzett minden tisztelem ellenére nem hiszem, hogy a jóvátételi kötelezettség az egyetlen terület, ahol az egymást keresztező jogszerűtlenségek következményekkel jártak. A norma, jogszerűtlen cselekmények útján történő megsértésének fogalma nem öncélú jelentőséggel bír; csak azokhoz a jogokhoz képest van jelentősége, amelyekhez a Feleket az 1977-es Szerződés juttatja és azon saját belátás szerinti szubjektív önminősítéshez, amelyet a jog a számára lehetővé tesz. A szerződésszegés fogalma mindegyik állam számára lehetővé teszi, hogy levonja a következtetést abból a magatartásformából, amelyet előzetesen jogszerűtlennek minősített. Ezek a megfontolások egyrészt a magyar fél által elkövetett jogszerűtlenség tartalmának vizsgálatához vezetnek el az események egymásutánja felőli megközelítésben (155 1 A bek.), másrészt pedig a jelen ítélet 155 1 B bekezdésének bírálatához.

A két Fél magatartását alkotó tények folyamatát illetően semmiféle döntő következtetés nem fogalmazható meg. A jelen ügyben az eredendő ok csak egy kettős feltétel mellett állapítható meg: az első, annak az események folyamatában való megjelenéséhez kapcsolódik ex nihilo, a második pedig az események létrejöttének kiváltó okaihoz. E követelményeknek akkor lehetett volna eleget tenni, ha a Magyarország által elkövetett jogszerűtlen cselekménynek nem lett volna kapcsolata Csehszlovákia bármilyenfajta magatartásával. A jelen esetben azonban, tekintettel a két ország közötti kapcsolatok kuszaságára, nehéz ebbe a vizsgálatba egy konkrét mechanizmusra alapuló, többé kevésbé differenciált elemzési módszert bevinni. A felelősségi jogban meglévő követelményekkel ellentétben a cél nem az, hogy minden áron egy felelőst találjunk, vagy pedig egy jogszerűtlen cselekményt önmagában, amely nem tárja fel a Felek magatartásának mozgatórugóit. Valamely jogszerűtlenség bizonyítéka önmagában nem elég ahhoz, hogy ok-okozati kapcsolatot állítsunk fel a magyar viselkedés és a csehszlovák reakció között.

A történelmi és technikai jellegű adatok azt mutatják, hogy már a II. világháború végétől kezdve születtek elképzelések a Duna ezen a szakaszán megépítendő vízlépcsőkre. Az együttműködési programok keretében olyan célkitűzéseket próbált megvalósítani, amelyek nem egyeztek meg feltétlenül a partner elképzeléseivel. Így a Csehszlovák Köztársaság különösen nagy érdeklődést mutatott az elektromos áram vízi energia útján történő előállítására, valamint a hajózás iránt. A Nagymarosnál megépítendő műtárgyakat úgy tervezték, hogy a bósi berendezések csúcsrajáratásakor kerülnek majd üzembehelyezésre. Végül pedig, a különböző korábbi tervek nyomán, már régóta nem volt kizárva annak lehetősége, hogy a műtárgyak kizárólag csehszlovák területen épüljenek meg. A környezetre és a jelen peres ügy tárgyát képező beruházásra vonatkozó adatok meghatározzák az egyes tételeket, de nem igazolják a magyar döntést. Jogi téren, a budapesti szerződés megkötése ezeket a vitákat tárgytalanná teszi. Az egyetlen bizonyosság az, hogy a munkálatok felfüggesztésében megtestesülő magyar döntésre egy gyanakvással és bizalmatlansággal teli légkörben került sor és maga a döntés hosszas megfontolás tárgyát képezte.

Véleményem szerint a magyar döntés alkotta azt az indítékot, amelyet a Csehszlovák Köztársaság alapul vett későbbi magatartásának alátámasztására. Jogi szempontból tekinthetjük-e úgy, hogy ez volt a későbbi jogszerűtlenségek forrása? Az erre a kérdésre adandó válasznak figyelembe kell vennie a nyomás/tárgyalás játékban alkalmazott eskaláció stratégiáját. Első megközelítésben az események sorrendisége nem kedvező Magyarországnak szempontjából, ha a tények lineáris egymásutánosságát vizsgáljuk. Az idő múlásával azonban a kiindulásként elkövetett jogszerűtlenség ok-okozati jellege egyre inkább elhalványul és gyengül, míg az eskaláció a felek magatartását tekintve egyre fokozódik. A jelen vitás ügyben éppen ezért kellett meghatározni az A pontban leírt magyar magatartásban rejlő jogszerűtlenség okozati hátterét. Ha kérdést a két fél kapcsolatainak szemszögéből vizsgáljuk, ami a bekezdés második részét képezi, akkor a tények és a jogszerűtlenségek együttesét kell figyelembe venni: ebben az esetben a felelősség feltételezésének hiányában nehéz a C variáns üzembehelyezésének jogszerűtlenségét az 1989-es magyar döntés következményének tekinteni. Szükségesnek tűnt tisztázni ezt a kérdést logikai szinten; ilyen körülmények között az egymást keresztező jogszerűtlenségek alkották a második kérdés magját.

A Bíróság következtése, amelyet az ítélet szövege első bekezdésének B és C pontjában fejt ki, összefüggéstelen és szükség esetén demonstrálja azt, hogy erőltetett a megkülönböztetés "az ideiglenes megoldás alkalmazása" és annak "üzembehelyezése" között. Ez a megkülönböztetés indokolt lehetne, ha a szerződési jog meghatározná az ún. közelítő alkalmazás, ill. a károk korlátozásának fogalmát. A Bíróság joggal utasította el az ezekből az elvekből merített érveket, amelyek egy feltételezett felelősséget tárgyaló belső jogi rendszerből valók.

Mihelyt azonban a Bíróság elfogadta a Felek által elkövetett jogszerűtlenségek egymást keresztező jellegét, attól a pillanattól kezdve a C variáns megépítése és annak üzembehelyezése közötti megkülönböztetés már csak a nyomás/tárgyalás játék keretei közt zajlott.

A csehszlovák magatartás kettőssége az ítéletben az "és" mellérendelő kötőszónak a Különmegállapodásban való használatán alapul, amely a döntés végrehajtásának a két szakaszát jelöli. Azonban a kapcsolatot, amit a kötőszó nyelvtani szinten biztosít, az jellemzi, hogy a folyamat elemei azonos természetűek és abban az elemek azonnal követik egymást. Ilyen körülmények között, a Bíróság tagjai többségének feltételezésével ellentétben, Csehszlovákia terveiben, amint az magatartásából is kiderül, soha nem volt szó arról, hogy nem fejezi be a C variánst, ha egyszer már úgy döntött, hogy létrehozza. A folyamatos cselekménynek történő minősítés tűnik a legmegfelelőbbnek úgy a tények egymásutánja, mint a Csehszlovákia, majd pedig a Szlovákia által tanúsított magatartás alapján.

Az ítéletben ugyanis a megkülönböztetés csak akkor lehet megalapozott, ha előzetesen már egyenértékűség áll fenn "az ideiglenes megoldás alkalmazása" és "az üzembehelyezés" között. Ennek az a célja, hogy az egyik elemet ne nyelje el a másik. Mindazonáltal a csehszlovák döntésnek csak akkor van létjogosultsága és értelme, ha az események későbbi alakulása egyetlen eredményre vezet: az "ideiglenes megoldásnak" nevezett C variáns üzembe helyezésére.

Az ítélet vizsgálatakor és azzal ellentétben, a Duna nemzetközi jogi státusza miatt, Csehszlovákia magatartásának jogszerűtlensége nem korlátozódik pusztán "az ideiglenes megoldás üzembe helyezésére". Nem tudok egyetérteni azzal az elképzeléssel, mely szerint egy államot a területi szuverenitása arra jogosítana fel, hogy egyoldalúan szabja meg egy olyan nemzetközi folyó felhasználását, amelynek jogi rendszerét nemzetközi egyezmény szabályozza. Így tehát nem önmagában a műtárgyak egyik vagy másik Fél területén történő felépítése vagy fel nem építése és nem a Duna elterelése jelenti az 1977-es Szerződés megszegését. Egy országos szintű projekt, közös, nemzetközi beruházás helyén történő megvalósítása súlyosan megszegi a budapesti szerződés előírásait. A jogszerűtlenség szankcionálását a nemzetközi kötelezettségek megszegésének következményeire korlátozni, nem pedig magára a kötelezettségek megszegésére egy "a szerződéses kapcsolatokban és a pacta sunt servanda szabály sérthetlenségében komoly zavarokat keltő precedens" (ld. a fentiekben 114. bek). Ezek a megfontolások magyarázzák a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete 25. cikke 1. bekezdésének javaslatát a folyamatos jogszerűtlenségek kodifikálásáról:

"Egy nemzetközi kötelezettségnek egy állam által történő folyamatos tényszerű megsértése akkor történik, amikor a cselekmény kezdetét veszi. Mindazonáltal, a megszegés elkövetése kiterjed annak az időtartamnak az egészére, amelynek során ez a tény folytatódik és a nemzetközi kötelezettségnek továbbra sem felel meg."

Végül pedig, hogyan lehetne igazolást találni a C variáns jogszerűtlenségére a pusztán üzembelyezéssel, amikor az ítélet szerint ennek a megoldásnak az 1977-es szerződés értelmében nincs jogi alapja, miután a Bíróság elutasította a megközelítő megvalósítás elvét, a károk korlátozásának elvét, valamint egy magyar fél által elkövetett jogszerűtlenség és e variáns üzembe helyezése közötti arányos összehasonlítást.

(aláírás) Raymond RANJEVA

HERCZEGH BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

Igen nagy sajnálatomra, nem osztom a Bíróság tagjainak többsége által a jelen ítéletben kifejtett véleményét, és kénytelen vagyok egy ettől eltérő véleményt megfogalmazni, hogy ismertessem azokat a tényeket és indokokat, amelyek miatt más következtetésekre jutottam.

A Magyarország és Csehszlovákia, majd pedig Magyarország és Szlovákia között támadt vitás ügy tárgya egy vízlépcsőrendszer megépítése a Dunán (a továbbiakban: G/N), melynek rendeltetése az volt, hogy "hasznosíthatóvá tegye a Duna Pozsony és Budapest közé eső részének természeti forrásait". A Budapesten, 1977. szeptember 16-án megkötött szerződés szerint "A Duna csehszlovák és magyar fél

által történő közös hasznosítása jelentős mértékben elősegíti a KGST-tagországok közötti szocialista integrációt." A terv olyannak tűnt, mint amelynek tekintélyes kihatása lesz a környezetre. A Felek által vitás ügy megoldására felkért Bíróság így nemcsak a szerződésekben szereplő jog kérdéseivel került szembe, hanem a környezetvédelem problémáival és az államok nemzetközi felelősségének kérdésével is.

A nukleáris fegyverekkel való fenyegetés vagy azok használata jogszerűségének kérdésében adott, 1996. július 6-iki tanácsadó véleményében a Bíróság úgy nyilatkozott, hogy tudatában van annak, hogy

"a környezet nem egy elvont fogalom, hanem az a tér, ahol emberek élnek, és amelytől azok életminősége és egészsége függ, beleértve a jövő generációkét. Az államoknak azon kötelessége, hogy ügyeljenek arra, hogy joghatóságuk határain belül vagy az ellenőrzésük alatt folytatott tevékenységek során tartsák tiszteletben a környezetet más államok területén illetve semmilyen felségterülethez nem tartozó területeken, most már a környezet védelméről szóló nemzetközi jogszabálygyűjtemény részét képezi." (C.I.J. Recueil 1996, p. 241-242, 29. cikk)

A Bíróság jelen ítélete idézi ezt a szakaszt és kiemeli, hogy milyen jelentőséggel bír a környezet tiszteletben tartása, de a továbbiakban nem veszi kellően figyelembe ennek az elvnek az alkalmazását a G/N projekt esetében.

A Bíróság a jelen ítélet "ismertető" részében csak nagyon kevés helyet szentel az ökológiai szempontoknak. Nem vitás, hogy mint jogi szerv, a Bíróság nem volt jogosult arra, hogy döntsön a G/N projekt keretében felvetődő és a biológia, a hidrológia, stb. valamint a technika tárgyköréhez tartozó kérdésekben; de véleményt mondhatott – sőt kellett is mondania – az egyik Fél által felhozott és a másik Fél által elfogadott vagy el nem fogadott és vitatott tények jogi következményeiről, azért, hogy a jelen tárgyban értékelhesse az általuk tanúsított magatartást.

Az így relevánsnak bizonyuló tények meghatározása előtt ismertetnem kell néhány előzetes észrevételt a G/N projekt jellemzőivel kapcsolatban. Ez a projekt egy merész és a maga nemében egyedülálló terv volt és az első, amelyet olyan vízlépcsőrendszernek terveztek meg, amely csúcsrajáratással hasznosítja a Duna áramtermelésre alkalmas hidrológiai energiaforrásait. A Duna németországi és ausztriai szakaszán működő duzzasztógátak ugyanis nem csúcsrajáratással működnek; másrészt pedig a Rajnán ilyen üzemmóddal működő duzzasztógátak sokkal kisebb méretű műtárgyak.

Ez az üzemeltetési mód olyan kockázatokkal járt és jár, amelyeket ismerniük kellett azoknak, akiket a G/N projekt terveinek elkészítésével bíztak meg, de ezek a tervezők a hatvanas-hetvenes években rendelkezésre álló ismeretanyag korlátain belül gondolkodtak – ezeket pedig ma joggal tartjuk túlhaladottnak. Ezáltal minimálisnak tüntették fel a kockázatokat, bár kijavíthatónak ítélték a károkat, amelyeket így okozhatnak és olyan megoldásokat feltételeztek, amelyekkel ezek orvosolhatók. Csak egy példa a sok közül: az a tény, hogy a szerződésben szereplő terv csak másodpercenként 50 köbméter víz visszafolyatását irányozza elő a régi Dunaágba márciustól novemberig, világosan mutatja, hogy az

ökológiai megfontolásokra nem fektettek akkora hangsúlyt, amekkorát azok megérdemelték volna. Az eredeti terv nemcsak magyar részről, de a szlovák vezetők részéről is kritika tárgyát képezte. Az ítélet 38. bekezdése a csehszlovák elnök, V. Havel szavait idézi, amelyek szerint "a G/N projekt a totalitarizmusnak a gigantomania jegyeit magán viselő emlékműve, amely ellenkezik a természettel." (Magyarország viszontkeresete, 3. kötet, 88. melléklet), valamint a részben a csehszlovák környezetvédelmi miniszter, Vavrousek, szavait, aki szerint "a G/N projekt egy öreg és elavult projekt" és aki hozzátette, hogy "semmi kétség afelől, hogy ha visszaforgathatnánk az idő kerekeit, akkor ezt a tervet soha nem hagytuk volna jóvá", de "ha lenne is számos ok a szerződés megváltoztatására, módosítására nem lenne elfogadható a szerződés fölmondása és további tárgyalása." (Szlovákia keresete, IV. köt. 97. melléklet, 248. old.)

A csehszlovák vezetők nyilatkozatait tekintve kissé meglepő, hogy a Bíróság olyan megközelítést alkalmazott, amely szerint a Magyarország által felsorolt ökológiai kockázatok már 1977-ben, a Szerződés megkötésekor ismertek voltak, bizonytalanok maradtak, valamint a 15. 19. és 20. bekezdések rendelkezései a természetes környezet, a vízminőség, stb. megőrzésével foglalkoztak, miközben a Bíróság olyan megközelítést is választhatott volna, amely azokkal a problémákkal foglalkozik, amelyeket a rendelkezések alkalmazása e téren fölvetett volna. Az ítélet azonban kizárólag a projekt céljainak és vélhető előnyeinek felsorolására szorítkozik.

Sajnos ez az összkép távol áll a valóságtól. Másként nem érthető, hogy Vavrousek környezetvédelmi miniszter miért tekintette úgy, hogy az 1977-es Szerződésben szereplő G/N projekt "idejétmúlt", "elavult" és "változtatásra" vagy "módosításra" szorul, stb. Ezenfelül a kérdés nem az, hogy voltak-e a szerződésben a környezet védelmét szolgáló rendelkezések, hanem hogy a G/N projekt felépítésekor ténylegesen alkalmazták-e ezeket.

Az 1977-es szerződés megkötéséhez vezető tárgyalások óta az ökológiai ismeretek jelentősen fejlődtek és bővültek, míg a nemzetközi jog ettől függetlenül fejlődött. A Bíróság Dél-Afrikának a Biztonsági Tanács 1970/276 határozata dacára folytatott namíbiai folyamatos jelenlétének jogi következményeiről szóló konzultatív tájékoztatásában a következő nyilatkozatot tette:

"Ráadásul minden nemzetközi eszközt azon jogi rendszer egészének keretein belül kell értelmezni és alkalmazni, amely jogi rendszer az értelmezéskor érvényben van. Igen jelentős fejlődés történt azon a területen, amelyhez a jelen eljárás is tartozik. Ezen a területen és másutt is a corpus juris gentium igen sok elemmel bővült, és feladatának maradéktalan betöltése érdekében a Bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül". (C.I.J. Recueil 1971, p. 31-32, 53. bek.)

Ami érvényes volt a Nemzetek Szövetségének mandátumrendszerére, az legalább annyira érvényes a természetes környezet megőrzésének kötelezettségére, az egyetlen különbség az, hogy a jelen esetben ötven év helyett húsz éves időszakról kellene beszélni. Az 1977-es Szerződés 19. cikkelye szerint

"A szerződő felek a Szerződésben szereplő közös tervben meghatározott eszközökkel biztosítják a vízlépcsőrendszer felépítéséből és működtetéséből eredő környezetvédelemmel kapcsolatos kötelezettségeket."

A magyar nyelvű eredeti szöveg nem "kötelezettségeket", hanem "követelményeket" említ, ez azonban mit sem változtat a tartalom alapvető lényegén: a természet védelméről az adott pillanat követelményei szerint kellett gondoskodni, vagyis 1989-ben az 1989-es követelmények szerint és nem pedig az 1977-es vagy az azt megelőző időszak követelményei szerint. Ugyanígy, amennyiben abból indulunk ki, mint ahogyan azt a Bíróság tagjainak többsége is tette, hogy a szerződés mint olyan továbbra is érvényben van, ez 1997-re is vonatkozik, vagyis a Felek környezetvédelmi szerződéses kötelezettségeit a mai követelmények szerint kellene meghatározni.

A Bíróság az Ítélet "normatív" részében kijelenti:

"A tudomány adta új távlatok fényében és annak egyre tudatosabb ismeretében, hogy milyen kockázatokat jelent az emberiségre – akár a mostani, akár a jövő generációkra nézve – ezeknek a beavatkozásoknak a meggondolatlan ütemben és fokozott tempóban történő megvalósítása, új normák és követelmények kerültek kidolgozásra, amelyeket az elmúlt két évtized során számos helyen tettek közzé. Ezeket az új normákat figyelembe kell venni és az új követelményeket megfelelően mérlegelni kell, nemcsak akkor, amikor az államok új tevékenységbe kezdenek, hanem akkor is, amikor már a múltban megkezdett tevékenységeiket folytatják." (140. bek.)

Sajnálatos, hogy a Bíróság nem vette figyelembe ezt az elvet még az első kérdésre adott válaszában sem, amelyet a Külön-megállapodásban hozzá intéztek.

Egy projekt hiányosságainak észlelése, és azok előidézésének beismerése két egymástól különböző cselekedet, amelyek között gyakran nagy a távolság. A csehszlovák félnek a G/N projekt mellett felhozott fő érve azon a tényen alapult, hogy annak megvalósítása már csaknem befejeződött. A munkálatoknak az 1989. február 6-án kelt jegyzőkönyvben szereplő felgyorsításával, egyes magyar vezetők ugyanezt szándékoztak tenni – azt állítva, hogy a beruházás már vissza nem fordítható stádiumába érkezett – hogy válaszoljanak a mind nagyobb ellenkezésre és ellenállásra. Az ugyanazon évben bekövetkezett politikai változások nem tették lehetővé számukra céljuk megvalósítását.

A G/N projekt által felvetett fő probléma a csúcsüzemmód volt, amelyre vonatkozóan az 1977-es Szerződés semmilyen kitétel nem tartalmazott. Szlovákia több ízben is megerősítette, hogy a szerződő felek között nincs megállapodás a duzzasztógát-rendszer csúcsüzemmódját illetően. Fenntartotta, hogy egy ilyen üzemeltetés szabályai 1989 elején még mindig nem voltak meghatározva, és, hogy a két fél beleegyezése és együttműködése nélkül semmiféle csúcsüzemmód nem alkalmazható. A Szerződésben a bősi erőmű csúcsrajzátatása sosem képezte megállapodás tárgyát a felek között – mondja a válaszában – és "Csehszlovákia 1989-ben azt javasolta, hogy kötelezettséget vállal ennek az üzemmódnak a korlátozására vagy kizárására, ha azt későbbi tanulmányok indokolttá tennék"

(Szlovákia válasza II. köt. 15. old. a dőlt betűs részek tőlem származnak). Néhány sorral lejjebb újra állítja, hogy

"1989 előtt semmilyen csúcsrajáratásos módszerről, sem pedig üzemmódról nem született megállapodás. Ezért teljesen szükségtelen a csúcsüzem módra tenni a hangsúlyt, mert ez olyan üzemmódot feltételez, amellyel kapcsolatban nem állapodtunk meg, és amelyről nem biztos, hogy valamilyen formában is alkalmazásra kerül."

A csúcsüzem módról a Közös Egyezményes Terv tesz említést, és rámutat, hogy az 1977-es Szerződés és a Közös Egyezményes Terv jogi szempontból más jellegű, mert Szlovákia csak akkor tagadta volna az üzemeltetési módra vonatkozó megállapodást, ha az valóban létezik.

Igaz, hogy a Külön-megállapodás bevezetője szól a bős-nagymarosi vízlépcső felépítésére és működtetésére vonatkozó szerződésről és az ehhez tartozó eszközökről (a továbbiakban Szerződés), de abból a tényből, hogy a "szerződés" szóhoz hozzákapcsolták az "eszközök"-et, még nem lehet azt következtetni, hogy mindezek az eszközök és közöttük a Közös Egyezményes Terv jogi szempontból ugyanolyan jellegűek és értékűek mint maga a Szerződés.

Ráadásul, a megállapodás egyáltalában nem határozza meg az "ahhoz tartozó eszközök" fogalmát, és sem a Külön-megállapodás, sem a Felek által a Bíróságnak bemutatott dokumentumok között nem szerepel ilyen eszközöket tartalmazó lista azon egyszerű oknál fogva, hogy a Felek nem értettek egyet ennek a szónak az értelmezésében. A Felek hivatkozásai az "oda tartozó eszközökre" vonatkozóan az írásbeli és a szóbeli eljárásnál egyaránt homályosak, kétértelműek és gyakran ellentmondásosak voltak. Mivel a Bíróság elé terjesztett dosszié nem volt elégséges ahhoz, hogy egyértelművé tegye ezt a kifejezést, a Bíróságnak az indoklásban kerülnie kellett volna ennek a kifejezésnek a használatát. Sajnos nem így cselekedett, ami sokat rontott ítéletének pontosságán.

A vízlépcsőrendszer üzemeltetési módjának kérdésére visszatérve, a szlovák Félől a fentiekben idézett nyilatkozatok végeredményben arra világítanak rá, hogy magának Csehszlovákiának voltak bizonyos kételyei és fenntartásai a csúcsüzem móddal kapcsolatban. Mindazonáltal, a tárgyalások során Szlovákia hangsúlyozta, hogy a Feleknek rendezniük kell "az elektromos energia csúcsüzem móddal történő előállításának definícióját" (CR 97/15, p. 50 (Pellet)), azt azonban nem közölte, hogy ennek a követelésnek mi legyen a szerződéses alapja.

Mindenesetre fennállt egy nyilvánvaló ellentmondás a csúcsüzem módra tervezett projekt és az ilyen üzemeltetésre vonatkozó megállapodás hiánya folytán. A Bíróság nem próbálta meg feloldani ezt az ellentmondást, de az erre a fajta üzemelésre vonatkozó kételyeit sem tudta teljesen elhallgatni. Az ítélet 134. bekezdésében arra a következtetésre jut, hogy "a gyakorlatban a két Fél elvetette a csúcsüzem mód lehetőségét" (a dőlt betűs rész tőlem származik). A 138. bekezdésben a Bíróság megállapítja: Csehszlovákia "késznek mutatkozott a csúcsüzem mód korlátozására, sőt annak elhagyására".

1977 és 1989 között a magyar szakértők tudatára ébredtek annak, hogy milyen veszélyeket rejt a környezet számára nemcsak a vízlépcső csúcsrajáratása, hanem a rendszer bizonyos műtárgyainak megépítése is, amelyek a csúcsüzemet szolgálják: különösen vonatkozik ez a nagymarosi erőműre és az eredeti változat szerint a 60 négyzetkilométeres, óriási felületű dunakiliti tározóra, mivel a két elem közül egyik sem nélkülözhetetlen és még csak nem is hasznos, ha a bősi erőmű normál üzemmódban működik. Szlovákia elismeri, hogy a nagymarosi duzzasztógát először is a bősi erőmű csúcsrajáratásából adódó vízszintingadozást volt hivatott ellensúlyozni (Szlovákia által benyújtott kereset 2.51 bekezdése), hogy a nagymarosi szakasz egyik funkciója éppen az volt, hogy hasznosíthatóvá tegye a Duna vizét elektromos energia termelésére a bősi csúcsrajáratással, vagy, hogy annak a szavait idézzük, aki Szlovákiát a tárgyalásokon képviselte, "a Bősnél csúcsüzemben történő áramtermelés szükségessé teszi a nagymarosi műtárgy felépítését (CR 97/7, p. 15 (Tomka))".

Nehezen érthető tehát, hogy Csehszlovákia miért ragaszkodott ilyen eltökélten ahhoz, hogy Magyarország folytassa a nagymarosi erőmű megépítését miközben ennek megléte csak a bősi erőmű csúcsrajáratásához volt szükséges ha az üzemeltetési mód, amint azt Szlovákia egyértelműen elismeri, sohasem képezte megállapodás tárgyát a két Fél között. Ezért tehát semmilyen jogi akadály nem volt annak, hogy a G/N projekt olyan módosításon menjen keresztül, amely azt egy kevésbé veszélyes üzemeltetésre teszi alkalmassá. A maga részéről Szlovákia több ízben hangoztatta, hogy

"ez a Szerződés és a hozzá kapcsolódó nemzetközi megállapodások különösen rugalmasak újabb és újabb tanulmányok készültek az építkezés során előadódó problémákról, ami módosításokhoz vezetett, mégpedig azért, hogy figyelembe lehessen venni a környezetvédelmi és a víz minőségével kapcsolatos szempontokat" (CR 97/7, p. 14 (Tomka))".

Ebben az esetben az a veszély, amelyet a nagymarosi vízerőmű jelentett Budapest ivóvízellátása szempontjából erre a pontra majd később térek ki elegendő okot szolgáltatott az 1977-es Szerződés és a hozzá kapcsolódó nemzetközi megállapodások módosításához, amint azt Magyarország az 1989. november 3-án kelt jegyzékében javasolta (Magyarország által benyújtott kereset 4. köt. 29. melléklet).

Mielőtt arra a kérdésre válaszolnánk, hogy Magyarországnak volt-e joga a nagymarosi munkálatok felfüggesztésére, majd pedig 1989-ben történő leállítására, ill. a bősi projekt reá háruló részének leállítására, meg kell állapítani, hogy e kérdés mögött a magyar kormánynak több lépése húzódik meg, amelyeket külön-külön kell értékelnünk. Ezek a lépések a következők:

1 a nagymarosi duzzasztómű munkálatainak felfüggesztése 1989. májusában,

2 a dunakiliti tározó munkálatainak felfüggesztése 1989-ben,

3 a nagymarosi munkálatok leállítása 1989-ben.

Ezzel egy időben meg kell jegyezni, hogy Magyarország folytatta, sőt 1991 vége felé pedig befejezte csehszlovák területen az oldalági csatorna alsó szakaszának munkálatait Bős és Szap között, amelyekért az 1977-es Szerződés 5. cikkelye 5. pontjának b) bekezdése 4. pontjának értelmében ő volt felelős, és ezt azért tette, mert a G/N projektnek ezt a részét nem tartotta a környezetre nézve veszélyesnek. Ez a tény jellemzi az 1977-es Szerződéshez való viszonyát. Teljesen megalapozatlan tehát az arra való hivatkozás, hogy Magyarország az 1977-es Szerződéssel nem értett egyet vagy, hogy azt mint olyat elutasította.

Magatartásának indoklása végett Magyarország több okot is felhozott, és ezek között a legfontosabb és döntő a szükséghelyzet. A szükséghelyzet nem vonja maga után egy szerződés megszűnését, de olyan körülmény, amely mentesít a felelősség alól, amelyet egy államnak akkor kell viselnie, ha nemzetközi kötelezettségeivel nem egyező lépéseket tesz.

A Nemzetközi Jogi Bizottság (a továbbiakban NJB) tervezete 33. bekezdésének 1. pontja az államok nemzetközi felelősségéről, amelyet úgy tekintenek, hogy megfelelően fejezi ki a nemzetközi jogot, és amelyet a Bíróság is idéz az Ítéletben, az alábbiakat köti ki:

"Szükséghelyzetet egy állam nem hozhat fel indoklásaként arra, hogy jogszerűnek mondja ki egy olyan lépését, amely ellenkezett nemzetközi kötelezettségeivel, kivéve, ha

a) ez a lépés ez egyetlen eszköz volt ahhoz, hogy érdekét súlyos és fenyegető veszély ellen megvédje, és, ha

b) ezzel a lépéssel nem sértette meg súlyosan annak az államnak az érdekét, akivel szemben ez a kötelezettség fennállt.

Szükséghelyzet az "a helyzet" állapotja meg a NJB jelentése, amelyben akkor van egy állam, ha egy súlyos veszély által fenyegetett érdekének megvédéséhez nem áll más eszköz a rendelkezésére, mint, hogy olyan magatartást tanúsítson, amely nem felel meg a vele szemben támasztott és egy másik állam felé teljesítendő kötelezettségnek. (A Nemzetközi Jogi Bizottság Évkönyve, 1980, II. köt. második rész, 33. bek. 1. pont). A magatartás szándékos jellege, a nemzetközi kötelezettséggel való összeegyeztethetlensége" állapotja meg a jelentés

"nemcsak tagadhatatlan, hanem logikusan következik a felhozott indoklásból; amikor ugyanis a szükséghelyzetre hivatkozunk, akkor teljesen tisztában vagyunk azzal, hogy szándékosan döntöttünk úgy, hogy egy nemzetközi kötelezettséggel ellentétben álló módon cselekszünk" (uo., 33. old. 3. bek.)

A sükséghelyzet fogalmát a nemzetközi jog pontosan körülhatárolja. A NJB-nek az államok felelősségének kodifikálásával kapcsolatos munkája során a tagok túlnyomó többsége azon a véleményen volt, hogy "a sükséghelyzet alkalmazhatóságát ki kell zárni mindenütt, ahol az ténylegesen veszélyes, azonban ott nem, ahol az továbbra is hasznos" "El kell kerülni ugyanis azt" mondja a NJB, hogy "a jog betartásának alapvető követelménye olyan helyzetekhez vezessen, amilyeneket nagyon jól jellemez sumum jus summa injuria mondás" (idem., 3. bek., 48 old.) Egy csaknem általános megközelítés és meggyőződés kifejezésével a NJB azt hangsúlyozta, hogy a szóban forgó államnak egy "alapvető" érdekéről van szó. Ez az "alapvető" jelleg természetesen függ az állam körülményeinek függvénye, amit azonban előzetesen nem lehet elvont módon meghatározni. Az ezen érdekre leselkedő veszélynek rendkívül súlyosnak és fenyegetőnek kell lennie, és azt csak a nemzetközi kötelezettséggel ellentétes eszközökkel lehet elhárítani. Sükséghelyzet esetén,

"súlyos veszély fenyegeti magát az állam létét, politikai és gazdasági fennmaradását, alapvető szolgáltatásai működésének fenntartását, belső békéjének megőrzését, lakossága egy részének fennmaradását, területe vagy területe egy része környezetvédelmének megőrzését."(uo., 3. bek., 34 old.)

A sükséghelyzetre való hivatkozás nem lehet törvényes módja szerződéses kötelezettségek lezárásának, vagyis egy nemzetközi szerződés befejezésének. Mindazonáltal, a szóban forgó fél mentesül a nemzetközi jog megsértésének következményei alól, mivel sükséghelyzetben cselekedett. A sükséghelyzet a felelősség alól mentesítő körülmény: más szóval, mentesíti a jogszerűtlen cselekmény elkövetőjét az említett felelősség alól. A problémát tehát ezért nem szabályozza és nem is szabályozhatja a szerződéses jog, és így a helye a nemzetközi jognak az államok felelősségéről szóló rendelkezései között van.

A kérdés tehát a következő: fennálltak-e a sükséghelyzet kritériumai a nagymarosi erőmű építésénél? Ennek kapcsán meg kell említeni, hogy Nagymarostól a folyás irányban lefelé elhelyezkedő Szentendrei-sziget partja mentén található több mint ötszáz csáposkút, amely Budapest kétharmadának biztosítja a vízellátását. Az ezekből a kutakból származó víz minden különösebb tisztítási eljárás alkalmazása nélkül is alkalmas a fogyasztásra. A két millió lelket (azaz az ország összlakosságának egyötödét) számláló magyar főváros vízellátása úgy minőségi mint mennyiségi szempontból minden kétséget kizáróan alapvető fontosságú kérdés Magyarország számára. Magyarországnak a sziget mindkét oldaláról meg kellett védenie a Dunai ágait minden olyan erózió ellen, ami veszélyezteti e kutak ivóvíztermelését.

A Szentendrei-szigetet körülvevő két Dunaágban végzett mederkotrás amelyet az 1977-es Szerződés 1. cikkelye, 3. bekezdése c) pontja előír már így is súlyos károkat okozott. A fővárosi vízellátó szolgálat vészjelzése után ezeket a munkálatokat nemcsak felfüggesztették, hanem 1980-ba be is fejezték, ami ezt követően a folyómeder állapotának természetes javulásához vezetett. Amennyiben a nagymarosi erőmű megépítése folyásirányban lefelé eső részen ugyanezekkel a súlyos következményekkel járt volna, mint a mederkotrás vagyis a folyómeder erózióját vonta volna maga után az említett építkezés súlyos veszélyt jelentett volna.

"Súlyos veszély" alatt azt értjük, hogy igen nagy a valószínűsége annak, hogy nagymértékű károk fognak bekövetkezni. Igaz azonban az is, hogy a Nagymarossal kapcsolatos károk nem egyik napról a másikra következtek volna be, hanem csak bizonyos idő után. Az ítélet idézi a NJB magyarázatát, mely szerint a "rendkívül súlyos és fenyegető veszélynek a jelen pillanatban veszélyeztetett érdeket kellett fenyegetnie". Ez nem zárja ki ☐ teszi hozzá a Bíróság ☐

"hogy egy hosszú távú veszély fenyegető is lehet, ha megállapítást nyer, hogy az adott pillanatban ennek a fenyegető veszélynek a bekövetkezése, még ha távoli is, de bizonyos és elkerülhetetlen" (54. bek.).

Sajnos a Bíróság a nagymarosi duzzasztómű megépítésére vonatkozóan nem vonta le ezt a nyilvánvaló következtetést. Semmi kétség nem volt afelől, hogy a duzzasztómű megépítésének a Duna medre Nagymarostól lefelé eső részének eróziója lenne a biztos és elkerülhetetlen következménye. Itt nem "bizonytalanságokról" volt szó, mint ahogyan azt G/N projekt egyéb ökológiai következményeinek esetében lehetett állítani, hanem a duzzasztómű megépítéséből eredő biztos hatásról. Ha a Bíróság e tekintetben nem akart kizárólag Magyarország elméleteire támaszkodni, felhasználhatta volna a Szlovákia által szolgáltatott adatokat. Szlovákia szerint ugyanis,

"a Duna felső folyásánál Németországban és Ausztriában épített vízerőművek hatásaként látványosan csökkent a magyar-szlovák folyószakasz felé szállított üledék☐ Amikor a kotrás és az erózió következtében eltávolított üledékmenyiség meghaladta a felső folyás felől érkező üledékmenységet, a Duna medrének állapota elkezdett romlani Dévin és Szap között, és kiváltotta a "vízalamosások" által okozott eróziós jelenséget. (Szlovákia keresete, 1.42. bek)

A szlovák kereset idézi az Európai Közösség szakértői munkacsoportjának 1993. november 2-án kelt jelentését, amely szerint

"a fővízcsatorna vízszintje az emberi beavatkozásból származó több tényező együttes hatásaként jelentkező erózió következtében jelentősen csökkent: ☐ az elmúlt évtizedek során az ausztriai duzzasztóművek építése (különösen a fenék üledék tartalmát illetően);☐" (Szlovákia keresete, 1.57. bek.)

A nagymarosi duzzasztómű nem idézhetett volna elő más hatást a tőle a folyásirányban lefelé eső részen, mint amilyen hatást az ausztriai duzzasztóművek a szlovák főváros szakaszán okoztak: a folyómeder erózióját. Egy ilyen erózió következtében, a Szentendrei sziget partján található kutak víztermelése mindenképpen visszaesett volna és a víz minősége romlott volna. Certus an incertus quando. Nem lehetett pontosan megjósolni előre, hogy ez a csökkenés a kutak régi termelésének hány százalékára esik vissza, és hogy ez öt vagy tíz év alatt következik be, de az bizonyos volt, hogy a víz mennyiségének csökkenése és minőségének romlása egy viszonylag közeli jövőben be fog következni.

A szóban forgó veszély bekövetkezése a nagymarosi duzzasztómű megépítésétől függött: ha a duzzasztómű nem épül meg, sem súlyos veszély, sem hosszú távon fenyegető veszély nem áll fenn; ha a duzzasztómű egyszer elkészül, akkor már nem veszélyről kellett volna beszélni, hanem olyan, súlyos és állandó kárról, amely mindaddig fennáll, amíg a duzzasztómű létezik – azon duzzasztómű, amelyet az az állam épített volna fel, amelynek lakossága és területe lettek volna az áldozatok. Ha azt állítanánk, hogy a duzzasztómű felépítésének felfüggesztését nem indokolta szükséghelyzet, és, hogy a veszély nem volt fenyegető, ami azzal lenne egyenlő, hogy Magyarországnak be kellett volna fejeznie a duzzasztógát építését és megvárni, hogy a Szentendrei-sziget partján található szűrőkutak kimerüljenek a folyómeder eróziója miatt, és ezzel veszélybe kerüljön a magyar főváros vízellátása. Az ügy megítélésakor a Bíróságnak figyelembe kellett volna vennie azokat a károkat, amelyek akkor következtek volna be, ha az érintett fél nem tette volna meg a szükséges intézkedéseket azok elhárítása érdekében. Az államokra a megelőzés kényszere is érvényes, nemcsak a helyrehozatalé.

Szlovákia nem tagadta, hogy a szóban forgó kutak vízhozama csökkenni fog, de azt is állította, hogy nem fognak teljesen elveszni, és intézkedéseket javasolt egy ilyen helyzetre, de azok költségeivel nem számolt (ld. Szlovákia válaszát az alelnök által feltett kérdésre (CR 97/15, 64 old; válasz in HS 97/54bis)). Nem vitás, hogy lehetséges lett volna a felszíni vizek megtisztítása és azok emberi fogyasztásra való alkalmassá tétele; mindazonáltal, egy két milliós város igényeit figyelembe véve, ez roppant nagy költségeket okozott volna. A másik javasolt megoldás, amely nagy mennyiségű kavicsnak a folyómederbe történő tereléséből állt volna nem volt igazán realista: a Duna Szentendrei-szigetet körülvevő két ága összesen 1000 méter széles és 70 kilométer hosszú. Milyen mennyiségű kavicsra lett volna szükség ahhoz, hogy meg lehessen akadályozni a nagymarosi duzzasztó által előidézett eróziót? A harmadik megoldás, amely szerint a folyó Budapesttől lefelé eső részén épülne meg a duzzasztó, nem lett volna kevésbé költséges, és hosszú távon felmerült volna egy harmadik duzzasztó felépítésének szükségessége Paksnál vagy Mohácsnál, nem beszélve arról, hogy milyen következményekkel járt volna egy ilyen duzzasztómű-sorozat a Duna jugoszláviai szakaszán. Elméletileg, a három megoldás lehetséges volt – nem állja meg a helyét ugyanis az az érv, hogy kivitelezhetetlenek – de ezeknek az intézkedéseknek a megvalósítása gyökeresen megváltoztatta volna azoknak a kötelezettségeknek a tartalmát, amelyeket a Szerződés értelmében Magyarországnak még teljesíteni kell. Egy ilyen helyzet alapvető változást jelent azokban a körülményekben, amelyeket a Szerződés lezárására indokul fel lehet hozni, amint azt a szerződéses jogról szóló 1969-es Bécsi Egyezmény 62. cikke 1. bekezdésének b) pontja is előírja. A Bíróság a Halászatot érintő illetékesség tekintetében (Nagy Britannia Egyesült Királysága és Írország, és Izland) az 1973. február 2-án hozott ítéletében a következőképpen fogalmazott:

"A nemzetközi jog elfogadja azt, hogy azon körülményekben bekövetkezett alapvető változás, amelyek a feleket arra ösztönözte, hogy egy szerződést elfogadjanak, gyökeresen megváltoztatja a szerződésből eredő kötelezettségek tartalmát, az ennek következtében sérelem áldozatává vált fél, bizonyos feltételek mellett, ezt érvként hozhatja fel a szerződés érvénytelenségére vagy felfüggesztésére." (Nemzetközi Bíróság, Gyűjtemény 1973, 18. old 36. bek.)

Ahelyett, hogy tekintetbe vette volna azokat a változásokat, amelyek megváltoztatták a Magyarország által még teljesítésre váró kötelezettségek tartalmát, a Bíróság a jelen ítéletében arra szorítkozik, hogy megjegyezze: "a folyó vízének megtisztítása, csakúgy, mint a többi tervezett módszer nyilvánvalóan költségesebb technikát jelentett volna" (55. bek.). A folyó kavicssal való töltésének csakúgy mint egy

másik duzzasztómű megépítésének költségeit nem vették komolyan figyelembe, mint ahogy a vállalt kötelezettségek tartalmának gyökeres megváltozását sem.

Ami a körülmények alapvető módosulását illeti, úgy kell tekinteni, hogy aki a legkevesebbet tudja tenni, az a legtöbbet is meg tudja tenni. Magyarország sem a Szerződés érvénytelenségét, sem felfüggesztését mint olyat nem hozta fel, de a szükséghelyzetre hivatkozva, amelynek alapján nem tekintendő jogszerűtlennek egy egyezményben szereplő kötelezettség be nem tartása a felfüggesztette egyik kötelezettségének teljesítését, mégpedig a nagymarosi duzzasztó megépítését. Jelen esetben ez egy súlyos és fenyegető azaz biztos és elkerülhetetlen veszélynek kitett alapvetően fontos érdek megvédését jelentette. Az ennek a veszélynek az elhárítására irányuló egyéb intézkedések alkalmazása gyökeresen megváltoztatta azoknak a kötelezettségeknek a tartalmát, amelyeket Magyarországnak a Szerződés értelmében kellett volna teljesítenie.

Mivel a Bíróság nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a nagymarosi építkezés felfüggesztése és befejezése sértette-e a másik Fél alapvető érdekét, pusztán annyit jegyeznek meg, hogy a bőszi erőmű jelenleg rendesen működik a természetes vízfolyástól meghajtva, a nagymarosi duzzasztó nélkül, ahol a Duna a természetes medrében folyik. A hajók az üzemvízcsatornát veszik igénybe, így a hajózás nem szenvedett kárt, és nincs semmilyen árvízveszély, amelyet a műtárgyak jelenlegi állapota állítólag okozott volna. Ennek következtében, az építési munkák felfüggesztése, majd pedig leállítása a másik szerződő félnek semmilyen alapvető érdekét nem sértette.

Mindazonáltal, a Bíróság kijelenti a következőket:

"még ha megállapítást nyert volna is, hogy 1989-ben fennállt az 1977-es Szerződéssel kapcsolatos szükséghelyzet, Magyarországnak nem lett volna joga, hogy ezt a szerződéses kötelezettségei elmulasztásának indoklására használja fel, mivel tevőlegesen vagy mulasztással hozzájárult volna annak bekövetkeztéhez (57. bek).

Meglepő következtetés ez, amelynek alapján arra gondol az ember, hogy Magyarországnak be kellett volna fejeznie a nagymarosi duzzasztómű építését, ami valójában súlyosbította volna a már fennálló szükséghelyzetet a munkálatok megkezdése miatt, mivel ez helyrehozhatatlan károkat okozott volna a főváros vízellátásában. Ebben az esetben Magyarország csak saját magát hibáztathatta volna, mert ő lett volna az abból eredő katasztrófális helyzet előidézője.

A munkák felfüggesztése Dunakilitinél egy ettől némiképp eltérő összefüggésben vizsgálendő. A Dunakilitinél végzett munkák felfüggesztésének célja az volt, hogy megvédje Magyarország egy alapvető érdekét, ami a Szigetköz alatt és a környező régióban található vízréteg megóvása volt. A vízréteg károsodásával fenyegető veszélyt a Dunakiliti tározó mérete (amely a bőszi erőmű természetes vízfolyással történő működtetése esetén túl nagy volt) és a pangó vizek szennyező hatása jelentette. A Cseh és a Szlovák Szövetségi Köztársaság rio-i konferencián tartott beszámolója jelezte, hogy Bős veszélyezteti a környezetet:

"Néhány példa az egyedi ökológiai rendszerek nagyszabású vízi műtárgyak általi megzavarására: a Csehszlovákiában, Nové Mlýny-ben lévő illetve a bősi dunai vízerőművek. Az első példában az ártéri erdő egyedi flórája és faunája súlyos károkat szenvedett, a második esetben a veszély a hatalmas és egyedi mennyiségű talajvízkészletet fenyegeti, illetve az ártéri erdőkben és a folyó mellékágaiban szintén súlyos károk keletkeztek." (92. bek.) (Ld. Magyarország második védőbeszédeire vonatkozó dokumentumokat tartalmazó dossziét, 1997. április 10-11, III-5 melléklet).

A Dunakilitinél végzett munkálatok felfüggesztése bizonyára sértette Csehszlovákia érdekeit, mivel az a bősi erőmű üzembe helyezését érintette, amely gyakorlatilag készen volt; védelmet kellett biztosítani a már megépített gátaknak, és a működtetéséhez nélkülözhetetlen egy bizonyos vízhozam, még akkor is, ha azt a természetes folyás nyújtja. A két állam között tehát érdekellentét támadt. Csehszlovákia annak a szerződésnek a pontjaira támaszkodhatott, amelyet a két fél érvényesnek tekintett, míg Magyarország a Dunakilitivel kapcsolatos és a Nagymarossal ellentétben a távolabbi jövőben jelentkező környezeti károkra hivatkozott. Mindazonáltal Csehszlovákia érdekei pénzügyi jellegűek voltak, amelyeknél a kártalanítás elvileg könnyű feladat, míg Magyarország érdekei az ökológiai egyensúlyának megőrzésével és a környezeten esett kár elleni bizonytalan kimenetelű harccal voltak kapcsolatosak. In dubio pro natura.

A G/N beruházásnak környezetvédelmi téren egyéb következményei is voltak, amelynek részleteit a Felek igen részletesen megtárgyalták, és egymással szöges ellentétben álló beállításban ismertettek. Ez a részletes és ellentmondásos bemutatás nem könnyítette meg a Bíróság feladatát és megnehezítette azoknak a tényeknek a megállapítását, amelyeket egyik Fél sem tagadott vagy vont kétségbe. A Bíróság jelezte, hogy a sürgősségi helyzet, mint egy nemzetközi kötelezettséggel ellentétes magatartás jogszerűtlenségét kizáró ok csak kivételes esetben fogadható el, és a Nemzetközi Jogi Bizottság jelentésére hivatkozva hozzátette, hogy a sürgősségi helyzet csak bizonyos nagyon szigorúan meghatározott és halmozottan jelentkező feltételek mellett hozható fel indokul, és az érintett állam önmaga egyedül nem döntheti el, hogy adottak-e ezek a feltételek" (51. bek.).

Teljes mértékben osztom ezt a megközelítést, de nem vagyok képes elfogadni a Bíróságnak a jelen esetben tett következtetéseit, a Bíróság ugyanis úgy döntött, hogy úgy Nagymaros mint Bős esetében

"a Magyarország által indokul felhozott veszélyek, anélkül, hogy azok súlyossága kétségbevonható lenne, 1989-ben sem kellőképpen megalapozva nem voltak, sem pedig "fenyegetőek" nem voltak; továbbá ahhoz, hogy leküzdje ezeket a veszélyeket, Magyarország annakidején más eszközökkel is rendelkezett, mint azoknak a munkálatoknak a felfüggesztése és leállítás, amelyeknek elvégzése a feladata volt" (57. bek.)

A valóság egészen mást mutat. Magyarországnak egy súlyos és fenyegető, következképpen biztos és elkerülhetetlen veszély ellen kellett egy alapvetően fontos érdekét megvédenie, és az e veszély elhárítására használható minden eszköz gyökeresen megváltoztatta volna a Szerződés értelmében rá háruló kötelezettségek tartalmát. A nagymarosi munkálatok felfüggesztésével és lezárásával

Magyarország nem sértette meg Csehszlovákiának semmilyen létfontosságú érdekét, és éppen a nagymarosi duzzasztómű megépítésével járult volna hozzá egy páratlan szükséghelyzet kialakulásához, a fővárosa számára katasztrofális helyzet létrejöttéhez. A Magyarország által említett veszélyt a másik fél a legalább részben elismerte, és ezért Magyarország nem cselekedett önkényesen.

A Külön-megállapodásban felvetett első kérdés az, hogy joga volt-e Magyarországnak felfüggeszteni olyan munkálatokat, amelyeknek elvégzéséért az 1977-es Szerződés értelmében felelős volt. A szerződéses jogról szóló Bécsi Egyezmény nem ismeri a szükséghelyzet fogalmát. Mindazonáltal, a nemzetközi jog és különösen a felelősségről szóló jog ismeri azt. A szükséghelyzet nemcsak elméletben, de gyakorlatban is létezik. E tárgyban, még a legszigorúbb és halmozottan vett bírálatok is bizonyítják, hogy a nagymarosi duzzasztóval kapcsolatban Magyarország, amiért nem teljesítette az 1977-es Szerződésben rá háruló egyik kötelezettségét, élhetett volna azzal az indokkal, ami a felelőség alól mentesít. Jogában állt tehát felfüggeszteni és lezárni a nagymarosi munkálatokat. Ami a Dunakilitinél végzet munkálatok felfüggesztését illeti, a szükséghelyzet fennállása vitatható, de nem szabad elsiklani Magyarországnak azon aggodalma felett, amely a tározó megépülése által okozott környezeti károokra vezethető vissza és amelynek jogosságát részben maga Csehszlovákia is elismerte és még kevésbé szabad azt kategorikusan elutasítani. Ez utóbbi felfüggesztő intézkedés vitathatatlanul ideiglenes jellegű volt (ugyanis a Dunakilitinél épült létesítményeket Magyarország mind a mai jó állapotban tartotta fenn). Még ha az ezen a helyen fennálló körülmények nem is mentesítik Magyarországot a felelőség alól, mindenestre enyhítő körülményt képeznek, amelyeket a Bíróságnak figyelembe kellett volna vennie.

Azzal, hogy elutasította, hogy Magyarországnak jogában állt felfüggeszteni, majd 1989-ben pedig beszüntetni a G/N beruházás tervének Nagymarosra vonatkozó részeit, a Bíróság bár közvetve ugyan, de elismeri a magyar fél álláspontjának megalapozottságát, amikor az ítéletének normatív részében kijelenti, hogy a nagymarosi duzzasztógátát nem kell megépíteni: "már nincs ok a megépítésére, mivel a két fél a gyakorlatban elvetette a csúcsüzemmód lehetőségét (134. bek.); "a nagymarosi duzzasztómű felépítése feleslegessé vált volna" (138. bek.). Azt is meg kell azonban állapítani, hogy azok a környezetvédelmi megfontolások, amelyek ma a duzzasztómű megépítését helytelenítik, ugyanazok, mint 1989-ben voltak. És ha végül arra a végső következtetésre jutottunk, hogy a duzzasztóművet 1997-ben nem szabad megépíteni, ennek az az oka, hogy 1989-ben sem lett volna szabad felépíteni.

A két Felet szembeállító vita főleg a földrajzi helyzetükből ered. A folyó felső és alsó folyása mentén fekvő országok érdekeinek összehangolása a nemzetközi vízügyi jog leglényegesebb pontja. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a nemzetközi vízfolyások hajózáson kívül egyéb célra történő felhasználását rögzítő jogról szóló nemzetközi megállapodástervezet létrehozására végzett munkálatai során, a folyók felső folyása mentén elhelyezkedő országok arra panaszkodtak, hogy a tervezet intézkedései korlátozzák a jogaikat a vízforrások felhasználása és fejlesztése felett, míg a folyók alsó folyása mentén elhelyezkedő országok azért bírálták ezeket az intézkedéseket, mert szerintük nem védik kellőképpen az ő érdekeiket, és még a hátrányukra jelentős károkozást is lehetővé tesznek. A Duna esetében Szlovákia a felső folyásnál, Magyarország pedig az alsó folyásnál elhelyezkedő ország. A Bíróságnak a jelen ítéletében fenn kellett volna tartania az egyensúlyt, amelyet kétségtelenül nehéz megvalósítani a felső és az alsó folyás mentén fekvő országok között, és biztosítani kellett volna, hogy a természeti

erőforrások felhasználása harmonikus legyen, hogy a hosszú távú károk ne haladják meg a pillanatnyi előnyöket. A jelen esetben ezt sajnos nem sikerült megvalósítania.

Szükségesnek tartottam hangsúlyozni ezt a kérdést a megfelelő álláspont kialakítása szempontjából, és különösen abból a szempontból, hogy Magyarországnak jogában állt-e felfüggeszteni, majd pedig leállítani a nagymarosi munkálatok és felfüggeszteni a Dunakilitinél végzett munkálatokat, mert ez nagy mértékben meghatározza az alábbi kérdésekre a válaszokat, de legalábbis a következő gondolatmenetet.

*

* *

A Külön-megállapodásban feltett második kérdésre térek most rá, azaz, hogy « a Cseh és Szlovák Köztársaságnak joga volt-e 1991. novemberében az « ideiglenes megoldáshoz » folyamodni és a rendszert üzembe helyezni 1992. októberétől...»

Mivel Szlovákia szilárdan fenntartotta azt az állítását, hogy az 1977-es Szerződés rendkívül rugalmas és lényegénél fogva bővíthető jellegű, a szerződő feleknek joguk volt javaslatot tenni a Szerződés természetes környezet megőrzésével kapcsolatos követelményeknek megfelelő finomítására - az újabb ismeretek és a szerzett tapasztalok figyelembevételével -, sőt módosítására is annak érdekében, hogy a Szerződés megfeleljen az említett követelményeknek. A nagymarosi duzzasztó gát építésének leállítása, amelynek fő feladata a bósi erőmű csúcsüzemű használatát tette volna lehetővé (a használatban nem volt semmilyen előzetes megállapodás a felek között), nem veszélyeztette a Szerződés tárgyának és céljának megvalósítását.

Vavrousek úr, a csehszlovák környezetvédelmi miniszter 1991. szeptemberében a magyar parlament előtt kijelentette :

« Úgy gondolom, hogy csak egyetlen járható, hagyományos út van, amely nemcsak nemzetközi szerződések esetében használatos, hanem akkor is, amikor új megegyezések születnek. Ez az út egész egyszerűen egy új szerződés előkészítése, amelynek utolsó bekezdésébe bele kell venni az 1977-es Szerződés elavult részeinek megszüntetését célzó rendelkezést.» (Szlovákia Emlékeztetője, IV. köt., 97. melléklet, 249. old.)

Másképpen fogalmazva a régi helyett egy új szerződés megkötéséről lett volna szó, amely módosítja és érvényteleníti az elavult rendelkezéseket.

Vavrousek úr budapesti látogatása és az 1991. novemberében elkezdett « ideiglenes megoldás» között csak két hónap telt el. Ez rendkívül rövid időszak, ha figyelembe vesszük, hogy az 1977-es Szerződés előkészítése két évtizedet vett igénybe.

A felkért szakértő nemzetközi vízfolyások nem hajózási célú használatára vonatkozó jogáról szóló jelentése kiemelte annak jelentőségét, hogy a felek tárgyalni kötelesek egymással és idézte az Északi-tengeri parti vizek ügyében hozott bírói határozatot. Ez a köteleesség a felek megfelelő jogainak természetéből származik. Ez

« tulajdonképpen egy elv sajátos alkalmazása, amely minden nemzetközi kapcsolat alapja és amelyet egyébként az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 33. pontjában ismer el...» (NB. 1969. évi Gyűjtemény, 47. old., 86. bek.).

Ennek alapján a szakértő megállapítja, hogy

« létezik egy általános érvényű elv a nemzetközi jogban, amely szerint az államoknak tárgyalás útján kell rendezniük a nemzetközi édesvízi erőforrásokkal kapcsolatos kérdéseket... és kötelesek tárgyalás útján megegyezni a nemzetközi vízi út vízének megosztásáról» (Nemzetközi Jogi Bizottság Évkönyve, 1980. II. köt., második rész, 113-114. old., 33-34. bek.).

A nemzetközi vízfolyások nem hajózási célú használatára vonatkozó szerződéstervezetnek az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által nemrég elfogadott pontjai azonos elvek szerint készültek.

A Bíróság határozatában (141. bek.) megerősíti az Északi-tengeri parti vizek ügyében hozott állásfoglalását :

« a felek kötelesek olyan magatartást tanúsítani, hogy a tárgyalásnak értelme legyen, ami nem áll fenn abban az esetben, ha az egyik fél ragaszkodik a saját javaslatához és nem szándékozik semmilyen módosítást fontolóra venni» (NB. 1969. évi Gyűjtemény, 47. old., 85. bek.)

Nehéz elfogadni, hogy a szóban forgó két hónap alatt az 1977-es Szerződés szerződő felei kimerítették volna a megegyezéshez vezető összes lehetőséget a Szerződés kölcsönösen elfogadható módosítását illetően. A csehszlovák kormány azonban úgy határozott, hogy egyoldalúan megváltoztatja a dolgok megegyezésen alapuló állapotát és nyíltan megszegi a Szerződést. Ideiglenes intézkedés címén folyamatos és a Szerződésben nem engedélyezett építési munkálatokba kezdett, ily módon a Szerződés tárgyának és céljának elérése lehetetlenné vált. Megegyezést célzó tárgyalások helyett a « befejezett tény» politikája mellett döntött, és egyoldalú intézkedéseket hozott miközben a tárgyalások még folyamatban voltak. Ekkor pedig még fennálltak a mindkét fél által elfogadható megoldás lehetőségei.

A felek abban nem értenek egyet, hogy mikor és hogyan született meg ez a döntés. 1989. augusztus 31-én Adamec úr, a csehszlovák miniszterelnök megemlítette az « egyoldalú intézkedések» lehetőségét a bősi duzzasztó gát üzemeltetése érdekében. 1989. október 30-i lépésében Csehszlovákia jelezte, hogy

« Amennyiben a Magyar Köztársaság elmulasztja kötelezettségeit ... a csehszlovák fél kénytelen lesz ideiglenes műszaki megoldást eszközölni ... mely szerint eltereli az eredeti szerződésben meghatározott dunai vízmennyiséget a bősi gát felé...»

Egil Lejon egyik munkájában, amelynek példányait a Bíróság tagjainak rendelkezésére bocsátottak a helyszíni vizsgálatok alkalmával a szlovák szakaszon tett látogatás során, a következő megfogalmazást találjuk :

« 1991. január 17.: a jelentés alapján a szlovák kormány elkezdte az időleges megoldás, azaz a "C variáns" előkészítését, függetlenül a magyar együttműködésétől, azonban nem zárva ki annak lehetőségét, hogy a jövőben visszatérnek majd a Szerződés feltételeihez.» (Egil Lejon, Gabcikovo-Nagymaros, Old and New Sins, H & H, Pozsony, 1994 (Angol nyelvű kiadás, 1996) 86. o.

A pozsonyi újságok egyébként úgy tájékoztatták olvasóikat, hogy a munkálatokat 1991. április 2-án ténylegesen megkezdték.

Az említett dátumok csak akkor lehetnének helytállóak, ha kiderül, hogy a felek jóhiszeműen tárgyaltak. Márpedig a Bíróságot nem kérték fel a felek felelősségének megállapítására a tárgyalások sikertelenségét illetően. Mindent összevéve nem tűnik szükségesnek az ideiglenes megoldás - vagyis a C-változat - megkezdése különböző dátumainak vizsgálata, amennyiben a Külön-megállapodásban szereplő dátumot kell figyelembe venni.

A C-változat több szempontból különbözik az 1977-es Szerződésben megfogalmazott eredeti beruházástól. Az I. szakasza az 1977-es beruházáshoz képest kilenc új elemet tartalmaz, II. szakasza pedig hármat. A Dunakilitinél építendő duzzasztó gát és berendezései helyett egyéb berendezésekkel felszerelt másik duzzasztó gát építésére került sor 10 km-rel feljebb, csehszlovák területen, lehetővé téve ily módon a Duna vízének elterelését a Bőshöz vezető elterelő csatornába. A dunacsúnyi tározó területe 30 százalékkal kisebb az eredetileg Dunakilitinél tervezett beruházás keretében megvalósítandó tározónál, ami bizonyára csökkentette a gátaknál felduzzasztott szennyvíz által a talajvízben okozható károk veszélyét. Mindamellett, a C-változat egyúttal lehetővé tette a Duna eltérítését régi medréből, 40 km-es szakaszon az eredeti beruházásban szereplő 30 km helyett, aminek igen jelentős hatása volt a Szigetköz térségének környezetére.

Mindazonáltal nem az új berendezések különbözősége teszi lehetetlenné a C-változatot az eredeti beruházás tekintetében és állítja szembe az 1977-es Szerződéssel, valamint az általános nemzetközi

joggal, hanem az a tény, hogy megvalósítása a Csehszlovákia által egyoldalúan, a közvetlenül érintett partner, Magyarország hozzájárulása nélkül megtett intézkedések eredménye. A C-változat elkészült Magyarország ismételt tiltakozása és annak ellenére, hogy működése közvetlen és jelentős hatással volt a magyar területre.

Szlovákia azt állítja, hogy Magyarország hozzájárult a Duna elterelésének eredeti tervéhez, így tehát nincs joga tiltakozni a C-változatban elvégzett elterelés ellen. Igaz, hogy az 1977-es Szerződés és az ahhoz kapcsolódó Közös Egyezményes Terv értelmében a felek Dunakilitiben építették volna meg a tározót és térítették volna el a Duna vizét a Bóshöz és onnan a Szaphoz vezető elterelő csatornába. Mindamelllett, az eredeti beruházás e része nem fosztotta meg Magyarországot határmenti vizeinek ellenőrzésétől és nem tette ki a partmenti területek ökológiáját szomszédja ellenőrizhetetlen tevékenysége hatásainak. Az eredeti beruházás keretében Magyarországnak lehetősége volt közvetlenül megvédeni saját érdekeit, a C-változat azonban megfosztotta ennek lehetőségétől. Magyarország nem tudott az 1977-es Szerződés 14. pontja 1 paragrafusa által a számára biztosított eszközökhöz folyamodni, hogy hozzájusson a meghatározott szint fölötti vízmennyiséghez és alapvető érdekeit érvényesíthesse a Szigetköz környezetét illetően. Egyedül Szlovákia tudja tetszése szerint használni a Duna vizét. A régi terv, hátrányaival és hibáival együtt, közös vállalkozás volt a felek közös ellenőrzése alatt. A C-változatban nem volt és nincs semmi közös a két felet illetően abból adódóan, hogy Csehszlovákiáé - majd Szlovákiáé - lett a kizárólagos ellenőrzés és Magyarország soha nem adta hozzájárulását ehhez a változathoz.

A jól ismert *sic utere tuo ut alienum non laedas* elv alapján senkinek nincs joga oly módon használni javait, hogy az jelentős károkat okozzon a másoknak. Sőt mi több, a jelen esetben Csehszlovákia nem azt használta - és Szlovákia ma nem azt használja - törvénytelen módon, ami a saját tulajdona, hanem olyan javakat szerzett meg magának, ami egyáltalában nem az ő tulajdona: a Duna vizének majdnem teljes egészét. A határmenti vizekről szóló 1976-ban kötött megállapodás 3. pontjából kitűnik, hogy a jelen szembenálló felek « mindegyikét a határmenti vizek természetes, műszaki beavatkozással meg nem emelt vízmennyiségének fele illeti meg, kivéve, ha erről a felek másképpen egyeznek meg » . A felek nem egyeztek meg másban, mert nincs közöttük semmilyen megállapodás a C-változatra vonatkozóan. A C-változat tehát az 1977-es Szerződés - s ily módon a határmenti vizekről szóló 1976-os szerződés - súlyos megszegése.

A Bíróság határozatában elvetette a « megközelítő alkalmazás » elméletét, amelyre Szlovákia érvelését alapozta a C-változat megépítésének igazolására. Egyetértek a Bíróság erre vonatkozó döntésével és érvelésével : « Az eredeti beruházáshoz való külső fizikai hasonlósága ellenére a C-változat tehát jogi vonatkozásában egyértelműen különbözik attól. » (77. bek.)

Nem fejtegetem tovább ezt a témát. Ezenkívül egyetértek a Bíróság határozatában leírottakkal a C-változat, mint ellenintézkedés igazolására vonatkozóan:

« fontos feltétel, hogy az ellenintézkedés hatásainak arányban kell lenniük az elszenvedett károkkal a perelt jogok figyelembe vételével.

A Bíróság úgy véli, hogy miután Csehszlovákia egyoldalúan átvette a közös erőforrás ellenőrzését és ily módon megfosztotta Magyarországot a Duna természeti erőforrásainak méltányosan és ésszerűen megosztott részéhez való jogától - a víz elterelésének a Szigetköz partmenti területének ökológiájára kifejtett folyamatos hatásaival együtt -, nem tartotta be a nemzetközi jog által megkövetelt arányossági elvet ... a Duna Csehszlovákia által végrehajtott elterelése nem volt megengedhető ellenintézkedés, mivel az nem volt arányos» (85., 87. bek.).

Ez a megállapítás azonban néhány további döntést tesz szükségessé. Nem csak egyszerűen a szembenálló felek « kölcsönös jogszerűtlenségéről » van szó. A Bíróság nem vette a fáradságot, hogy különbséget tegyen a « jogszerűtlenségek » között és kijelentette, « hogy mind Magyarország, mind Csehszlovákia elmulasztotta az 1977-es Szerződésből eredő kötelezettségeit. » . Emlékeztetett a « kölcsönös jogszerűtlen magatartás » , a « kölcsönös köteleességszegés » fennállására (114. bek.), mint annak a következményére, hogy évek óta egyik fél sem teljesítette teljes körűen a Szerződést» (133. bek.). Pedig a szükséges következtetések levonása céljából mérlegelni kellett volna a két félnek tulajdonított jogszerűtlen magatartás súlyosságát.

Magyarország a nagymarosi duzzasztó gát építésének leállításával kizárta a bósi erőmű csúcsüzemű működtetésének lehetőségét, amelyre vonatkozóan semmilyen előzetes megegyezés nem létezett a felek között, a Dunakilitinél folyó munkálatok felfüggesztésével pedig késleltette a bósi erőmű üzembe helyezését. Ezáltal pénzügyi veszteséget okozott partnerének, Csehszlovákia - majd Szlovákia - pedig a Duna vizét egyoldalúan elterelő duzzasztó gát saját területén történő megépítésével alapvető rendelkezést segett meg a Szerződés tárgyának és céljának megvalósítását illetően a szerződési jogról szóló Bécsi Egyezmény 60. pont 3. paragrafusának értelmében.

A C-változat megépítése az 1977-es Szerződés számos alapvető rendelkezésébe ütközött: nemcsak azokkal volt ellentétes, amelyek a 15., 19. és 20. pontokban található, hanem elsősorban azokkal, amelyek a Szerződés keretében megépített berendezések közös használatára és ellenőrzésére vonatkoznak. Szlovákia küldötte a meghallgatások során ezt határozottan elismerte : « A közös üzemeltetés volt az 1977-es Szerződésben szereplő beruházás lényege. » (CR 97/7, 16. old. (Tomka).) A C-változat tehát magát az 1977-es Szerződés tárgyát és célját sértette meg és ez a súlyos szerződésszegés a Szerződés Csehszlovákia általi elvetésével volt egyenértékű.

A Biztonsági Tanács 276. sz. (1970) határozata ellenére Dél-Afrika folyamatos Namíbiában való jelenlétének (Afrika dél-nyugati részén) az Államokra kiható jogi következményeiről szóló szakvéleményében a Bíróság hivatkozott a Közgyűlés 2145. sz. (XXI) határozatára, amikor kijelentette :

« A szóban forgó határozatban tehát azt a joggyakorlatot kell követni, amely szerint a kötelezettségek szándékos és kitartó megszegését követően véget kell vetni annak a kapcsolatnak, amely a kapcsolat tárgyát és célját semmisíti meg. » (NB. 1971. évi Gyűjtemény, 47. old., 95. bek.)

Az 1977-es Szerződés tárgya és célja (a preambulumban szereplő KGST tagországok « szocialista integrációja» , ami egyébként már elavult) a Duna természeti erőforrásainak közös használata volt. A Duna vízének egyoldalú elterelése és annak Szlovákia általi kizárólagos használata minden kétséget kizáróan a Szerződés tárgyának és céljának megvalósítását célzó alapvető rendelkezés megsértése volt, Magyarország magatartása azonban egyszerűen csak késleltette, de nem zárta ki az erőmű üzembe helyezését; Magyarország nem semmisítette meg teljesen az egyezményes kapcsolat « tárgyát és célját» .

Nem értek egyet a Bíróság azon döntésével, mely szerint úgy határoz, hogy Csehszlovákiának jogában állt a C-változathoz folyamodni 1991 novemberében (88. bek.), tekintettel arra

« hogy 1991. november és 1992. október között Csehszlovákia a saját területén azoknak a munkálatoknak az elvégzésére szorítkozott, amelyek ugyan szükségesek voltak a C-változat megvalósításához, de amelyeket le lehetett volna állítani, amennyiben a felek között megegyezés jön létre és ezért nem befolyásolták a meghozandó végleges döntést» (79. bek.).

Nem tudok egyetérteni ezzel a magyarázattal a következő okok miatt :

Az a tény, hogy a C-változat munkálatai csak Csehszlovákia területén folytak, nem zárja ki azok jogszerűtlenségét. Bármely államnak módjában áll természetesen saját területét felhasználni arra, hogy megszegje nemzetközi kötelezettségeit - az ezt bizonyító példákból nincs hiány. Az a tény, hogy a munkálatokat « le lehetett volna állítani» szintén nem meggyőző érv és egyébként a munkálatokat még rövid időre sem állították le, Magyarország kérésének dacára.

A C-változat megépítését nem lehet a Duna vízének elterelését előkészítő munkálatoknak tekinteni. Kizárólag a C-változat megtervezését és tervrajzait lehet ilyen minősítéssel ellátni, nem pedig magukat a munkálatokat, vagyis az elterelés céljára szánt építmények - gátak, duzzasztók - megépítését. A határozat (79. paragrafusában) a Nemzetközi Jogi Bizottság által az Államok felelősségéről szóló tervezetekre adott kommentárjára hivatkozik. Az említett kommentár pedig határozottan kimondja az alábbiakat :

« Ami azt az időpontot illeti, amikor a szerződés megszüntetésére vonatkozó kérvényt a sértett állam vagy államok benyújthatják, nyilvánvaló, hogy jog szerint meg kell várni, hogy a jogszerűtlen magatartás megkezdődjön, azaz, hogy a jogszerűtlennek tekintett magatartás elérjen egy bizonyos küszöböt, a jogszerűtlenség küszöbét.» (Nemzetközi Jogi Bizottság Évkönyve, 1993, II. köt. második rész, 59. old. 14. bek.; a dőlt betűs kiemelés tőlem származik.)

Mivel a C-változat, mint olyan, az 1977-es Szerződés megsértését jelenti, Csehszlovákia jogszerűtlen magatartása a Duna vízének egyoldalú eltereléséhez szükséges elemek megépítésével kezdődött.

Teljesen önkényes és következetlen elképzelés Csehszlovákia említett - véleményem szerint jogszerűtlen - magatartását elválasztani annak eredményétől - ami viszont a Bíróság szerint jogszerűtlen.

Tehát az én véleményem az, hogy Csehszlovákia jogszerűtlenül járt el, amikor 1991. novemberében az ideiglenes megoldáshoz folyamodott. Más szóval, ugyanúgy nem volt joga ehhez a megoldáshoz folyamodni, mint ahogy nem volt joga az üzembe helyezésre sem 1992 októberétől kezdődően.

*

* *

Kénytelen vagyok kifejezésre juttatni eltérő véleményemet a Bíróság harmadik feltett kérdésre adott válaszára vonatkozóan, a kérdés tehát : « milyen jogi vonatkozásai vannak a Magyar Köztársaság 1992. május 19-i, a Szerződés megszüntetéséről szóló értesítésének » ? Másképpen szólva, az 1977-es Szerződés érvényben van-e vagy sem ?

1992. május 12-én a magyar kormány értesítette a csehszlovák kormányt arról, hogy az 1977-es Szerződést tárgyév május 25-től megszüntnek tekinti. A diplomáciai tárgyalások bizonyítják, hogy Csehszlovákia kategorikusan elutasította a C-változat munkálatainak akár rövid időre történő felfüggesztését is, ami kondicionálta azt az időpontot, amikor Magyarország kormánya a Szerződés megszüntetése mellett döntött. A döntést igazoló legfőbb ok az volt, hogy Magyarország választ adjon Csehszlovákia Szerződést elutasító lépésére, amikor az megépítette a C-változatot. A szerződési jogról szóló Bécsi Egyezmény 60. pontja lehetővé teszi a szerződő felek ilyen irányú lépését, ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk.

A magyar kormány a következő megfontolások alapján hozta meg döntését : a) szükségállapot; b) lehetetlen teljesítés; c) körülmények alapvető változása; d) a Szerződés másik fél általi súlyos megszegése; és végül, e) a nemzetközi jogban kötelezővé vált környezetvédelem.

Előrebocsátom, hogy a valóságban csak ritkán vannak « tiszta » vagy egyértelmű ügyek abban az értelemben, hogy csak egyetlen típusú jogi rendezést illetve megoldást igényelnének. Valójában a felek jogi helyzete igen gyakran a nemzetközi jog egyszerre több szabályának alkalmazási területébe tartozik.

Nem fogom tárgyalni a Magyarország által előterjesztett összes megfontolást. Magyarország legfőbb érve az 1977-es Szerződés megszüntetésének igazolására egyértelműen az, hogy a C-változat megépítése ennek a Szerződésnek a megszegését jelentette a Bíróság elé terjesztett okokból. Magyarország úgy ítélte meg, hogy a Szerződést súlyosan megszegték, a C-változat a Szerződés Csehszlovákia általi « elutasítását », a körülmények alapvető megváltozását jelentette (CR 97/13, 42.

old. (Crawford)). A már említett gondolatok és vélemények kifejezik a különbözőképpen értelmezett, 1992. májusi helyzetet. Magyarország hozzáfűzte, hogy a helyzet úgy jellemezhető, mint a lehetetlen teljesítés esetét és, hogy ebben az összefüggésben természetesen a környezetvédelem nemzetközi jogának fejlődését figyelembe kell venni.

A különböző szempontok közül én azt választanám, amelyik számomra a legmegfelelőbbnek tűnik és amelynek eredménye a legjobban tükrözi a helyzetet jellemző jogi elemeket. Ez feleslegessé teszi a további előterjesztett szempontok vizsgálatát, amelyek véleményem szerint más módon és kevésbé pontosan csak átcsoportosítják ezeket az elemeket.

A szerződési jogról szóló Bécsi Egyezmény 60. pont 1. paragrafusa szerint

« Egy kétoldalú szerződés egyik fél általi súlyos megszegése feljogosítja a másik felet arra, hogy a szerződésszegéssel indokolja a szerződés megszüntetését vagy alkalmazásának teljes egészében illetve egy részének felfüggesztését.»

A 60. pont 3. paragrafusa az alábbiakat köti ki :

« Jelen pont szempontjából egy szerződés súlyos megszegését jelenti

a) a szerződés jelen egyezmény által nem megengedett elutasítása;

b) a szerződés tárgyának és céljának megvalósítását célzó alapvető rendelkezésének megsértése.»

A C-változat az 1977-es Szerződés rendelkezéseinek, valamint további nemzetközi jogszabályok megsértését jelentette abból adódóan, hogy Magyarországot megfosztották a Duna őt megillető vizétől. Mivel a közös üzemeltetés a Szerződésben megfogalmazott beruházás fő célja volt, a víz egyoldalú elterelése kizárta a Szerződés tárgyának és céljának megvalósítását. A Duna elterelése által Magyarországnak előrelátható módon okozott élettani hatások mellett, az - egyik fél által végrehajtott - egyoldalú elterelés magában is olyan súlyossággal bír, ami indokolta a Szerződés megszüntetését. A Szerződés befejezésének fő és döntő oka a C-változat megépítésében és jogszerűtlenségében keresendő, amit a Bécsi Egyezmény 60. pont 3. paragrafus b) bekezdésének szövege értelmében alapvető szerződésszegésnek kell minősíteni. A probléma ennek szerződési jogi keretekben való elhelyezése. Minden egyéb felsorolt ok csak kiegészítő jellegű.

Amennyiben a C-változat valóban súlyos vétség, alapvető megszegése a szerződésnek - amit a Bíróság maga is megállapított - Magyarországnak joga volt fölmondani a Szerződésnek.

Magyarország túl korán hozta-e meg döntését ?

Igaz, hogy a Duna vizének elterelése még nem fejeződött be 1992. májusában, az 1977-es Szerződés súlyos megsértése azonban akkor kezdődött el - ahogy azt korábban már elemeztem -, amikor Csehszlovákia hozzákezdett a C-változat megépítéséhez az előző év novemberében. Nehéz elfogadni, hogy Magyarország tétlenül várja a C-változat építésének befejezését. Csehszlovákia több alkalommal kijelentette, hogy el van szánva az « ideiglenes» megoldás üzembe helyezésére. A kétoldalú tárgyalások zsákutcába futottak; a C-változat munkálatai jó ütemben haladtak és Csehszlovákia nem rejtette véka alá azon szándékát, hogy a tervezett időpontban Dunacsúnynál egyoldalúan eltereli a Duna vizét miközben elutasította, hogy akár rövid időre is felfüggeszse a munkálatokat, amelyek célja már nem volt titok többé.

A C-változat megvalósítását Csehszlovákia mindig úgy minősítette, mint az 1977-es Szerződés céljának elérését célzó intézkedést, mint az 1977-es Szerződés « megközelítő alkalmazását» . Az építési munkálatok leállítására Magyarország úgy tett kísérletet, hogy vissza akarta vonni a C-változat állítólagos igazolását és ezért kijelentette, hogy a Szerződést megszüntnek tekinti. A C-változat munkálatait csak a csehszlovák területen kezdték el és fejezték be. Az 1977-es Szerződés felbontása az egyetlen eszköz volt Magyarország kezében annak érdekében, hogy megakadályozza Csehszlovákiát a Duna vizének elterelésében azon a szakaszon, ahol a folyó mindkét partja Magyarországhoz tartozik. 1992. május 19-én értesítette Csehszlovákiát, hogy a Szerződést ugyanazon év május 25-től felbontottnak tekinti. A határidő valóban nagyon rövid volt, de a Bécsi Egyezmény 65. pont 2. paragrafusában, amely három hónapos határidőt ír elő, a következő kitétele tartalmazza - s ezt fontos kihangsúlyozni - : « kivéve rendkívül sürgős esetben» . Ilyen esetben a határidő kevesebb lehet három hónapnál. 1992. májusában a C-változat látható előrehaladásával szemben Magyarország nyilvánvalóan ilyen « rendkívül sürgős» helyzetben volt.

Az 1977-es Szerződés felbontásának nem volt hatása: Csehszlovákia meghozta döntését és az visszafordíthatatlan lett. Így a munkálatok megkezdődtek és egyetlen pillanatra sem álltak le; folytatódtak még azután is, hogy Magyarország értesítette partnerét, miszerint a Szerződést felbontottnak tekinti. A Duna egyoldalú elterelése tehát 1992. október 26-án befejeződött és megtörtént az 1977-es Szerződés súlyos megszegése. Még ha Magyarország május 19-i értesítését korainak is lehetett tekinteni - amint azt a Bíróság értékeli - legkésőbb a Duna elterelésének befejezésével hatályba lépett.

Nemzetközi kötelezettségeinek állítólagos megszegésével Magyarország elvesztette-e jogát az 1977-es Szerződés felbontására ?

Eltérő véleményem első részében már kifejtettem, hogy Magyarország a nagymarosi munkálatok felfüggesztését, majd leállítását kényszerűségből tette, ennek kritériumai - felesleges itt újra felsorolni azokat - mind együtt voltak. A sürgősség felmenti Magyarországot az 1977-es Szerződés néhány rendelkezésének be nem tartásáért ráeső felelősség alól. Ami a Dunakilitinél folyó munkálatok

felfüggesztését illeti, a szükséghelyzet feltételei szintén együtt voltak, igaz azonban, hogy Csehszlovákiának alapvető érdeke fűződött ahhoz, hogy a munkálatok folytatódjanak. Magyarország a maga részéről Bős alatt befejezte a gátak építését, ami a Szerződés értelmében az ő feladata volt és felajánlotta Csehszlovákiának, hogy kártalanítja az esetleges elszennvedett károkért. Magyarország javára tehát vannak felelősség alól mentesítő és enyhítő körülmények, a neki felróható magatartás nem olyan súlyos, mint amit a Csehszlovákia által megépített C-változat jelent. A Szerződés nem élte túl a súlyos szerződésszegés együttes hatását, tehát a Duna elterelését és a Szerződés Magyarország általi felbontását. A Szerződés öröklésének kérdése tehát nem áll fenn.

Ami a « vonatkozó okmányok» kifejezést illeti, célszerű hangsúlyozni, hogy a Szerződés megszűnésével az alapszöveg, amihez az okmányokat kapcsolni lehet, már nem létezik. Ily módon ez a kifejezés elvesztette minden jogi hatását. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy minden okmány, amelynek rendelkezései kapcsolódtak az 1977-es Szerződés rendelkezéseire hatályát veszítette. Ezek sorsáról külön kell döntenet a megfelelő nemzetközi jogszabályok figyelembevételével.

*

* *

Mindazonáltal a Bíróság határozatában úgy vélte, hogy az 1977. szeptember 16-i Szerződés érvényben van és, hogy a Szlovák Köztársaság, mint a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság jogutód állama, 1993. január 1-től szerződő félle vált. A határozat jogi következményeit illetően, beleértve a felek jogait és kötelességeit, amelynek meghatározására a Külön-megállapodás 2. pont 2. paragrafusára felkérte a Bíróságot, a határozat rendelkező részének 2. paragrafusának B pontjában a Bíróság kimondja, « hogy Magyarországnak és Szlovákiának ... minden szükséges intézkedést meg kell hoznia az 1977. szeptember 16-i Szerződés célkitűzései megvalósításának megállapodott módon történő biztosítása érdekében» . A rendelkező rész 2. paragrafusának C pontja a « Szerződésnek megfelelően» , az E pont pedig a « Szerződés megfelelő rendelkezéseinek megfelelően» kifejezéseket használja.

Azáltal, hogy a Bíróság az 1977-es Szerződés érvényben tartása mellett határozott, saját feladatát nehezítette meg és nem könnyítette a szembenálló felek feladatát, akiknek megegyezést kell találniuk a nézeteltérések megoldására. Érvéle szerint,

« A Bíróság az egyezményes kapcsolatokra és a pacta sunt servanda szabályának integritására zavaró hatással lévő precedenst teremtene, amennyiben úgy kellene határozni, hogy kölcsönös kötelelességzés címén egyoldalúan véget lehet vetni egy államok között érvényben lévő szerződésnek ...» (14. bek.)

Meg kell jegyezni, hogy a kölcsönös kötelelességzés kifejezés nem tükrözi megfelelően a szerződés felbontásának okát vagy okait. Mindazonáltal nem ez az alapvető kifogásom a határozat ezen részével

kapcsolatban, hanem inkább a határozat « megállapító» és « rendelkező» része között felfedezhető eltérést - hogy ne mondjam ellentmondást - kifogásolom. A Szerződés érvényességének fenntartásával a Bíróság el szeretne volna kerülni, hogy szembe állítsák a summum jus summa injuria elvével és elismerte, hogy az 1977-es Szerződés eredeti formájában nem volt alkalmazható. In extenso idézem a határozat megfelelő részeit :

« 133. A Bíróság tudatában van azonban annak, hogy évek óta egyik fél sem teljesítette teljes körűen a Szerződést és, hogy a megtett illetve elmulasztott tevékenységek hozzájárultak a ma fennálló tényhelyzet kialakulásához. Miután nyilatkozott azon elvárásairól, melyeknek a felek jog szerinti magatartásának meg kell felelnie a Bíróságnak figyelembe kell vennie a tényhelyzetet és az ebből eredő gyakorlati lehetőségeket és lehetetlenségeket.

.....

Ezért lényeges, hogy az 1989 óta kialakult tényhelyzetet a fennálló és bővítést igénylő egyezményes keretek közé helyezzük vissza annak érdekében, hogy a lehetőségeken belül megvalósuljon annak tárgya és célja. Csakis ilyen feltételekkel lehet orvosolni a felek egyezményes kötelezettségeinek elmulasztásából adódó szabálytalan helyzetet.

134. Ami a jog helyes alkalmazását jelentette volna 1989-ben vagy 1992-ben, ha az ügyet akkor vitték volna bíróság elé, 1997-ben téves ítélet lenne. A Bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a bőszi erőmű közel öt éve üzemel, hogy az erőművet ellátó elterelő csatornában a víz kisebb, nem Dunakilitinél, hanem Dunacsúnynál megépített, duzzasztó gáttal kialakított tározóból érkezik és, hogy az erőmű átfolyó rendszerű és nem csúcsüzemű, ahogy azt eredetileg tervezték. A Bíróságnak azzal is számolnia kell, hogy nemcsak hogy a nagymarosi vízlépcső nem készült el, de már nincs is értelme megépíteni, mivel mindkét fél elvetette a csúcsüzemű működtetés lehetőségét.»

Ebben az összefüggésben a bíróság érvelése mindenképp az időtényező szerepén alapul - az 1989 és 1997 között eltelt nyolc éven : « Ami a jog helyes alkalmazását jelentette volna 1989-ben vagy 1992-ben, ha az ügyet akkor vitték volna bíróság elé, 1997-ben téves ítélet lenne.» (Ne felejtjük itt el, hogy Magyarország már 1989. novemberében javasolta, hogy azokat a nézeteltéréseket, amelyeket a felek nem tudnak egymás között megoldani, vigyék döntő bíróság vagy a Nemzetközi Bíróság elé.) Véleményem szerint azonban ez a nézeteltérés születését követő időszak időtényező hatását korlátozó nézőpont nem teszi lehetővé a Bíróság számára, hogy - egy összetett ügy háttérében - integrálja annak megfelelő szempontjait.

Az idő múlt nemcsak 1989 és 1997, hanem 1977 és 1989 között is. Az 1977-es - kétoldalú - Szerződést meghatározott politikai környezetben kötötték - a Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa tagországi szocialista integrációjának elősegítése céljából -, amely 1989-ben radikálisan megváltozott. Az 1977-es gazdasági környezet - melyet az úgynevezett tervezési rendszer jellemezett - nem kisebb változáson ment keresztül és a piacgazdaság megjelenése minden, a G/N beruházás költségeire és megtérülésére

vonatkozó tervet módosított. Egyébként a Szerződés aláírása óta az ökológiai ismeretek és követelmények rohamosan fejlődtek. Mindkét fél elismerte, hogy a Szerződés idejét múlta : Magyarország azzal, hogy 1989. novemberében javaslatot tett a Szerződés módosítására, Csehszlovákia pedig azzal, hogy 1991. szeptemberében elismerte, a Szerződés már nem létező tagjait törölni kell (Szlovákia Emlékeztetője, IV. köt., 97. melléklet, 249. old.). Az ideiglenes megoldásnak nevezett C-változat hirtelen beindulása megakadályozta a feleket abban, hogy kölcsönösen elfogadható megoldást találjanak a Szerződésből eredő problémákra. A tények - aligha szükséges azokat itt megismételni -, amelyek a Szerződés módosítása mellett szóltak és új megegyezés aláírását igényelték, már fennálltak 1989-ben és nem a későbbi időszak termékei, tehát nem a felek jogszerűtlen magatartásának következményei.

A Bíróság határozata visszahelyezi a feleket egy « régi» , « elavult» jellegű szerződés keretei közé és eközben okos, ésszerű, sőt nélkülözhetetlen változtatásokat rendel el : a bósi erőmű csúcsüzemű üzemeltetésének végleges elvetését; a nagymarosi gát építésének elvetését, mivel « már semmi értelme megépíteni azt» ; a környezetvédelmet illetően pedig az « új szabványok» figyelembevételét és az « új követelmények» megfelelő értékelését, « nemcsak akkor, amikor az államok új tevékenységeket vesznek tervbe, hanem akkor is, amikor a múltban megkezdett tevékenységeket folytatják» (140. bek.).

Ezek a szabványok hatékonyabbak és a szembenálló felek könnyebben tudják ezeket alkalmazni az 1977-es Szerződésre való hivatkozás nélkül. Határozatának rendelkező részében a Bíróság nemcsak az elavult, alkalmazhatatlan - és véleményem szerint megszűnt - Szerződésre hivatkozhatott volna és kellett volna hivatkoznia, hanem a vitathatatlan általános nemzetközi jogszabályokra és a felek között érvényben lévő egyéb szerződésekre és megállapodásokra is a régi G/N beruházásból örökölt problémák megoldása céljából.

Vitathatatlan, hogy az 1977-es Szerződés megszüntetésével a szembenálló felek nem maradtak volna joghézagban. Kapcsolatukat - ahogy azt a Bíróság megállapította - egyaránt szabályozzák a két állam közötti egyéb egyezmények rendelkezései, az általános nemzetközi jogszabályok és a jelen esetben az államok felelősségének szabályai (132. bek.). A Magyarország és Szlovákia között létrejött Külön-megállapodás Preambuluma kimondja, hogy a Szlovák Köztársaság az « egyetlen örökös állama» a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak « a Bős-Nagymaros beruházással kapcsolatos jogok és köteleességek tekintetében» . Az 1977-es Szerződés megszűnése előtti teljesítéséből eredő jogokat és köteleességeket a Szerződés felbontása nem kérdőjelezi meg. A szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény 70. pont, 1. paragrafusa szerint :

« Amennyiben a szerződés nem rendelkezik vagy a felek nem állapodnak meg másképpen, a rendelkezései alapján vagy a jelen egyezménynek megfelelően megszűnt szerződés ténye

a) mentesíti a feleket a szerződés teljesítése folytatásának kötelezettsége alól;

b) nincs hatással a felek a szerződés megszűnése előtti teljesítésekből eredő jogaira, kötelességeire, jogi helyzetére» (A szöveget én emeltem ki dőlt betűkkel.)

Az 1977-es Szerződés alkalmazásaként jóhiszeműen megépített építményeket - mint Bős és Dunakiliti - nem érinti a Szerződés végső sora. Szlovákia tehát megtarthatja és oly módon használhatja a bősi erőművet, hogy ne okozzon jelentős károkat szomszédjának, mégpedig úgy, hogy elsősorban átfolyó rendszerű üzemeltetési módot alkalmaz az erőműnél. A dunacsúnyi duzzasztó gát megépítéséből és a Duna vízének eltereléséből eredő problémákra vonatkozóan a felek között érvényben lévő egyéb szerződések, nevezetesen a határmenti vizekről szóló 1976-os szerződés, valamint a felek között érvényben lévő nemzetközi jogú, és rájuk kötelezettségeket róvó, betartandó egyéb elvek és szabályok alapján kell dönten. Így tehát mindkét fél köteles tartózkodni minden olyan cselekedettől vagy magatartástól, amely káros hatással lenne a másik környezetére és jelentős károkat okozna neki.

Ebből a szempontból a legfontosabb elem a Duna vízének egyenlő és ésszerű megosztása. A Bíróság határozata idézi a Nemzetközi vízfolyások nem hajózási célú használatára vonatkozó jogról szóló egyezmény 5. pont, 2. paragrafusát, amelynek értelmében :

« A vízfolyás menti államok egyenlő arányban és ésszerű módon vesznek részt a nemzetközi vízfolyás használatában, minőségének javításában és védelmében. Ez egyaránt magába foglalja a vízfolyás használatának jogát és annak védelmét és minőségjavítását szolgáló együttműködés feladatát, ahogy az a jelen pontokban megfogalmazásra került.» (147. bek.)

Erről az elvről jogosan elmondható, hogy kifejezi az érvényben lévő általános nemzetközi jogszabályt, megfelel a jelen ügy nézeteltérésének rendezésére. A C-változat jogszerűtlensége abban áll, hogy Csehszlovákia, majd Szlovákia majdnem teljes egészében eltulajdonította a Duna vizét, a közös természeti erőforrást. A Duna vízének egyoldalú használatát a lehető leghamarabb és véglegesen meg kell szüntetni. A megoldás az lehetne, hogy « Magyarország a Duna természeti erőforrásainak megállapodás szerinti használatával egyenlő félként részt vesz az 1977-es Szerződés keretében, vagy azon kívül és ellenére eddig megépített építmények üzemeltetésében, irányításában és előnyeiben» . Ily módon orvosolni lehetne a C-változat által képviselt nemzetközi jog megsértését és a tényállás jogrenddé alakulna át. A Bíróság ebben az irányban és szellemben nyilatkozott 146. paragrafusában. Egyetértek a paragrafusban megfogalmazott üzenet lényegével, mindazonáltal kénytelen vagyok eltérő módon magyarázni azt azon okok miatt, amelyeket fentebb próbáltam kifejteni.

Végül, megismétlem azt a következtetésemet, amely szerint az 1977-es Szerződés jogszerűen megszűnt és nincs érvényben. A Bíróság határozatának rendelkező része véleményem szerint következetesebb és meggyőzőbb lett volna, ha a Bíróság nem az 1977-es Szerződésre, hanem olyan általános nemzetközi jogszabályokra, valamint egyéb szerződésekre és megállapodásokra alapozta volna, amelyek kötelezik a feleket.

Fentiekből adódóan kénytelen vagyok a rendelkező rész 1. paragrafusának A, B és D pontjai ellen szavazni.

Ami a rendelkező rész 2. paragrafusának pontjait illeti, magától értetődik, hogy az 1. paragrafus D pontja elleni szavazatom alapján nem értek egyet a második paragrafus A pontjával sem. Határozottan meg vagyok győződve arról, hogy Magyarországnak és Szlovákiának jóhiszemű tárgyalásokat kell folytatniuk egymással az érvényben lévő nemzetközi jog figyelembevételével annak érdekében, hogy a Duna közös természeti erőforrásaira vonatkozó jogok és köteleességek alkalmazásra kerüljenek. Ezeket a közös forrásokat közösen és közös megegyezésen alapuló módon kell kihasználni. Mindazonáltal az a tény, hogy a 2. paragrafus B pontja kifejezetten hivatkozik az 1977. szeptember 16-i Szerződés célkitűzéseire, a C pont ugyanannak a szerződésnek megfelelő közös működési módjára, az E pont pedig az említett szerződés megfelelő rendelkezéseire - arra a szerződésre, amely véleményem szerint és a fentebb kifejtett érvek alapján már nincs érvényben - nem tette lehetővé számomra, hogy ezen pontok mellett tegyem le a voksot. Ugyanakkor egyetértek a D ponttal, amely Szlovákia és Magyarország azon károka vonatkozó kölcsönös kártalanításával kapcsolatos - ha a felek másképp nem állapodnak meg -, amelyek a vízlépcsőrendszer építésével érte őket, mivel úgy gondolom, hogy ez pont igazságos és megfelel a nemzetközi jog ilyen irányú szabályainak.

(aláírás) Géza HERCZEGH

FLEISCHHAUER BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

A bírósági ítélet rendelkezésének 1. A bekezdése mellett szavaztam, mert egyetértek a Bíróság elfogadott tényállásával, mely szerint

"Magyarországnak nem volt joga 1989-ben felfüggeszteni, majd később abbahagyni a nagymarosi és a bósi beruházással kapcsolatos olyan munkálatokat, amelyekért az 1977. szeptember 16-i Szerződésben és a csatolt okmányokban megfogalmazott előírások értelmében kötelezettséget vállalt;" (155. bekezdés)

Egyetértek azokkal az okokkal is, amelyek e bírósági megállapításhoz vezettek. (27-59. bekezdés)

Ezenkívül az ítélet rendelkező részének 1 C bekezdése mellett szavaztam, amely szerint

"Csehszlovákiának nem állt jogában 1992 októberétől hatályba léptetni a provizórikus megoldást;" (155. bekezdés)

Osztom a többség véleményét arra vonatkozólag, hogy

"Csehszlovákia a C-variáns hatályba léptetésével nem az 1997-es Szerződés rendelkezései szerint járt el, hanem épp ellenkezőleg, megszegte annak néhány világos rendelkezését, és ezáltal nemzetközi jogszabálysértést követett el." (76. bekezdés)

Ami e kérdésben a Bíróság elfogadott tényállásához vezető indoklást (72-88. bekezdés) illeti, külön megjegyezném, hogy a Bíróság nem hagyta jóvá Csehszlovákia arra vonatkozó érvelését, amely szerint a C-variánshoz való folyamodás a "közelítő jogalkalmazás" állítólagos elvére volna alapozható (76. bekezdés), valamint, hogy

"a Bíróság ennek következtében nem tekinti törvényszerű, jogos ellenintézkedésnek - mivel aránytalan - Csehszlovákia lépését, melynek során elterelte a Dunát természetes medréből" (87. bekezdés)

Egyetértek a Bíróság álláspontjával ezekben a kérdésekben.

Nem értek azonban egyet az ítélet többi részének zömével, főképp a központi kérdésben elfogadott tényállással nem, mely szerint

"az 1977 szeptember 16-i Szerződés és az erre vonatkozó okmányok megszüntetéséről szóló, 1992. május 19-én Magyarország által tett bejelentés nem jogérvényes" (1 D konklúzió, 155. bekezdés)

Úgy vélem, hogy Magyarország érvényesen szüntette meg a Szerződést a megszüntetésről szóló, 1992. május 19-én keltezett és 1997. május 25-én hatályba léptetett bejelentés szerint, vagy pedig 1992. október 23-tól, azaz a elterelés tényleges dátumától kezdődően. Ennek megfelelően a Bíróság többségének véleményét tükröző, az öt konklúzió 155. bekezdésének 2. részében megfogalmazott következményeket jogi tévedésnek tartom, amennyiben az 1977-es Szerződés folyamatos érvényességének fogalmán nyugszanak. Ennek okán tehát az öt közül négy konklúzió ellen szavaztam (2 A, 2 B, 2 C és 2 E); a 2 D konklúzió melletti szavazatomat az ítélet jogi következményeivel kapcsolatban a 2. részben kifejtett véleményem figyelembevételével kell értelmezni.

Indokaim a következők:

I.

Az 1977-es Szerződés jogi sorsára való tekintettel:

1. Ami azt a dátumot illeti, amikor Csehszlovákia törvénytelenül a C-variánshoz való folyamodásával élt, az ítélet 1992. október 23-át, azaz csak azt a dátumot jelzi, amikor Dunacsúnynál ténylegesen megtörtént a Duna elterelése.

"Csehszlovákia csak akkor sértette meg a Szerződést, amikor a Duna vizét 1992 októberében az üzemvízcsatornába terelte. Nem járt el törvénytelenül azonban a C-variáns üzembe helyezéséhez vezető gátművek megépítésével." (108. bekezdés)

"A Bíróság rámutat, hogy 1991 novembere és 1992 októbere között Csehszlovákia csak a saját területére korlátozta a C-variáns kivitelezéséhez szükséges műveletek elvégzését, de ennek folytatásától is elállhatott volna, amennyiben a két fél között megegyezés születik, így tehát a végső döntést ez nem befolyásolta. Hisz egészen addig, amíg a Dunát egyoldalúan el nem terelték, a C-variáns alkalmazására valójában nem került sor." (79. bekezdés)

E tényállást figyelembe véve a Bíróság többsége arra a következtetésre jutott, hogy

"Magyarország elhamarkodottan döntött 1992. május 19-én a Szerződés megszüntetéséről. Csehszlovák részről ekkor még nem követte el szerződésszegést, következésképp Magyarországnak nem állt jogában a Szerződés megszüntetésének indokaként a csehszlovák fél általi szerződésszegésre hivatkozni. (108. bekezdés)

E szempontok két okból kifolyólag tévesek :

Először is, amikor Csehszlovákia "elindította" a C-variánst, amint ezt a Külön-megállapodás 2. cikkének 1. bekezdésében megfogalmazzák, nem folyamodhatott volna ezen eljárás mód alkalmazásához. A Külön-megállapodásból következik, hogy a kérdéses időpont 1991 novembere. Még 1991 novemberében elkezdődött a C-variáns alkalmazása (23. bekezdés). A felek között nem képezi vita tárgyát az a tény, hogy abban az időben, függetlenül attól, hogy Magyarország megsértette az 1977-es Szerződést, a Szerződés még érvényben volt a két ország között.

Mivel az 1977-es Szerződés hatályban volt 1991 novemberében, Csehszlovákia és Magyarország egyaránt kötelezve volt a Szerződés jóhiszemű teljesítésére. Ez az az alapvető szabály, amely a nemzetközi szerződési jog egész rendszerének alapjául szolgál. Ahogyan a szerződési jogról szóló 1969-es Bécsi Egyezmény 26. cikke megfogalmazza: "Minden hatályban lévő szerződés jogilag kötelező a szerződő felekre nézve és a felek kötelesek a szerződést jóhiszeműen teljesíteni." A szerződés teljesítésekor tanúsított jóhiszeműség nemcsak arra vonatkozik, hogy a szerződő felek milyen módon alkalmazzák és teljesítik a szerződést, a jóhiszeműség azt is magába foglalja, hogy a szerződő felek a

szerződés célján és szándékán ne változtassanak. A Bécsi Egyezményben megfogalmazott kötelezettség, mely szerint a szerződő felek nem érvényteleníthetik a szerződés célját és szándékát, már a szerződés hatályba léptetése előtt mindkét félre nézve kötelező érvényű. Az Egyezmény 18. cikke szerint

"Egy állam minden olyan cselekménytől köteles tartózkodni, amely egy szerződés célját és szándékát érvényteleníti, amennyiben

(a) aláírta a szerződést vagy kicserélte a szerződéskötéshez szükséges okmányokat ratifikáció, elfogadás vagy hozzájárulás céljából, mindaddig, amíg azt a szándékát, hogy nem kíván szerződni, nem teszi teljesen egyértelművé; vagy

(b) kifejezésre juttatta beleegyezését a szerződés iránti elkötelezettségére vonatkozóan, a szerződés bejegyzéséig, amennyiben a bejegyzést indokolatlanul nem késleltetik.

Nem kívánok részletesen kitérni arra a kérdésre, hogy a 18. cikk egésze megfelel-e valójában az általános nemzetközi jogszabályok előírásainak. Viszont, amint azt a Nemzetközi Jogi Bizottság (az Egyezmény szövegébe már 18. cikként bekerült) 15. cikkhez fűzött kommentárjában megjegyezte - utalva az Állandó Nemzetközi Bíróság azon határozatára, amelyet a 'Bizonyos német érdekeltségek a lengyelországi Felső-Sziléziában' elnevezésű vitás ügyben hoztak (1926, P.C.I.J, A sorozat, 7. sz., 30. oldal):

"Általánosan elfogadottnak tűnik egy ratifikációra felterjesztett szerződést aláírásával ellátott államnak az a kötelezettsége, amelynek révén köteles jóhiszeműen tartózkodni minden olyan lépéstől, amely a szerződés célkitűzésének megghiúsulását eredményezi." (A Nemzetközi Jogi Bizottság 1966-os évkönyve, II. kötet, 202. oldal)

Ez a kötelezettség a fortiori érvényes a már hatályba léptetett szerződés esetében. Ebből következik, hogy egy érvényes szerződésben szerződő félként érdekelt államnak nem áll jogában - még saját területén sem, mint ahogyan azt 1991 novemberétől Csehszlovákia tette - olyan építkezésekbe kezdeni, amelyek pontosan a szerződés célkitűzését szándékolják megghiúsítani, ami a jelen esetben a Közös Beruházás létrehozása és hatályba léptetése. Csehszlovákia ellenintézkedésként elindított építkezési munkálatainak igazolása nem merülhet fel, hisz amint azt a Bíróság - jogosan - megállapította, a C-variáns alapvető részeként nyilvántartott csehszlovák lépés, amely során eltérítették a Dunát medréből, nem törvényszerű ellenintézkedés, mert nem arányos. (87. bekezdés)

Másodsorban, nem azért tekintem - a Bíróság többségének véleményétől eltérően - csupán a C-variáns hatályba lépését törvényellenes cselekedetnek, mert 1992 októberében megindult a Dunán az erőmű működése. Véleményem szerint a C-variáns üzemb helyezése teljes egészében jogellenes cselekmény a Nemzetközi Jogi Bizottság (ILC) 'Szerződés-tervezet az Államok Felelősségéről' 25. cikkében

megfogalmazottak értelmében (az ILC negyvennyolcadik ülészakán végzett munkáról készített jelentés, 1996. május 6-tól július 26-ig, Közgyűlés, Hivatalos jegyzőkönyv, Ötvenegyedik ülészak, 10. számú Kiegészítő (A/51/10), 133. oldal), amely a pusztai tanulmányok elkészítésétől és a tervek elfogadásától kezdve az 1991 novemberében megkezdett építkezésen át a következő év októberéig tartott, amikor is megkezdődött a Duna tényleges elterelése. Ez azért történt így, mert 1991 novemberében Csehszlovákia azzal a meggyőződéssel kezdett bele az építkezési munkálatokba, hogy Magyarország nemcsak a Kormány, hanem a Parlament álláspontjára való tekintettel nem kíván, és nem is tud visszatérni az 1977-es Szerződés teljesítéséhez. Ezzel egy időben Csehszlovákia szilárdan elhatározta, hogy abban a pillanatban megkezdje a termelést a bőszi vízerőműben, amint ez műszakilag lehetővé válik és hogy ebből a célból a Dunát Dunacsúnynál elzárja a legközelebbi alkalommal, amikor ez keresztülvihető, azaz az 1992 októberében várható alacsony vízállás időszaka alatt. Hogy milyen mértékben tartotta magát mindkét ország saját álláspontjához, erről diplomáciai levélváltásuk árulkodik. 1991 áprilisában a magyar Országgyűlés újra megbízta a Kormányt, hogy tárgyalásokat kezdeményezzen a csehszlovák kormánnyal "az 1977. szeptember 16-án megkötött Szerződés közös megegyezéssel történő felbontása ügyében" (1991/26-i országgyűlési határozat (IV. 23) 'Ami a Kormány felelősségét illeti a bős-nagymarosi duzzasztógát kapcsán', Sm, IV. kötet, 88. melléklet, 215), továbbá utasította a Kormányt, hogy

"egyidejűleg egy új nemzetközi szerződés megkötését kezdeményezze, abból a célból, hogy a duzzasztógát megépítésének, illetve az ahhoz kapcsolódó főbb beruházások elmaradásából fakadó következményeknek az ügye rendeződjen." (uo.)

Következésképp, Magyarország nemcsak folyamatosan tiltakozott a C-variáns hatályba léptetésének érdekében kezdeményezett egyoldalú csehszlovák intézkedések ellen, hanem továbbra is kérte az 1977-es Szerződés érvénytelenítését és egy, a Szerződést felváltó új egyezmény megkötését:

"a magyar kormányküldöttség megbízását meghatározta az Országgyűlés Határozata, ... Immár a múltban folytatott politikától függetlenül újraértékelhetjük a vitatott problémát szakmai és tudományos szempontból egyaránt, nevezetesen, az ökológiai hatásokat, az árvízvédelmet, a hajózást, az energiagazdálkodást, a gazdasági és műszaki biztonságot, valamint a duzzasztógátára vonatkozó bármely olyan kérdést, amely az 1977-es Államközi Szerződéssel kapcsolatos." (A magyar tárca nélküli miniszter a szlovák miniszterelnökhöz, 1991. november 7, HM, 4. kötet, 67. melléklet, 122. oldal)

"A magyar fél (1989 nyarától kezdve) ismételten felajánlotta a cseh és szlovák félnek a lehetőséget, hogy egymással együttműködve módosítsák az 1977-es Államközi Szerződést, továbbá, hogy új szerződést kössenek, ... a cseh és szlovák fél ne vállaljon magára olyan feladatot, amely egyoldalú megoldásokra törekedne (amely talán a Duna elterelését jelentheti a nemzetközi jog megsértésével)" (a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium és a tárca nélküli miniszter 1992. december 6-án keltezett levele a csehszlovák környezetvédelmi miniszterhez, HM, 4. kötet, 68. melléklet, 124. oldal).

"Ennek ismeretében a Magyar Kormány a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság 1991. december 12-én hozott döntését törvényellenesnek ítéli és elfogadhatatlannak tartja, valamint felszólítja a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságot arra, hogy azonnali hatállyal állítsa le a Duna vízének elterelésére irányuló munkálatokat.")

(a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumából 1992. február 2-án a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Nagykövetségére küldött szóbeli jegyzék, HM, 4. kötet, 74. melléklet, 135. oldal)

Ami a másik oldalt illeti, az 1991 ősze és 1992 májusa közé eső kritikus időszakban, amikor Magyarország bejelentette az 1977-es Szerződés felbontását, Csehszlovákia következetesen az alábbi üzenetet juttatta el Magyarországnak:

"Még egyszer hangsúlyoznám azonban, hogy Csehszlovákia csak olyan változatot hajlandó elfogadni, amely a bősi duzzasztógát működését lehetővé teszi." (a szlovák miniszterelnök 1991. szeptember 19-i üzenete a magyar tárca nélküli miniszterhez, HM, uo., 62. melléklet, 113. oldal)

"Az ideiglenes intézkedésekkel kapcsolatos munkálatok is abbamaradnak, amennyiben a magyar fél az 1977-es Szerződés egyoldalú megsértésével felhagy és a Szerződés által előírt kötelezettségeinek újból eleget tesz, vagy a Magyar Köztársaság és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság között a beruházás sorsát érintő újabb megállapodás születik a megoldásról.

.....

A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság kormánya a kialakult helyzetet illetően több szinten hajlandó folytatni a tárgyalásokat a Magyar Kormánnyal. Ugyanakkor, nem egyezhet bele a provizórikus megoldás munkálatainak beszüntetésébe." (a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság Külügyminisztériumának 1992. március 17-én a Magyar Köztársaság Külügyminisztériumához intézett szóbeli üzenete, HM, uo., 76. melléklet, 139. oldal)

"Csehszlovákia elegendő jóindulatról és tárgyalási készségről tett tanúbizonyságot, de nem tűrheti tovább tétlenül a magyar időhúzást és késedelmeket, és nem függesztheti fel a provizórikus megoldással kapcsolatos munkálatokat. Véleményem szerint, ameddig a Dunát lezárják (1992. október 31), még mindig van lehetőség arra, hogy a vitatott kérdés megoldására a két állam között megállapodás szülessék." (a csehszlovák miniszterelnök a magyar miniszterelnökhöz, 1992. április 23-án, HM, uo., 79. melléklet, 147. bekezdés)

Csehszlovákia nem vetette el azt a javaslatot, hogy egy közös szakértői bizottságot kell létrehozni, amelynek munkájába "mindkét fél igényeinek figyelembe vételével az Európai Közösség külföldi

szakértőket is bevonna" (a szlovák miniszterelnök a magyar tárca nélküli miniszternek, 1991. december 18-án, HM, uo. 69. melléklet, 126. oldal). A szlovák miniszterelnök azonban hozzátette:

"Ismételten hangsúlyozom, hogy a bősi vízerőmű nagyfokú készültsége miatt az egyetlen számunkra elfogadható megoldás az, amelyik figyelembe veszi a bősi vízerőmű üzembe helyezését." (uo.)

1992. január 8-án a szlovák miniszterelnök ismételten kifejtette álláspontját:

"A Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság és a Magyar Köztársaság kormányküldöttségeinek közös tárgyalásain ismételten hangsúlyoztuk, hogy csakis olyan megoldást fogadhatunk el, amely a bősi duzzasztógát üzembe helyezését szorgalmazza. E követelést a bősi erőmű építésének előrehaladott állapota és a befektetett anyagi eszközök mennyisége indokolja.

.....

A csehszlovák fél hajlandó a szakértői bizottság munkájának tapasztalatait figyelembe venni bármilyen, a bős-nagymarosi duzzasztógát rendszerét érintő eljárás kapcsán. Az is köztudott, hogy a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság hajlandó felfüggeszteni a provizórikus megoldás munkálatait saját szuverén területén, amennyiben a Magyar Köztársaság Kormánya képes egy közös megoldás lehetőségét megteremteni." (HM, 4. kötet, 72. melléklet, 132. oldal).

E körülmények ismeretében, amikor a C-variánssal kapcsolatos építési munkálatok beindultak, mindkét fél túllendült a kritikus (visszatérést nem engedő) ponton. Kontinuum esete merült fel és az 1991 novemberi csehszlovák lépés és az 1992 októberi lépés jogilag hasonló hiányosságokban szenved. A C-variáns érvénybe léptetése nemzetközi léptékkal mérve törvényellenes cselekmény, amely 1991 novembere és 1992 októbere közötti időszakra terjedt ki.

Mivel én - a Bíróság ítéletében kifejezett véleménytől eltérően - úgy vélem, hogy Csehszlovákiának nem állt jogában 1991 novemberében a C-variánshoz folyamodnia, az ítélet rendelkezésének 1 B bekezdésében megfogalmazott konklúzióval úgyszintén nem értek egyet, mely szerint

"Csehszlovákiának joga volt 1991 novemberében a 'provizórikus megoldáshoz' folyamodnia" (155. bekezdés)

Nem értek egyet továbbá az ítélet rendelkező részének 1 D bekezdésével, mely szerint

"az 1977. szeptember 16-i Szerződést és az azzal összefüggő okmányokat megszüntető 1992. május 19-i bejelentés jogilag hatálytalan maradt a Szerződés megszűnését illetően" (uo.)

amennyiben a Szerződés megszűnésének magyarországi bejelentése állítólagosan elhamarkodott döntésnek tekintendő (108. bekezdés).

2. Nem értenék egyet azzal a következtetéssel, amit a többség vont le arra az időpontra alapozva, amikor Magyarország közzétette bejelentését a Szerződés megszüntetéséről, még ha osztanám is - mint ahogyan nem teszem - azt a nézetet, mely szerint Csehszlovákia csak 1992 októberében sértette meg az 1977-es Szerződést. Ez a nézet azt jelenti, hogy a szerződés megszüntetésének bejelentését májusban semmi sem indokolja, hisz még nem történt szerződésszegés (108. bekezdés). De amikor októberben megtörtént a Duna elterelése, az esemény már túl későn következett be a magyar bejelentés szempontjából. E nézet gyakorlati következményében rendkívüli formalizmust mutat: egy egyoldalú jogi lépés, a bejelentés, nem számít érvényben lévőnek, mert egy bizonyos esemény, habár előre látható és bekövetkeztére számítani lehetett, valójában még nem történt meg. Az esemény bekövetkezik, semmi sem változik, de a korábbi lépés jogi következményei állítólag nem születtek meg, mivel a döntés túl korainak bizonyult. Egy nemzetközi jogi kérdés ilyen irányú megközelítése nem felel meg a jóhiszeműség kívánalmainak. Amint azt a Bíróság megállapította:

"A törvényes kötelezettségek megalkotását és teljesítését irányító egyik alapelv, bármi legyen is a forrás, a jóhiszeműség elve. A hit és bizalom a nemzetközi együttműködés velejárója, különösképpen egy olyan korban, amikor az együttműködés többféle területen egyre inkább nélkülözhetetlenné válik." (Nukleáris kísérletek (Ausztrália v. Franciaország), az 1974 december 20-i ítélet, I.C.J. Jelentések, 1974, 253-268. oldalig)

Ha valaki - mint ahogyan azt a tisztelt bírák többsége teszi - Magyarország döntését a Szerződés megszüntetéséről korai, elhamarkodott lépésnek tekinti, akkor azt is el kell ismernie, hogy Magyarország akár vissza is vonhatta volna e döntését és később, az 1992-es események alapján újabb, a Szerződés megszűnését közlő bejelentéssel pótolhatta volna. A jóhiszeműség elve ilyen körülmények között azt diktálja, hogy Magyarország eredeti lépésének hiányossága, a Bíróság véleménye szerint az 1977-es Szerződés megszüntetésének idő előtti, elhamarkodott bejelentése abban a pillanatban orvosolható, amint a hiányzó esemény ténylegesen bekövetkezik. Az Állandó Bíróság igazolta, hogy egy későbbi esemény bekövetkezte megfelelő alapul szolgál egy hiányos, egyoldalú döntés orvoslásához, amikor bejelentette a 'Mavrommatis Palesztin Engedmények' ügyének kapcsán, hogy

"Még akkor is, ha az indokok, amelyek alapján az eljárásokat elindították az említett okokból hiányosak, ez még nem elegendő ok arra, hogy a kérelmező panaszát elutasítsák... Sőt, ennek okán, még ha az Indítvány idő előttinek bizonyul is, mert a lausanne-i szerződést még nem ratifikálták, e körülményt most fedezné a szükséges ratifikálás utólagos megvalósulása." (1924, P.C.I.J., A sorozat, 2.sz., 34. oldal)

A 'Bizonyos német érdekeltségek a lengyel Felső-Sziléziában' ügyel kapcsolatban az Állandó Bíróság a következőket állapította meg:

"Még ha a 23. cikk alatt egy meghatározott vita megléte elkerülhetetlen is, a kérelmező fél egyoldalú lépésével e feltételt bármikor teljesítheti. És a Bíróság nem engedheti meg magának, hogy egy egyszerű formai hiányosság akadályozza, amely hiányosság megszüntetése kizárólag az érintett féltől függ. (1925, P.C.I.J., A sorozat, 6. sz., 14. oldal)

Tehát, még ha 1992. május 19. nem is tekinthető megfelelő időpontnak magyar részről a Szerződés megszüntetésének bejelentéséhez, e hiányosság 1992. október 23-tól, a Duna tényleges elterelésének dátumától már indokoltnak tekintendő.

3. Azt az elfogadott tényállást, mely szerint

"az 1977. szeptember 16-i Szerződést és az azzal összefüggő okmányokat megszüntető 1992. május 16-i magyarországi bejelentés jogilag hatálytalan maradt a szerződés megszűnését illetően" (155. bekezdés, 1 D, és 108. bekezdés)

a bírák többsége nem pusztán ezzel indokolta, hogy a magyarországi bejelentés elhamarkodott. Két másik indokot is megneveznek, amelyek közül egyikkel sem érthetnek egyet.

A két további indok közül az első szerint

"Csehszlovákia a C-variáns hatályba léptetésével elkövetett, nemzetközi jogi mércével mérve jogtalan cselekedete Magyarország ezt megelőző törvénytelen magatartásának következménye. Amint azt az Állandó Nemzetközi Bíróság megállapította: 'Ráadásul, a nemzetközi választott bírászkodás jogtudományában, akárcsak a kerületi bíróságok praxisában, általánosan elfogadott elv, hogy az egyik fél nem használhatja fel azt a tényt, hogy a másik fél nem teljesítette bizonyos kötelességét, vagy nem folyamodott valamiféle jogorvoslathoz, ha az előző fél bármiféle jogszerűtlen cselekedettel akadályozta a másik felet szóban forgó kötelességének teljesítésében,' (1927, P.C.I.J., A sorozat, 9. sz., 31. oldal).

Magyarország, saját magatartásával, befolyásolta a Szerződés megszüntetésének jogát; ez a helyzet abban az esetben is fennállna, ha Csehszlovákia a szerződés megszüntetésének állítólagos időpontjában a Szerződés célkitűzésének vagy szándékának megvalósításához nélkülözhetetlen jogszabályi rendelkezést megszegett volna." (110. bekezdés; kiemelt hangsúly.)

Nem szeretném kétségbe vonni ezt az általános szabályt; mindazonáltal nem hiszem, hogy jelen eset körülményei között alkalmazható lenne ez az elv.

Az ítélet elleni kifogásom e tekintetben kétélű: először is, a Bíróság szemt hunyt afölött, hogy Csehszlovákia számára a C-variáns hatályba léptetése nem automatikus reakció volt és nem is az egyetlen lehetséges válasz az 1977-es Szerződés magyar megszegése kapcsán. Csehszlovákiának jogában állt volna megszüntetni a Szerződést. Ha ez nem állt szándékában, például egyoldalúan elrendelhetette volna, hogy Magyarország részt vegyen a C-variáns megvalósításában, esetleg egy harmadik fél - választottbíráskodás céljából való - bevonásának szerződési rendelkezésével kiegészítve. Másodsorban, a Bíróság, tagadván Magyarország jogát, hogy Csehszlovákia C-variánsának hatályba lépésére adott válaszlépésként megszüntesse az 1977-es Szerződést, arra a tényre alapozza álláspontját, hogy Magyarország sértette meg először a Szerződést, így azonban nem veszi figyelembe saját ténymegállapítását, mely szerint

"Csehszlovákia, azáltal, hogy egyoldalúan felügyelete alá vont egy közös természeti erőforrást, így megfosztván Magyarországot a Duna természeti kincseinek igazságos és méltányos alapon megosztott hányadához való jogától - a Duna elterelésének köszönhetően a Szigetközi parti övezet ökológiáját folyamatosan veszélyeztető mellékhatásokról sem feledkezve meg - Csehszlovákia nem tartotta tiszteletben a nemzetközi jog által megkövetelt arányosság-tényezőt." (85. bekezdés)

valamint, hogy a Duna elterelése "nem volt jogérvényes ellenintézkedés, mert nem volt arányos" (89. bekezdés).

A jelen esetben alkalmazandó jog a következő: Magyarország az 1977-es Szerződés előző megszegése révén még nem vált olyan jogfosztottá, hogy kénytelen legyen elviselni bármiféle olyan megtorló intézkedést, amivel Csehszlovákia válaszként előhozakodik. Az elv, mely kimondja, hogy egyetlen ország sem húzhat hasznot egy jogi kötelezettségének megszegéséből, nem tűr el túlzott megtorlást. Az elv, az Állandó Bíróság megállapítása szerint és a jelen esetre alkalmazva, azt jelenti, hogy az egyik félnek, Magyarországnak, nem állna jogában hasznát venni annak a ténynek, hogy a másik fél, Csehszlovákia, nem teljesítette egy jogi köteletségét, ha az elsőként említett fél, Magyarország, egy jogszerűtlen cselekedetével megakadályozta a másik felet, Csehszlovákiát, abban, hogy a szóban forgó köteletségének eleget tegyen. Itt azonban nem ez a helyzet áll fenn. A Csehszlovákia által nem teljesített jogi kötelezettség az, amely megköveteli, hogy Csehszlovákia tiszteletben tartsa Magyarországnak a Duna vizének igazságos és méltányos alapon megosztott hányadához való jogát. Magyarország nem tette Csehszlovákia számára lehetetlenné azt, hogy tiszteletben tartsa ezt a jogot; amint azt már korábban hangsúlyoztam, Csehszlovákia számára a C-variáns egyoldalú hatályba léptetése nem automatikus reakció volt és nem is az egyetlen lehetséges válasz az 1977-es Szerződés magyarországi megszegése kapcsán. A szóban forgó elv tágabb értelemben vett magyarázata, amely az arányosság követelményét figyelmen kívül hagyná, azt jelentené, hogy az ellenintézkedésekhez való jog messzebb vinne, egy szerződés aránytalan, egymást keresztező megszegéseire vonatkozva, mint ahogyan az az általános nemzetközi jogszabályokban szerepel. Ezért helytelen a szóban forgó elv sematikus alkalmazása olyan esetekben, amikor egy szerződés egymást keresztező ("reciprok", azaz kölcsönös) megszegéséről van szó; a Bíróság azonban eképp cselekszik, amikor megállapítja

"hogy bár sem Magyarország, sem Csehszlovákia nem tett eleget az 1977-es Szerződés által előírt kötelezettségeinek, e kölcsönös törvénytelen magatartás még nem szüntette meg a Szerződést, illetve nem indokolta annak megszüntetését." (114. bekezdés)

Sőt, Csehszlovákia C-variánshoz való folyamodása az 1977-es Szerződés újabb megsértését jelenti, ezúttal Csehszlovákia részéről. Az újabb szerződésszegés a korábbi magyarországi szerződésszegések arányain túllépve egy új láncreakciót indított el, amely feljogosította Magyarországot arra, hogy megvédje magát a szerződési jogokról szóló Bécsi Egyezmény 60. cikkében megfogalmazott jogára hivatkozva, azaz hogy megszüntesse a Szerződést. A 60. cikk 3(b) bekezdése követelményeinek megfelel, mivel

"a C-variáns hatályba léptetése Csehszlovákiát oda vezette, hogy a Duna vizének 80 és 90 százalék közötti hányadát, lényegében saját használatára és hasznára, kisajátította, mielőtt a vizét a folyó fő medrébe visszaterelte volna, függetlenül attól a tényről, hogy a Duna nem pusztán egy közös nemzetközi vízfolyás, hanem nemzetközi határfolyó." (78. bekezdés)

és így a C-variáns Magyarország alapvető jogait sértette meg, amelyek az 1977-es Szerződés teljesítésekor nélkülözhetetlenek. Egy nemzetközi szerződés aránytalan, egymást keresztező megszegésének helyzetében, mint amilyen helyzet Magyarország és Csehszlovákia között az utóbbi ország C-variánshoz folyamodása miatt fennállt, a jogorvoslatot nem úgy kell keresni, hogy az első szerződésszegő ország elveszti azt a jogát, hogy a szerződés megszüntetésével megvédje magát egy második szerződésszegővel szemben, hanem úgy, hogy korlátozni kell az első vétkes, jelen esetben Magyarország, jogát ahhoz, hogy kárpótlást nyerjen a második szerződésszegés miatt.

Én tehát arra a következtetésre jutottam, hogy - a bírák többségének véleményétől eltérően - az a tény, hogy először Magyarország sértette meg az 1977-es Szerződést még nem fosztotta meg a magyar felet attól a jogától, hogy megszüntesse ugyanazt a Szerződést a későbbi csehszlovák szerződésszegésre reagálva.

4. Magyarország az 1977-es Szerződést megszüntető bejelentésének állítólagos érvénytelen mivoltát támogató bírósági többség számára magyarázatként szolgáló további indokok közül a másik az, hogy

"az 1992. május 19-i magyar Nyilatkozat szerint az 1977-es Szerződés megszüntetése 1992. május 25-től, azaz csak hat nappal később lép hatályba. Mindkét fél egyetért abban, hogy a szerződési jogról szóló Bécsi Egyezmény 65-67. cikke, ha nem szokásjogot kodifikál, legalább általánosságban a nemzetközi szokásjogot tükrözi és tartalmaz bizonyos eljárási elveket, amelyek a jóhiszeműségen nyugszanak." (109. bekezdés; kiemelt hangsúly.)

Nem vitatom, hogy a 65-67. cikk a szokásjoghoz tartozó bizonyos eljárási elveket tükrözhet, de nem hiszem, hogy Magyarország szerződést megszüntető bejelentése ellentmondana ezeknek az elveknek. Ebből a szempontból azt a mindössze hat napos halasztást, amelyet Magyarország biztosított bejelentésének hatályba lépéséhez, nem szabad elkülönítve látni. Valójában Magyarország kerek egész hat hónappal azután tette közzé a szerződést megszüntető bejelentését, hogy Csehszlovákia 1991 novemberében a C-variánshoz folyamodott. Ezalatt az idő alatt Magyarország - amint az a két fél közötti diplomáciai levélváltás idézeteiből kiderül - szüntelenül tiltakozott Csehszlovákia egyoldalú intézkedései ellen és kérte azok azonnali beszüntetését. Magyarország arra is rámutatott, hogy az intézkedések folytatása az 1977-es Szerződés sorsát megkérdőjelezhetik.

"Reménykedem abban, hogy a Cseh és Szlovák Köztársaság Kormányának és Országgyűlésének képviselői történelmi felelősségük teljes tudatában lehetőséget találnak majd arra, hogy a fent említett ésszerű szempontokat figyelembe vegyék. Amennyiben ez az elvárás hiábavalónak bizonyul, a Magyar Köztársaság Kormánya kénytelen lenne a tárgyalások megszakadásának következményeit, az 1977-es Szerződés sorsát és a megfelelő ellenintézkedéseket számba venni." (a magyar miniszterelnök üzenete a csehszlovák miniszterelnökhöz, 1991. december 19-én, HM, 4. kötet, 70. melléklet, 129. oldal)

"Ha a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság elutasítaná javaslatainkat és folytatná a Duna elterelésére irányuló munkálatokat, amelyek súlyosan sértik a nemzetközi jogot, akkor ez nagyon nehéz helyzetet szül.... A Cseh és Szlovák Köztársaság kormánya ezáltal olyan szükségállapotot hoz létre, aminek következtében a magyar kormány kénytelen megszüntetni a Szerződést. (a magyar miniszterelnök üzenete a csehszlovák miniszterelnökhöz, 1992. február 26-án, HM, 4. kötet, 75. melléklet, 138. bekezdés)

Ilyen körülmények között az a tény, hogy Magyarország 1992 májusában mindössze hat napos szerződés-felmondási időt biztosított, nem tekinthető a nemzetközi joggyakorlatban alkalmazott jóhiszeműség követelményeit megsértő lépésnek.

Ezek azok az indokok, amelyek arra a következtetésre vezettek, hogy Magyarország jogosan szüntette meg az 1977-es Szerződést 1992. május 25-től vagy pedig 1992. október 23-tól.

II.

Az ítélet jogi következményeire való tekintettel:

"A fenti indokaimból kiderül, hogy a Külön-megállapodásban a Bíróságnak feltett első három kérdésre adott válaszokból eredő jogi következmények meghatározása abból az álláspontból kell, hogy kiinduljon, hogy Magyarország jogszerűen szüntette meg az 1977-es Szerződést 1992. május 25-től vagy pedig október 23-tól. Ebből következik, hogy eddig az időpontig a bős-nagymarosi beruházást érintő jogi helyzetben elsősorban az 1977-es Szerződés és az ahhoz kapcsolódó okmányokban leírtak

voltak az irányadók; az azt követő jogi helyzetben pedig az általános nemzetközi jog alkalmazandó, továbbá azok a szerződések, amelyek függetlenül attól, hogy Magyarország megszüntette az 1977-es Szerződést, továbbra is érvényben maradnak; ilyen például, többek között, az 1948-as Dunai Egyezmény, az 1976-os Határfolyó Egyezmény, a dunai halászatot szabályozó megállapodások, és más általános jellegű egyezmények, mint a szerződési jogot szabályozó Bécsi Egyezmény.

Ez azt jelenti, hogy 1992. május 25-től vagy október 23-tól Magyarország nem kötelezhető a nagymarosi építkezés folytatására. A Dunakilitiben folyó építési munkálatokat nem kell újratekinteni és befejezni. Szlovákia számára az 1977-es Szerződés megszűnése azt jelenti, hogy nem kötelezhető a bősi vízerőmű Magyarországgal közös üzemeltetéséről gondoskodni vagy az ott termelt villamos energiát Magyarországgal megosztani.

A második kiindulópont az, hogy az 1977-es Szerződés megszűnése - akár 1992. május 25-t, akár ugyanazon év október 23-t fogadjuk el a sorsdöntő dátumnak - azt jelenti, hogy Szlovákia, aki független államként csak 1993. január 1-én született meg, az 1977-es Szerződésben soha nem vált szerződő félle. Az a tény, hogy Szlovákia soha nem követte Csehszlovákiát az 1977-es Szerződésben szerződő félként, nem azt jelenti azonban, hogy Szlovákia szeparálódott az ügytől. Szlovákia örökölte a bős-nagymarosi beruházás során a területén épített műveket, főként a dunacsúnyi gyűjtőmedencét, az üzemvízcsatornát, a bősi vízlépcsőrendszert és a bősi erőművet. Működteti e létesítményeket. Ilyenformán jóváhagyta és folytatja Csehszlovákia eljárását a C-variánst illetően. Így Szlovákiát felelősnek kell tartani a bős-nagymarosi beruházás kapcsán tett csehszlovák lépésekért.

A harmadik kiindulópont a jogi következmények meghatározásában a nemzetközi szerződések megszűnésének ex nunc hatása. Amint azt a szerződési jogot szabályozó Bécsi Egyezmény 70. cikke leszögezi, ami szintén egy szokásjogot tükröző jogszabályi rendelkezés, egy szerződés megszüntetése a szerződő feleket felszabadítja az alól a köteletség alól, hogy továbbra is teljesítsék a szerződés előírásait, de "nem befolyásolja a szerződő felek egyetlen olyan jogát sem, amelyet a szerződés teljesítése során született a szerződés megszűnését megelőzően." (70. cikk, 1 (b) bekezdés).

Ez azt jelenti, többek között, hogy az 1992. május 25-én október 23-ig meglévő épületek tulajdonjoga nem változik az 1977-es Szerződés 8. cikkében szabályozottakhoz képest. Ha ez problémát vet fel, a szerződő felek kötelessége ezeket egymás közötti megállapodással tisztázni.

A negyedik kiindulópont az ítélet jogi következményeinek meghatározásában az a ténymegállapítás, hogy Csehszlovákiának nem állt jogában 1992 októberétől a C-variánst hatályba helyezni (a rendelkezés 1. C bekezdése) mivel

"Csehszlovákia a C-variáns hatályba léptetésével nem alkalmazta az 1977-es Szerződést, hanem épp ellenkezőleg, megsértette annak néhány világos jogszabályi rendelkezését, és ezáltal nemzetközileg törvénytelen cselekedetet követett el." (78. bekezdés).

Mint ahogyan azt fent említettem, egyetértek az Ítélettel ezekben a bírósági megállapításokban. Mindazonáltal, nem következik belőlük az, hogy az 1977-es Szerződés megszűnésével minden jogi akadály elhárult volna a Csehszlovákia jogutódjaként fellépő Szlovákia által folytatólagosan alkalmazott C-variánssal szemben. Ez azért van így, mert azáltal, hogy Csehszlovákia/Szlovákia kisajátította az üzemvízcsatorna teljes hosszában a Duna magyarországi hányadának legnagyobb részét, nemcsak az 1977-es Szerződést sértette meg, hanem, amint azt az Ítélet elismeri, Magyarország alapvető jogát egy nemzetközi vízfolyam természeti erőforrásaiból való igazságos és méltányos részesedéshez. (78. bekezdés). Ez nem csak az 1977-es Szerződésben, hanem az általános nemzetközi jog által is elismert jog.

Ez azt jelenti, hogy Szlovákia nincs arra kötelezve, hogy lebontsa azokat az épületeket, amelyeket Csehszlovákia emelt abból a célból, hogy a C-variánst működtesse. Mindegyik épület a mai Szlovákia területén áll és ottani pusztta jelenlétük Szlovákia egyetlen nemzetközi jogi kötelezettségét sem sérti meg. Miután az 1977-es Szerződés megszűnt, már semmiféle jogi kötelezettség nem kötötte, és nem kötelezi Szlovákiát a bósi vízerőmű közös működtetésére vagy nyereségrészesedésre. Mindazonáltal, továbbra is létezik egy jogi akadály a C-variáns Szlovákia általi egyoldalú működtetésével szemben, és ez, amint azt az Ítélet is megerősíti (78. bekezdés), a Duna magyarországi hányadának 80 és 90 százalék közötti egyoldalú kisajátítása, Magyarország hozzájárulása nélkül, egy körülbelül 30 kilométer hosszú szakaszon. Magyarország arra kérte a Bíróságot

"hogyan hozzon jogi döntést és mondja ki,

.....

(5) hogy a Szlovák Köztársaság köteles:

(a) a Duna vizét visszatéríteni medrébe a nemzetközi határ mentén a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti szakaszon, azaz, amint azt az idevonatkozó szerződések megfogalmazzák, a folyót a 'fő hajózható csatornába' terelni;

(b) visszaállítani a Duna eredeti, a provizórikus megoldás hatályba léptetése előtti állapotát;" (13. bekezdés)

A Bíróság nem hagyhatja jóvá e kéréseket. Amíg az 1977-es Szerződés érvényben volt, mindkét fél megszegte, habár különböző módon és más-más időpontokban. Amint azt fent már kifejtettük, Magyarország, mint elsőként vétkező fél, nem vesztette el jogát arra vonatkozóan, hogy magát megvédje Csehszlovákia későbbi szerződésszegése ellen. Mindazonáltal, ami a Magyarországnak a Duna vízének elterelése miatt a korábbi állapot helyrehozását igénylő követeléseit illeti, azt a tény nem lehet figyelmen kívül hagyni, mely szerint először Magyarország csatlakozott az 1977-es Szerződéshez és hagyta azt jóvá, majd 1983-ban a szerződés teljesítésének lelassítását kérelmezte, de

semmiképpen sem a megszüntetését; 1989-ben újra sürgette felgyorsítását és aztán, még ugyanabban az évben, felfüggesztette és később elállt a nagymarosi és dunakiliti építkezési munkálatok ráeső részének folytatásától. Saját korábbi magatartásának okán Magyarország nem lehet jóhiszeműen jogosult a korábbi állapot teljes visszaállítására a teljes vízfolyamnak a régi Dunába történő visszaterelése és a Dunának a C-variáns hatályba léptetése előtti állapotába való visszahelyezése révén. Egy vízkormányzási rendszert kell létrehozni, amely figyelembe veszi Magyarország ökológiai szükségleteit, valamint azt a tényt, hogy a szlovák oldalra érkező víz mennyisége és a bósi vízerőmű rentabilitása összefügg. Természetesen kívánatos, hogy egy ilyen vízkormányzási rendszer felállításáról, amely kizárólag vízgazdálkodással foglalkozna, de - mivel az 1977-es Szerződés már nem létezik - nem rendelkezhet a bósi vízerőmű közös működtetéséről, a felek egymás között egyezzenek meg. Amennyiben nem születne közös megegyezés, a feleknek a Külön-megállapodás 5. cikkének 3. bekezdése értelmében vissza kell térniük a Bíróságra.

Az ötödik kiindulópont a Bírósági Ítélet jogi következményeinek meghatározásában az a tény kell, hogy legyen, hogy az Ítélet következményeként a Duna régi medrében a vízfolyam újra növekedni fog. Tekintet nélkül arra, hogy vajon a hajózás igénybe veszi-e majd, és ha igen, vajon milyen mértékben, a régi Dunát, lesz majd egy felismerhető fűcsatorna. Ezért aztán nincs szükség új vagy kiegészítő határ-megállapodásokra. Mindazonáltal, Szlovákia, mint Duna-menti állam és az 1948-as Dunai Egyezményben résztvevő szerződő fél, jogilag köteles a többi folyómenti állammal, a Dunai Egyezmény tagjaival kötelező jellegű megállapodást kötni, biztosítván számukra az üzemvízcsatornában, a bósi zsilipeken és a dunacsúnyi víztárolón át történő hajózás lehetőségét a Dunai Egyezményben biztosított feltételeknek megfelelően. Ezzel párhuzamosan, Szlovákia köteles az üzemvíz csatornában és a víztárolóban helyt adni a halászati jogokkal foglalkozó 1956-os 'Államhatárok Rendszerére Vonatkozó Szerződés', valamint a dunai halászatot szabályozó 1958-as Egyezmény rendelkezéseinek.

A hatodik pont, amely e kontextusban megfontolandó az, hogy mivel mindkét fél nemzetközileg jogszerűtlen magatartást tanúsított a másik iránt, mindkét fél köteles a másikat kártalanítani. Magyarország kártérítéssel tartozik Szlovákiának az építési munka késedelmeiből fakadó károkért annak köszönhetően, hogy 1989. május 13. és 1992. május 25-október 23. között Magyarország felfüggesztette, majd később elállt a bős-nagymarosi beruházás munkálatai ráeső részének folytatásától. Szlovákia ezzel szemben kártérítéssel tartozik Magyarországnak mindazért a veszteségért és kárért, amelyet Magyarország és állampolgárai szenvedtek el annak következtében, hogy Csehszlovákia és Szlovákia egyoldalúan elterelte a Duna vizét az 1992 októberében beindított tényleges elterelés és a vízgazdálkodási megegyezés hatályba léptetése közötti időszakban, amely megállapodást a Bíróság Ítéletének értelmében kell véghezvinni. A kártérítés mennyiségét a Külön-megállapodás 5. cikkében leírtaknak megfelelően kell megállapítani.

(Signed) Carl-August FLEISCHHAUER

VERESHCHETIN BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

Sajnos nem érthetek egyet az ítélet azon részeivel, amelyek szerint Csehszlovákia nem volt jogosult az úgynevezett C-variánst (a "provizórikus megoldást") 1992 októberében hatályba léptetni (az ítélet, 155. bekezdés, 1 C pont) és:

"Szlovákia kártérítéssel tartozik Magyarországnak azért a kárért, amelyet Magyarország annak következtében szenvedett el, hogy Csehszlovákia hatályba léptette és Szlovákia működésben tartotta a 'provizórikus megoldást'" (uo., 155. bekezdés, 2 D pont).

Határozottan meg vagyok győződve arról, hogy Csehszlovákia a nemzetközi jog szerint teljes mértékben jogosult volt a C-variánst ellenintézkedésként hatályba léptetni, amennyiben szerződő társa kitartóan megszegte köteleseit. Beismerten, Csehszlovákia maga terjesztette elő e védekezést, mint 'alternatív jogi érvelést' és nem dolgozta teljes mértékben ki. A logikája nagyon érthető és Szlovákia több ízben elmagyarázta. Nem tartja a C-variánst törvénytelen cselekedetnek, még első látásra sem, míg bármilyen ellenintézkedés, amelyet a körülményektől elkülönítve vizsgálunk, törvénytelen mivoltát eleve kizárva, önmagában törvénytelen cselekedet volna.

Szlovákia azon az állásponton van, hogy a C-variáns törvényszerű, ideiglenes és érvényteleníthető megoldás volt, amelynek hatályba léptetését a partner törvénytelen magatartása tette szükségessé és döntését a "közelítő alkalmazás" doktrinájára alapozva adja elő. Mindazonáltal, Szlovákia szubjektív véleménye vagy meggyőződése nem gátolhatja a Bíróságot abban, hogy az ügyben ettől eltérő álláspontokra helyezkedjék. A Bíróságot kötelezik a Felek által a Külön-megállapodásban megfogalmazott kérdések, de nem kötelezik a perbeszédék érvelései.

Ebben a vonatkozásban egy igen idevágó, az ügghöz tartozó megjegyzés található a Nemzetközi Jogi Bizottságnak az államok felelősségéről szóló szerződés-tervezetéhez fűzött kommentárjában:

"Hogy egy konkrét intézkedés ellenintézkedést tesz-e szükségessé, ez objektív kérdés...Az nem elegendő, hogy egy állítólagosan jogsértett állam szubjektív meggyőződéséből kiindulva ellenintézkedést tesz (vagy ami azt illeti, nem tesz). Hasonlóképpen, hogy egy konkrét intézkedés valójában ellenintézkedés volt-e, ennek eldöntése magának a Bíróságnak a feladata." (Általános közgyűlés hivatalos archívuma, ötvenegyedik ülés, 10. sz. kiegészítő (A/51/10), 162-163-ig oldal)

A Felek kérték a Bíróságot, hogy döntse el:

"jogában állt-e a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak 1991 novemberében az ideiglenes megoldáshoz folyamodnia és 1992 októberében e rendszert hatályba léptetni..." (Külön-megállapodás, 2. cikk, 1(b) bekezdés; kiemelt hangsúly).

Mivel a Bíróság úgy határozott, hogy "Csehszlovákiának jogában állt 1991 novemberében az 'ideiglenes megoldáshoz' folyamodnia" (az ítélet, 155.bekezdés, 1 B pont), észrevételeimet a továbbiakban arra összpontosítom, hogy Csehszlovákiának jogában állt-e 1992 októberében e rendszert hatályba léptetni.

Az arányos ellenintézkedések megtételéhez való jogosultság az állam egy korábbi törvénytelen lépéséből ered, amely törvénytelen cselekedet a szóban forgó ellenintézkedések céltáblája. A Bíróság jogtudománya szerint a megállapított törvénytelen cselekedetek igazolják "az arányos ellenintézkedéseket annak az országnak a részéről, amely e törvénytelen cselekedetek szenvedő alanyává vált..." (Nicaraguában és Nicaragua ellen bevetett katonai és katonai jellegű tevékenységek (Nicaragua v. az Amerikai Egyesült Államok), Ítélet, I.C.J. 1986-os Jegyzőkönyv, 127. oldal, 249. bekezdés). Az ellenintézkedések megtételét számos feltétel és megkötés korlátozza.

A legújabb és leginkább irányadó kísérlet az ellenintézkedésekre vonatkozó szabályok kodifikálására a Nemzetközi Jogi Bizottság próbálkozása az államok felelősségét taglaló témakörének keretein belül (az ENSZ Közgyűlés hivatalos dokumentuma, Ötvenegyedik ülés, 10. sz. kiegészítés, (A/51/10)). A Nemzetközi Jogi Bizottság által megfogalmazott rendelkezések közül néhányat, ebben a tekintetben, nem pusztán becikkelyezettnek kell tekintenünk, hanem (a nemzetközi jogban korábban büntető megtorlásként ismert) ellenintézkedésekre vonatkozó szokásjog kidolgozásának. Tehát nem hiszem, hogy a Bíróság a C-variáns ellenintézkedésként történt hatályba léptetésének megítélésében túllépne a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében megállapított követelményeken, amelyek szerint az ellenintézkedés még törvényesnek mondható.

Ilyenformán, azt követelni, hogy az adott körülmények között a C-variáns volt Csehszlovákia számára az egyetlen eszköz, azt jelentené, hogy az ellenintézkedések vonatkozásában azt a kritériumot alkalmaznák, amelyet a Nemzetközi Jogi Bizottság a "szükségállapot" bevezetéséhez nélkülözhetetlennek tart, de az ellenintézkedésekkel foglalkozó Szabályzat szövegében nem tesz erről külön említést.

De még ha feltételezzük, hogy ezt a kritériumot az ellenintézkedéseket illetően is alkalmazni kell, milyen egyéb lehetséges jogi eszköz állt volna állítólagosan nyilvánosan Csehszlovákia rendelkezésére, az ellenintézkedéseket leszámítva? Mivel a Bíróság úgy döntött, hogy Csehszlovákia nem volt jogosult a C-variánst üzembe helyezni, a méltányosság úgy kívánta volna, hogy a Bíróság valami alternatív jogi opciót, vagy választási lehetőséget kínáljon fel, aminek segítségével Csehszlovákia hatékonyan érvényesíthette volna jogait az 1977-es Szerződés értelmében és rávehette volna partnerét, hogy az visszatérjen kötelességeinek teljesítéséhez. Ami az ügy kapcsán végzett vizsgálódásaimat illeti, én képtelen voltam bármiféle olyan alternatív jogi megoldásra bukkanni, ami 1991-ben vagy 1992-ben Csehszlovákia rendelkezésére állt volna.

Természetesen, a szerződési jogokról szóló Bécsi Egyezmény 60. cikke szerint az egyik ilyen jogi eszköz, a másik fél által elkövetett szerződésszegésre adott válaszként, az 1977-es Szerződés megszüntetése

lehetne. De nem azt jelentette volna-e mindez Csehszlovákia számára, hogy saját maga idézte volna elő azt az eredményt, amit Magyarország igyekezett elérni törvényellenes cselekedeteivel?

Egy másik ilyen elképzelhető jogi eszköz az 1977-es Szerződés 27. cikke alapján hivatalosan kezdeményezett vitarendező eljárás lehetett volna. Ez a cikk kiköti, hogy:

"1. A vízlépcső rendszer megvalósításával és működtetésével kapcsolatos vitás kérdések elsimítása a kormányküldöttségek feladata.

2. Amennyiben a kormányküldöttségek nem képesek vitás kérdéseik rendezésében egyezsége jutni, a vitás kérdéseket döntéshozatal céljából a szerződő felek kormányának kell átadni."

Mikor Csehszlovákia a C-variánshoz folyamodott (1991 novemberében) "a vitás kérdések" már régen a Szerződő Felek kormányainak a kezébe kerültek. Tehát gyakorlatilag semmiféle megállapodásra nem lehetett számítani egy jóval alacsonyabb szintű eljárás során, amikor a lehető legmagasabb kormányközi szinten a vitás kérdés rendezésére irányuló összes kísérlet kudarcot vallott.

Vajon jogilag helyesebb, vagy ami azt illeti, realisabb lenne-e ahhoz ragaszkodni, hogy Csehszlovákiának a Bírósághoz kellett volna fordulnia, mielőtt 1992 októberében hatályba léptette volna a C-variánst? Leszámítva azt a tényt, hogy Csehszlovákia jogilag nem volt erre kötelezhető, fel kell idéznünk azt a tényt, hogy több mint négy év telt el a között, hogy a jelen ügyben hivatalosan kérelmet nyújtottak be, illetve megkezdődtek a meghallgatások. Könnyű elképzelni a gazdasági és környezeti károk mennyiségét, valamint a nemzetközi hajózással kapcsolatos károkat, amelyeket e késedelem okozhatott.

Amiről azonban nem szabad megfeledkeznünk, az az a tény, hogy Csehszlovákia tiszteletben tartotta a kötelességét, hogy az ellenintézkedések bevezetése előtt tárgyaljon partnerével. Az az időszak, amely a munkálatok magyar részről 1989 májusában történt első felfüggesztése és a C-variánshoz folyamodás 1991 novemberi időpontja, majd később e rendszer hatályba léptetésének 1992 októberi dátuma között eltelt, bővelkedett a vitás kérdések rendezésére törekvő, több szinten folytatott eredménytelen tárgyalásokban. E tárgyalások története világosan mutatja, hogy - legalábbis 1990 végétől - Magyarország számára e tárgyalások egyetlen célja a Szerződés felbontása, és a szerződés megszűnéséből fakadó következményekkel foglalkozó új egyezség létrehozása volt, mialatt Csehszlovákia számára a tárgyalások célja a Közös Beruházás folytatása és befejezése volt, megegyezés szerinti módon de a Szerződés keretein belül maradván. Magyarország fokozatos visszalépése a Közös Beruházásból, figyelmen kívül hagyva az 1977-es Szerződést, vezetett végül a C-variáns hatályba léptetéséhez.

Egy ellenintézkedés törvényességének alapvető feltételei a következők: (1) egy korábbi jogtalan cselekedet megléte, amely cselekedetet elkövető ország az ellenintézkedés célpontja; (2) az

ellenintézkedés szükségessége; (3) az ügy körülményei által meghatározott arányosság. Bizonyos fajta lépések megtétele tiltott ellenintézkedések esetén, de ezek a jelenlegi ügyre nem vonatkoznak (ilyen cselekedet például az erőszak alkalmazása, illetve az azzal való fenyegetőzés, szélsőséges gazdasági vagy politikai kényszer, a diplomáciai testület tagjainak sérthetlenségét biztosító szabály megszegése, az alapvető emberi jogok vagy normák részleges eltörlése).

Hiszem, hogy az összes fent említett feltétel adva volt, amikor Csehszlovákia 1992 októberében hatályba léptette a C-variánst. Az első feltételt teljesíti a Bíróság elfogadott tényállása, mely szerint Magyarországnak nem állt jogában felfüggeszteni és később abbahagyni a Beruházással kapcsolatos munkálatokat vagy a Szerződést megszüntetni (ítélet, 155. bekezdés, 1 A és D pont). A nagymarosi és dunakiliti munkálatok egyoldalú, magyar részről történt felfüggesztése (az 1977-es Szerződés kezdeti megsértése 'nem teljesítés' címén) és később a Beruházás sorsára hagyása 1991 novembere előtt történt - a Külön-megállapodás szerint ez az a dátum, amikor Csehszlovákia a "provizórikus megoldáshoz" folyamodott. A Szerződés jogtalan megszüntetése Magyarország részéről (1992. május 19) tehát megelőzte azt az időpontot, amikor Csehszlovákia a C-variánst hatályba léptette (a Külön-megállapodás szerint 1992 októberére).

Az ellenintézkedéseket csak abban az esetben lehet 'szükségesnek' tekinteni, ha céljuk az, hogy a jogsértő ország kötelességeinek eleget tegyen és azon nyomban be kell őket szüntetni, amint a jogtalan cselekedet abbamarad. E követelmény tehát eleve feltételezi, hogy az ellenintézkedések természetüknél fogva érvényteleníthetők, azaz hatályon kívül helyezhetők.

A perbeli védekezés során Csehszlovákia mindvégig hangsúlyozta és újra meg újra elismételte, hogy a C-variáns provizórikus és hatályon kívül helyezhető megoldásként született, azzal a szándékkal, hogy Magyarországot rávegyék a törvénytelen cselekedete előtti helyzet visszaállítására. Lényeges tényező, hogy az Európai Közösség Független Szakértőkből álló Bizottságának Munkacsoportja 1992. november 23-i jelentésében nem tagadta a Szerződés Tervezethez való visszatérés technikailag lehetséges voltát:

"Elvben a C-variáns kapcsán folyamatban lévő tevékenységek leállíthatók. A különféle szerkezetek, épületek elméletileg eltávolíthatók, illetve lebonthatók, leszámítva néhány földalatti részt, mint a lefektetett és befecskendezett lemezeket. E szerkezetek eltávolításának költségei durva számítások szerint az építési költségek legalább 30%-át teszik ki." (HM, 5. kötet, II. rész, 14. melléklet, 434. oldal)

E kijelentés megerősíti azt, hogy - legalább amíg a gát épült a Dunán - a C-variáns még érvényteleníthető intézkedés volt és nem látszott lehetetlennek visszatérni a Szerződés valamiféle közös megállapodáson nyugvó tervezetéhez.

Magyarország állítása, mely szerint Csehszlovákia rejtett szándéka az egyoldalú cselekvés - és e szándék állítólag már a múltban is létezett és most is létezik -, a C-variáns érvényteleníthetősége szempontjából kevés jelentőséggel bír.

Az ilyen szándékok megléte Kormány szinten és a készség e szándékok megvalósítására aligha egyeztethető össze azzal a magatartással, amelyet Csehszlovákia a Szerződésben megszabott munkák magyar felfüggesztése után tanúsított. Csehszlovákia kormánya nem ragadta meg a felmerülő alkalmat, hogy megszüntesse a 1977-es Szerződést és egyoldalúan fejezze be a Beruházást, hanem ehelyett próbálta meggyőzni a magyar felet arról, hogy az visszatérjen a Szerződésben megszabott kötelességeinek teljesítéséhez. Ugyanakkor, Csehszlovákia kifejezte arra vonatkozó készségét, hogy helyt adjon Magyarország környezetét érintő néhány aggodalmának, amikor azt javasolta, hogy 1989 októberében folytassanak tárgyalásokat, hogy egyetértésre jussanak műszaki, üzemeltetési és ökológiai garanciákat illetően, valamint a bős-nagymarosi duzzasztógát-rendszer csúcsummódba helyezésének korlátozásáról vagy kizárásáról folytassanak megbeszéléseket. Bárhogy legyen is, Csehszlovákia és Szlovákia elkötelezettsége, hogy a Közös Beruházáshoz visszatérjen, pusztán feltételezések alapján nem cáfolható, elkötelezettségének igaz voltához és korrektségéhez nem fér kétség, de csak a Magyarország pozitív lépéseire adott csehszlovák és szlovák válasszal lehetne ellenőrizni.

Az ellenintézkedés törvényességének még egy alapvető feltételét kell megvizsgálnunk, nevezetesen az ügy körülményeihez mért arányosságát. Széles körben elfogadott tény, mind a doktrínában, mind pedig a jogtudományban, hogy az arányosság próbája nagyon fontos az ellenintézkedések rendszerében és ezzel egy időben nagyon bizonytalan, tehát bonyolult.

Kezdjük azzal, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint:

"sem a joggyakorlatban, sem a doktrínában nincs egyformaság....ami az elv szabályokba foglalását, az elv és kritériumok szigorúságát vagy rugalmasságát illeti, ami alapján az arányosság megállapítható." (Általános Közgyűlés Hivatalos Jegyzőkönyv, Negyvenhetedik Ülésszak, 10. kiegészítés (A/50/10), 146. oldal).

A Nemzetközi Jogi Bizottság azt is megjegyzi, hogy "a szűk értelemben vett, egyenértékűségre és arányosságra történő utalás.... meglehetősen szokatlan az államok gyakorlatában" (uo., 147. oldal). Ezért van az, hogy az irodalomban és a választottbírói határozatokban azt javasolják, hogy az ellenintézkedések törvényességet olyan negatív kritérium alapján kell megítélni, mint az, hogy "nem szemmel láthatóan aránytalan", vagy "nyilvánvalóan aránytalan", "pas hors de toute proportion", "nem aránytalan", stb. Az utóbbi kifejezés ("nem aránytalan") szerepelt a Nemzetközi Jogi Bizottság az Állam Felelőssége című munkájának legutóbbi tervezetében. Így szól a vonatkozó cikk szövege:

"bármilyen ellenintézkedést hoz egy jogsértett állam, nem lesz aránytalan a nemzetközileg törvénytelen cselekedet súlyossági fokát és az abból eredő, a jogsértett államot érintő hatásokat illetően" (49. cikk).

A hozzáfűzött magyarázatban a Bizottság azt mondja, hogy az "arányosság" megítélésében nem pusztán az okozott kár tisztán "mennyeségi" tényezőjét kell figyelembe venni, hanem a "minőségi"

tényezőket is, például a megsértett szabály által védett érdekelttség komolyságát és "a szerződészegés komolyságát" (uo., 147-148. oldal).

Ha elfogadjuk ezt a megközelítést, amely, véleményem szerint, megfelelően tükrözi az állami gyakorlatot és jogtudományt, mérlegelnünk kell a pacta sunt servanda elvet, amelyet Magyarország megsértett, és a szerződészegés konkrét, Csehszlovákiát érintő hatásait szemben a Csehszlovákia által be nem tartott szabályok fontosságával és az ebből fakadó, Magyarországot érintő konkrét hatásokkal. A "súlyossági fok(ok)" mindkét esetben nem szükségszerűen kell, hogy egyenlő(ek) legyen(ek), de hogy a Légiszolgáltatások Egyezményét idézzük, "bizonyos mértékben egyenértékűnek" kell lenniük (Nemzetközi Jogi Jelentések, 54. kötet, 338. oldal), vagy a Nemzetközi Jogi Bizottság szavaival élve "nem szabad aránytalannak" lenniük.

A feladat nem könnyű és csak megközelítéssel lehet megoldani, ami azt jelenti, hogy velejárója egy bizonyos fokú szubjektivitás. Egyrészt a korábbi szerződészegés súlyosságát és annak hatásait, másrészt az ellenintézkedés súlyosságát és annak hatásait mérve, a Bíróságnak, ahol ez lehetséges volt, először is meg kellett volna próbálnia összevetni a hasonlót a hasonlóval és mindezt úgy, hogy megfelelő figyelmet fordítson az összes kísérő körülményre a lényeges okok és következmények háttere előtt. Ezt az eljárást követve, a Bíróságnak megközelítéssel fel kellett volna becsülnie és külön összehasonlítani:

1. a szerződészegés gazdasági és anyagi hatásait az ellenintézkedés gazdasági és anyagi hatásaival szemben;
2. a szerződészegés környezeti hatásait az ellenintézkedés környezeti hatásaival szemben; és
3. a szerződészegés hatásait a megosztott vízforrások használati jogának gyakorlatára az ellenintézkedés ugyanennek a jognak gyakorlatára kifejtett hatásaival szemben.

Mindahány felbecsülést és összehasonlítást kifejezetten arra az időtartamra kellett volna korlátozni, amelyet a felek által a Bírósághoz benyújtott kérdés meghatároz, nevezetesen az 1991 novemberétől 1992 októberéig terjedő időszakra. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az ellenintézkedés valódi eszméje és célja az, hogy a jogsértő államot újra kötelezettségeinek teljesítésére bírja. Minél hamarabb teszi, annál kevesebb kárt szenved az ellenintézkedés következtében.

Az első összehasonlítási pont alapján, Szlovákia szerint "1989 májusáig bezárólag Csehszlovákia összesen 2,3 milliárd dollárt (13,8 milliárd cseh koronát) költött a bős-nagymarosi beruházásra" (SM, 187. oldal, 5.01. bekezdés). E számadatok, amelyek természetesen nem tartalmazzák az energiaveszteséget és a meglévő szerkezetek/épületek védelmét, fenntartását és végső eltávolítását, képet adnak arról a gazdasági és anyagi veszteségről, amelyet Csehszlovákia elkerülhetetlenül elszenvedett volna, amennyiben teljes mértékben eláll a Beruházás folytatásától.

A maga részéről Magyarország sem írásbeli kérelmeiben, sem szóbeli érveléseiben nem adott meg egyetlen konkrét számadatot sem, amely pénzegységben megfogalmazva kimutatta volna a tényleges anyagi veszteséget, amelyet Magyarország azáltal szenvedett el, hogy Csehszlovákia a C-variánshoz folyamodott. Magyarország a Szlovákia által fizetendő meghatározatlan összeghez való jogát lehetséges jövőbeli károk, illetve a C-variáns által esetlegesen előidézhető kárveszély ellensúlyozására követelte. Habár igaz, hogy "a természeti erőforrások olyan értéket képviselnek, amely hagyományos mércével nem könnyen mérhető" (HR, 1. kötet, 178. oldal, 3.170. bekezdés), bizonytalan hosszú távú gazdasági veszteségek, nem beszélve e veszteségek pusztán lehetséges kockázatáról, nem összemérhetők azzal a valóságos és rövideesen bekövetkező veszéllyel, hogy egy ilyen nagyságrendű befektetésről lemondjanak.

Összehasonlító környezeti hatásokban kifejezve, a C-variáns előnyösnek nevezhető az eredeti megállapodás szerinti tervezethez képest a kisebb méretű víztároló és a csúcsüzemmód kiiktatásának köszönhetően. Másrészt, a beruházás teljes mértékű feladásának esetén a víznélküli üzemvízcsatorna és más befejezett, de nem működő épület komoly és hosszú távú veszélyt jelentett volna az egész vidék környezetére. Amint azt az Ítélet kimondja: "A háromoldalú ténykereső küldetés 1992 október 31-én keltezett jelentéséből kiderül,... hogy a rendszer használaton kívül helyezése....komoly környezeti problémákat okozhatott volna." (Ítélet, 72. bekezdés)

Ugyancsak szükség van arra, hogy összevessük az 1977-es Szerződés Magyarország részéről történt megszegésének komolyságát és az ennek kapcsán felmerülő hatásokat, Csehszlovákia válaszlépésének komolyságával és azok hatásaival, a közösen birtokolt vízi erőforrásokhoz való megfelelő jogokra vonatkozóan. Magyarország és Csehszlovákia szerződésben szabályozta megosztott vízi erőforrásainak közös használatát, amely használatot nyilvánvalóan méltányosnak és ésszerűnek tartottak, legalábbis akkoriban, amikor megszületett ez a megállapodás. Mindkét állam fontos beruházásokat tett abból a célból, hogy a megállapodás szerinti tervezetet teljesítse. Abban az időben, amikor az egyik állam (Csehszlovákia) a megállapodás szerint ráeső munkálatok 90%-át befejezte, a másik állam (Magyarország) hirtelen megtagadta a szerződésben meghatározott kötelességeinek teljesítését. A beruházás technikai jellemzőinek köszönhetően Magyarország ezáltal megfosztotta Csehszlovákiát attól a gyakorlati lehetőségtől, hogy hasznát lássa a megosztott vízi erőforrások ráeső részének, számára nélkülözhetetlen célokból, amelyeket világosan meghatároz a Szerződés és amelyekhez Magyarország kifejezett hozzájárulását adta.

E tiltott lépésre adott válaszként Csehszlovákia úgyszintén megfeledezett arról, hogy az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelességeinek megfelelően cselekedjék. A C-variáns hatályba léptetésével átmenetileg, egyoldalúan és alapvetően saját érdekében, kisajátította azt a mennyiségű vizet, amelyből eredetileg, a Szerződés és a Közös Egyezményes Terv szerint, mindkét állam egyenlő mértékben volt jogosult részesedni. Ezzel egy időben Csehszlovákia újra kifejezte hajlandóságát arra vonatkozóan, hogy visszatérne a korábbi megállapodás szerinti közös használatához és ellenőrzéshez, amennyiben Magyarország elállna kötelességeinek megszegésétől. Az eredeti közös tervezet megállapodás szerinti módosításának lehetőségétől sem zárkózott el.

Az adott körülmények között és ameddig Magyarország nem tett eleget az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelességeinek és így, saját elhatározásából nem használta ki ugyanezen Szerződés által megfogalmazott jogait, Csehszlovákia, elvben, ellenintézkedés útján és ennél fogva provizórikus alapon, annyi vizet terelhetett a bősi építménybe, amennyiről a Közös Egyezményes Tervben megállapodás született. Sőt, az 1977-es Szerződés 14. cikke azt a lehetőséget is biztosította, hogy, bizonyos feltételek mellett, mindegyik fél visszavonhatja azt a vízmennyiséget, amely túllépi a Közös Egyezményes Tervben meghatározott mennyiséget (Lásd: ítélet, 56. bekezdés)

Tegyük fel azonban, hogy minden velejáró körülmény és a növekvő környezetvédelmi aggodalmakra való tekintettel Csehszlovákiának, méltányossági alapon, több vizet kellett volna kiengednie, mint ahogyan azt valójában tette, a régi folyómederbe és a Duna magyarországi mellék ágaiba. E feltevés a szóban forgó intézkedés arányosságának csak az egyik oldalát érintette volna, ami önmagában még nem igazolja a Bíróság általános megállapítását, mely szerint Csehszlovákiának nem állt jogában 1992 októberében a C-variánst hatályba helyezni.

A fent említett okok miatt nem szavazhattam az Ítélet 155. bekezdésének 1 C pontja mellett. A 155. bekezdés 2 D pontjával sem érthetek egyet, amennyiben, sajnálatos módon, nem tesz különbséget egy korábban jogtalan cselekedetet végrehajtó állam kötelessége és az ellenintézkedéssel válaszoló állam kötelessége között. Az magától értetődik, hogy a 155. bekezdés 2 D pontjára adott negatív szavazatomat nem szabad úgy értelmezni, mintha e bekezdés első része ellen voksoltam volna.

(Aláírás) Vladlen S. VERESHCHETIN

PARRA-ARANGUREN BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

1. Bár az ítélet rendelkező része mellett szavaztam, leszámítva az 1. bekezdés C pontját, kedvező szavazatom nem azt jelenti, hogy a következtetések levonásában egyetértek a Bíróság többsége által követett okfejtések minden egyes részével.

2. Az ítélet rendelkező része első bekezdésének C pontja ellen szavaztam az alább felsorolt okok miatt:

3. Abban az időben, amikor Magyarország felfüggesztette, majd később abbahagyta a munkálatokat, az építkezések egy része nagyjából befejeződött, különösképpen vonatkozik ez a duzzasztógát-rendszer bősi szekciójára. Annak eredményeképp, hogy Magyarország az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelezettségeit megszegte, Csehszlovákiának az általános nemzetközi jog szerint jogában állt a Szerződést megszüntetni, amint azt a szerződési jogról szóló 1969-es Bécsi Egyezmény

60. cikke kodifikálja. Csehszlovákia azonban nem élt e jogával és úgy döntött, hogy továbbra is hatályban tartja az 1977-es Szerződést.

4. Mindazonáltal, Magyarországnak nem állt szándékában szerződési kötelezettségeinek eleget tenni, és a magyar kormány 1990. december 20-án úgy döntött, hogy

"A felelős miniszterek és a teljhatalmú kormány megbízott kezdjen tárgyalásokat a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság kormányával az 1977-es Szerződés közös beleegyezéssel történő megszüntetéséről és a megszüntetés következményeit taglaló szerződés lezárásáról." (A magyar Országgyűlés ratifikálta e döntést 1991. április 16-án, HM, 4. kötet, 154. melléklet, 368. oldal)

5. Amint azt az ítélet elismeri (lásd 72. bekezdés), Magyarország álláspontja ebben a kérdésben nagyon megnehezítette Csehszlovákia helyzetét, nem pusztán azért, mert már hatalmas pénzüsszegeket fektetett be, hanem az olyan környezeti ártalmak miatt, amit a befejezetlenül és üzemben kívül hagyott, már meglévő és, a duzzasztógát-rendszer bizonyos szakaszain csaknem teljesen kész, építmények okozhatnak.

6. Ezenkívül, könnyű megérteni azt, hogy a csehszlovák kormány képtelen igazolni az iránt a tekintélyes pénzüsszeg iránti kérelmet, amely ahhoz szükséges, hogy a környezetrombolást és a vidék degradálását a lehetséges legkisebbre csökkentse, egy olyan esetben, amikor a már meglévő építmények befejezetlen állapotukban maradtak, amint azt a Csehszlovák Szövetségi Környezetvédelmi Bizottság leírja a "Műszaki-gazdasági tanulmány a bósi vízerőmű eltávolításáról a terep visszahódítás technikáját alkalmazva", 1992. július (SR,II. kötet, 3. melléklet).

7. Emiatt az okok miatt Csehszlovákia úgy döntött, hogy elvégzi azokat a munkálatokat, amelyeket az 1977-es Szerződésben előírtak szerint Magyarországnak kellett volna csehszlovák területen befejeznie, azaz, az üzemvízcsatorna felvív-csatornájának, valamint ezt a csatornát a dunakiliti vízduzzasztóhoz közeli dunai duzzasztás helyszínével összekötő védőgátnak a megépítését (az 1977-es Szerződés 5. cikkének 5 (b) bekezdése). Figyelembe véve azt a tényt, hogy Magyarország megtagadta a megkezdett építkezések befejezését, véleményem szerint, Csehszlovákia döntése törvényes volt, mert az 1977-es Szerződés még érvényben volt a szerződő felek között, és Csehszlovákia átvette Magyarország szerepét abból a célból, hogy céljának és szándékának megvalósulását garantálja.

8. Magyarország egyéb munkálatokat is köteles lett volna magyar területen elvégezni, és Csehszlovákia ezeket nem fejezhette volna be Magyarország területi szuverenitásának megsértése nélkül, hacsak Magyarország nem járult volna hozzá e munkálatok befejezéséhez. Mivel Magyarország úgy döntött, hogy csak az 1977-es Szerződés megszüntetéséről hajlandó tárgyalni, nem volt lehetőség megszerezni felhatalmazását abból a célból, hogy a már megkezdett építési munkálatokat befejezzék.

9. Ebben az adott helyzetben, amely azért jött létre, mert Magyarország az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelességeit megszegve nemzetközileg törvénytelen cselekedeteket követett el, véleményem szerint Csehszlovákiának jogában állt a megfelelő lépést megtenni, nemcsak azért, hogy célját és szándékát megvalósítsa, hanem azért is, hogy a lehető legelőnyösebb módon megoldja a befejezetlen építkezések következtében felmerülő ökológiai és gazdasági problémákat. Ezért Csehszlovákia jogilag igazolható, amiért az "ideiglenes megoldást" választotta (a Külön-megállapodás 2. cikkének 1 (b) bekezdése, ezentúl "C-variáns")), azaz egy ideiglenes megoldást, amely rögtön érvényteleníthető, amint Magyarország újra eleget tesz az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelezettségeinek.

10. Ezt az ideiglenes jelleget az Európai Közösségek - Független Szakértőkből álló Bizottságának a bős-nagymarosi beruházás C-variánsának ügyében írt Csehszlovákia-Magyarország Jelentése állapítja meg:

"Elvben a C-variánssal kapcsolatos folyamatban lévő tevékenységek hatályon kívül helyezhetők. Az építmények, leszámítva néhány földalatti részt, mint például a lemez lerakásokat és befecskendezést, elvben eltávolíthatók. Az építmények eltávolításának költsége durván legalább 30%-át teszik ki az építkezés költségeinek." (HM, 5. kötet, II. rész, 14. melléklet, 434. oldal)

11. A C-variáns biztosította egy vízduzzasztó-rendszer építését Dunacsúnynál, Dunakilititől tíz kilométerre felfelé (ahogyan az az eredeti tervekben is szerepelt), mögötte egy csökkentett méretű víztározóval, és egy új védőgát-szakasszal, amely a vízduzzasztót az üzemvízcsatornával és a csehszlovák területen húzódó jobb oldali védőgáttal köti össze. Ezen felül, a Dunát duzzasztani kellett; a Beruházást hatályba kellett helyezni, és néhány melléképületet Dunacsúnynál be kellett fejezni, ilyen például a hajózási zsilipek és a vízerőmű.

12. Magyarország rámutatott, hogy nem csak ezek a különbségek a C-variáns és az 1977-es Szerződés között, ugyainis a C-variánst nem közösen működtetik és mert Csehszlovákia Magyarországot soha nem tájékoztatta, mégkevésbé kérte ki véleményét a C-variáns részletes leírását és más műszaki adatot illetően mielőtt és mialatt tervezték és hatályba léptették.

13. Az ítélet figyelembe veszi ezeket az érveket. Megjegyzi, hogy "az 1977-es Szerződés alapvető jellemzője, az 1. cikk szerint, az, hogy biztosítsa a bős-nagymarosi vízlépcső-rendszer megépítését, közös befektetésként, egyetlen és oszthatatlan üzemeltetési rendszerben; és ez a "tényező a Szerződés 8. és 10. cikkében egyaránt tükröződik, biztosítván a bős-nagymarosi beruházás legfontosabb építményeinek közös tulajdonát és e közös vállalkozás koordinált, egyetlen egységként történő üzemeltetését." Majd így fejezi be: "Mindezt nem lehetne egyoldalú cselekedettel megvalósítani. Habár hasonlít némiképp külsőleg, fizikailag az eredeti tervhez, a C-variáns jogi következményeiben gyökeresen különbözik attól.

14. Az előbb említett következmény nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy Csehszlovákia nem zárta ki Magyarországot a beruházásból; épp ellenkezőleg, Magyarország saját akaratából zárta ki önmagát,

amikor megszegte az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelezettségeit. Információátadásnak, konzultációnak, közös működtetésnek és közös ellenőrzésnek csak akkor van értelme, ha Magyarország hajlandó lenne együttműködni, de abban az időben Magyarország csak a Szerződés megszüntetését fontolgatta. Ezért, ezek a meglévő különbségek Magyarországnak az 1977-es Szerződéssel szemben tanúsított magatartásának egyenes következményei, és az ítélet által megfogalmazott követelménnyel megegyezőnek kell tekinteni, mert "a szerződés határain belül maradnak" (lásd 76. bekezdés).

15. Véleményem szerint, amint azt korábban megállapítottam, Csehszlovákiának jogában állt úgy eljárnia az ügyben, ahogyan tette. Csehszlovákia magatartását nem lehet törvénytelen magatartásként elkönnyelni a C-variáns és az 1977-es Szerződés különbségeitől függetlenül; a C-variáns igazolható, mert Csehszlovákiának jogában állt az 1977-es Szerződést legjobb tudása szerint érvényesíteni, amikor Magyarország megsértette szerződésben vállalt kötelezettségeit.

16. Habár a C-variánst nemzetközileg törvénytelen lépésnek kell minősítenünk, Csehszlovákiának jogában állt ellenintézkedéseket hozni válaszul arra, hogy Magyarország megszegte az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelezettségeit azáltal, hogy felfüggesztette, majd később abbahagyta Nagymarosnál és Bősnél a munkálatokat. A Nemzetközi Jogi Bizottság az állam felelősségéről szóló Tervezetének 30. cikke, amely általános nemzetközi jogot kodifikál, úgy rendelkezik, hogy:

"Egy állam cselekedetének jogszerűtlensége, hogy nem tesz eleget egy másik állam iránt fennálló köteletségének, eleve kizárt, amennyiben ez az intézkedés a nemzetközi jogban törvénytelen a másik állam által elkövetett nemzetközileg törvénytelen cselekedet következtében."

17. A Nemzetközi Jogi Bizottság az állami felelősségről szóló tervezetének 30. cikkében megkövetelt feltételek mind megvannak e konkrét esetben. A C-variáns ideiglenes és érvényteleníthető megoldásként született (lásd 10. bekezdés fent); olyan próbálkozásként magyarázható, amely arra törekedett, hogy Magyarországot rábírja az 1977-es Szerződésben meghatározott kötelezségeinek betartására és nem nevezhető aránytalan válaszlépésnek. Ezért, annak feltételezése, hogy a C-variáns megalkotása és hatályba léptetése nemzetközileg törvénytelen cselekedet, eleve kizárt, mivel jogszerű, törvényes ellenintézkedés volt.

18. Az ítélet másképp látja és

"úgy véli, hogy Csehszlovákia, egy közös erőforrás egyoldalú kisajátításával megfosztotta Magyarországot attól a jogától, hogy a Duna természeti erőforrásaiból igazságosan és ésszerűen részesedjék - nem megfelelően a Duna vízének eltereléséből fakadó, a szigetközi folyó menti övezetet érintő folyamatos hatásokról - és ezzel nem tartotta tiszteletben a nemzetközi jog által megkövetelt arányosság elvét." (lásd 85. bekezdés)

19. Mindazonáltal, "a Dunából való vízkivétel" az 1977-es Szerződés 14. cikke szabályozza. Nemcsak a 14. cikk, hanem mindegyik szerződési rendelkezés, amely Csehszlovákia, majd később Szlovákia magatartását igazolhatja, szükségszerűen alkalmazandó ahhoz, hogy megállapítást nyerjen a tény: törvénytelen volt-e az említett állam magatartása? - mivel az ítélet elismeri, hogy az 1977-es Szerződés és az ahhoz kapcsolódó okmányok még hatályban vannak a két fél között.

20. Véleményem szerint, nem szükséges az előbb említett indokok közül választani, ahhoz, hogy a Csehszlovákia, majd később Szlovákia által tanúsított magatartást jogilag igazoljuk, mert a jogi következmények ugyanazok, azaz a C-variáns megalkotása és hatályba léptetése nem tartható nemzetközileg törvénytelen cselekedetnek Csehszlovákia részéről; és Szlovákia, mint egyedüli jogutód-állam, nem tanúsított jogszerűtlen magatartást a C-variáns mai napig történő alkalmazásával.

21. A bírák közül számosan, magamat is beleértve, kértük, hogy az ítélet 2. bekezdésének D pontjában taglalt két vitás kérdés ügyében külön szavazást rendeljenek el. Mindazonáltal, a többség úgy döntött, súlyosan megkurtítva ezzel a kifejezés szabadságát, hogy mindkét kérdésben egyetlen szavazat jogosult dönteni; a homályos indoklást a Bíróság tanácskozásának bizalmas volta fedi.

22. Mivel nem maradt más választás, vonakodva úgy döntöttem, hogy a 2. bekezdés D pontjára szavazok, függetlenül attól a véleményemtől, mely szerint a C-variáns megalkotása és hatályba léptetése nem tartható nemzetközileg törvénytelen magatartásnak Csehszlovákia részéről; és hogy Szlovákia, mint az előbb említett állam kizárólagos jogutódja, nem tanúsított törvénytelen magatartást a C-variáns mai napig történő alkalmazásával. Döntésemet csak azzal lehet magyarázni, hogy ez volt az egyetlen kivezető út abból a kényszerhelyzetből, amibe annak révén kerültem, hogy a Bíróság többsége igen különösnek nevezhető módon hozta meg döntését, az 1977-es Szerződés, valamint az ahhoz kapcsolódó okmányok keretein belül értelmezendő, azaz, az 1977-es Szerződés 14. cikke 3. bekezdésének alkalmazásával, abban az esetben, ha "a jóváhagyott Közös Egyezményes Terv vízgyengensúlya szerint meghatározott vízmennyiséget meghaladja a kivont víz mennyisége". Mindazonáltal, elvben, Szlovákia nem fogja Magyarországot kárpótolni azért, hogy Csehszlovákia hatályba léptette a C-variánst és Szlovákia továbbra is üzemelteti, hacsak nyilvánvaló jogi visszaélés nem történik a részéről.

23. Véleményem szerint az ítélet rendelkező része 2. fejezetének A pontját nem lett volna szabad csatolni, mert Szlovákiának az 1977-es Szerződéshez való csatlakozásának kérdését nemcsak hogy nem továbbították a Bírósághoz a Külön-megállapodásban, de az a felek által a Külön-megállapodás 2. cikkének 1. bekezdésében megfogalmazott kérdéseinek alapján hozott döntés jogi következményének sem tekinthető. Sőt, a Bíróság válasza nem teljes, hisz nem esik szó az 1977-es Szerződéssel "kapcsolatos okmányokra" vonatkozóan, és nem veszi figyelembe az eltérő véleményen lévő bírák álláspontját, akik azt állítják, hogy az 1977-es Szerződés már nem volt hatályban.

(Aláírás) Gonzalo PARRA-ARANGUREN

SKUBISZEWSKI AD HOC BÍRÓ ELTÉRŐ VÉLEMÉNYE

1. Jóllehet egyetértek a Bíróság minden egyéb ítéletével, nem tudom elfogadni azt az általános megfogalmazást, hogy Csehszlovákiának nem volt joga üzembe helyezni a C-variánst 1992 októberében (ítélet, 155. bek. 1C. pont). Az ítélet túl általános. Nézetem szerint a Bíróságnak különbséget kellett volna tennie Csehszlovákia azon joga között, hogy saját területén bizonyos lépéseket tegyen, és műtárgyakat üzemeltessen, valamint a Magyarország felé fönnálló felelőssége között azért, hogy a Duna vízének legnagyobb részét csehszlovák területre terelte, különösen ami az 1995. évi megállapodás előtti időszakot illeti (ítélet, 25. bek).

I.

2. A szerződés módosítására tett indítványában Magyarország egy ideig nem zárta ki egy olyan megoldás lehetőségét, amely ilyen vagy olyan formában a vízlépcső fönntartását jelentette volna (Szerződés, 1. cikk). A munkálatok félbehagyása aztán világossá tette, mire is készül Magyarország. A munkálatok elhalasztására tett első javaslat megtételekor is az volt a cél, hogy fölmondják a teljes projektet. A dolog lényege ez. 1990. május 22-én az újonnan demokratikussá vált Magyarország miniszterelnöke ezt dióhéjban ki is fejtette, amikor az egész projektet "elhibázott"-nak nevezte (HM, 1. köt. 64. old. 3.110 bek). Magyarország szeretne volna kivonni magát ebből a "hibából". Az ügynek ez az alapkérdése. A Bíróság elé tárt tudományos és technológiai adatok tömege, és a jogi érvelés útvesztői nem szabad, hogy elhomályosítsák ezt az egyszerű tény: Magyarország, és csakis Magyarország volt az, amely egy bizonyos ponton túl igyekezett kivonni magát a szerződésből. Csehszlovákia a maga részéről ragaszkodott a szerződés megvalósításához, ráadásul rugalmasságot tanúsított a vízlépcső üzemeltetésével kapcsolatos bizonyos kérdésekben, például a csúcsüzem mód korlátozásával vagy elhagyásával, illetve az objektív módon igazolt környezetvédelmi igényekkel kapcsolatban.

3. A két félnek a szerződéssel kapcsolatos álláspontjában és cselekedeteiben megnyilvánuló különbséget nem szabad elhomályosítani. Egyszerűen nem felel meg a jogi tényeknek, hogy mindkét ország (és nem csak Magyarország) eltért a szerződésben lefektetett szabályoktól. A dolgok időrendjét igazán nem lehet meghazudtolni. Magyarország kétségei és fönntartásai, majd később kivonulása a beruházásból nem pusztán megelőzte a C-variánst, hanem egyenesen oka volt annak. Ha Magyarország korábban függeszti föl és szünteti be a munkálatokat, nem lenne C-variáns. Az sem felel meg a valóságnak, hogy a C-variáns kiszorította Magyarországot a projektből. Az igazság az, hogy Magyarország zárta ki önmagát, mert elvesztette minden érdeklődését a beruházás iránt. Csehszlovákia, majd Szlovákia kész volt együttműködni Magyarországgal a C-variáns ügyében, amit átmeneti megoldásnak tartott.

4. Az eljárás során bemutatott dokumentumok nem támasztják alá azt a nézetet, hogy a két állam egyformán igyekezett kivonulni a szerződésből. Csehszlovákia a Magyarország részéről történő felmondás előtt, sőt az után sem juttatott kifejezésre semmiféle ilyen szándékot. A C-variáns tovább szolgálta a közös beruházás több fontos célkitűzését: az energiatermelést, az árvízmelegelőzést, a hajózás fejlesztését. Ahol el is tért az eredeti projekttől, ott sem zárult el az út a szerződés eredeti szelleméhez való visszatérés előtt. Csehszlovákia hallgatólagosan sem egyezett bele a szerződés megszüntetésébe. Csehszlovákia már nem létezik, de utóda, Szlovákia még mindig a szerződés megvalósításának álláspontját képviseli (Ítélet, 14. bek).

5. Amikor Csehszlovákia és Magyarország megtárgyalták és megkötötték a szerződést, jól tudták, mit tesznek. Döntésük tudatos volt. Egy ilyen méretű közös beruházás elkerülhetetlenül megváltoztatja az érintett országok területét, és hatással van a környezetre is. A szerződő államok két ellentétes célkitűzéssel álltak szembe: az egyik a társadalmi-gazdasági fejlődés, a másik a természet megőrzése. A 15, 19. és 20. cikkből kiderül, hogy figyelmet fordítottak a környezeti kockázatokra, és készek voltak azokkal megbirkózni. Az 1970-es években, a szerződés tárgyalásakor a tudományos ismeretek már álltak olyan fokon, hogy a felek fölmérhették, milyen hatással lesz a beruházás az élet különféle területeire, köztük a környezetre. Óriási mennyiségű tanulmány készült. A tudomány és az ismeretek fejlődése folytonos; ezért egy ilyen beruházás kapcsán folyamatosan szükségessé válik az alkalmazkodás, ezt pedig tárgyalásokkal kell megoldani, nem számít meddig tartanak és milyen komplikáltak.

6. Magyarország azzal, hogy egyoldalúan kilépett a projektből, elvesztette jogát arra, hogy a Duna vízerejének hasznosítását a közte és Csehszlovákia (később Szlovákia) között létrejött szerződéstől tegye függővé. Tudniillik a Szerződés éppen erről szólt és erről szól: a hatáskörök felosztásáról a két folyammenti ország között, különös tekintettel a folyó vízi energiájának fölhasználására. A szerződés kölcsönös jogokat és kötelezéseket fektetett le, ám az 1989 és 1992 közötti időszakban Magyarország ezeket egyre inkább megtagadta. Maga teremtett tehát olyan helyzetet, amelyben nem hivatkozhat semmire.

II.

7. Magyarországnak a projektből történő kivonulását követően Csehszlovákia számára az a lehetőség maradt, hogy saját területén azt tegyen, amit az általános jog megenged. A Bíróság elé tárt vita körülményei között az általános jog alapján tett lépések nem rontják le a Szerződés kötelező érvényét. Az ügy azért toldott át az általános jog szintjére, mert Magyarország elutasította a beruházást. Valójában nem folyt olyan "egységes és megoszthatatlan tevékenység" (1977. évi Szerződés, 1. cikk, 1. bek.), amelyben előbb Csehszlovákia, majd Szlovákia részt vehetett volna. Magyarország viselkedése olyan helyzethez vezetett, amely teljes időtartama alatt megakadályozta a kötelező érvényű megállapodások megvalósítását. A szerződés teljes megvalósítása kétoldalú lépéseket tett volna szükségessé. Ezért a két ország közötti szerződéses viszony jelenleg sincs hatályban. Mivel a Szerződés célkitűzései nem szűntek meg, az ideiglenes megoldásnak az általános jogon és a méltányosságon kell alapulnia, amíg meg nem valósul a Szerződés kétoldalú teljesítése. Ez a lényege a csehszlovák "ideiglenes megoldás"-nak, amihez Szlovákia is tartja magát.

8. A jelen ügyben meg kell különböztetnünk egyfelől az "ideiglenes megoldás"-t, amely egészében jogszerű, különösen a fennálló körülmények között (tehát hogy a munkálatok csehszlovák területen előrehaladott állapotban voltak az 1990-es évek elején), és e megoldás megvalósításának egyetlen elemét, amit új formába kell önteni, és jóvá kell tenni: ez pedig a Duna vízének megosztása. Nem elég elutasítani a szlovák érveket (a közelítő alkalmazás elvét, a károk enyhítésének köteleességét, és esetleg az ellenintézkedésekre való hivatkozást; ítélet. 75-87. bek). A helyzet bonyolultabb. A C-variáns értékelését nem lehet egyedül jogi alapra helyezni. A magyar lépések következtében a szerződés megvalósítása megbénult. Csehszlovákia az "ideiglenes megoldás" érvényre juttatásával válaszolt. Szlovákia a Bíróság előtt "hogy úgy mondjam" szerződéspárti megközelítésről tett tanúbizonyságot. Szlovákia emellett, ha némileg másodlagos módon, hivatkozott az általános jogra is. E jog értelmében, amint a Bíróság is kimondta, Szlovákia felelős azért, hogy eltereli Magyarországról azt a dunavizet, ami azt megilleti. Amikor a Bíróság kimondja, hogy Magyarország nem mondott le "azon alapvető jogáról, hogy a nemzetközi vizek erőforrásait méltányos és ésszerű módon osszák meg", az általános jogot alkalmazza (ítélet, 78. bek). Ugyancsak az általános jogot alkalmazza a Bíróság akkor, amikor a "hajózható vizekkel kapcsolatos érdekközösség"-re hivatkozik olyan értelemben, ahogyan azt az Állandó Nemzetközi Bíróság a Nemzetközi Odera-Bizottság Területi Joghatóságának (1929. P.C.I.J., A sorozat. 23. sz. 27.old.) ügyében magyarázta. A méltányos és ésszerű hasznosítás alaptételei a nemzetközi vízi utak nem hajózási célú használatáról szóló, közelmúltban született ENSZ-egyezményben, annak is az általános alapelveiben (5-10. cikk) testesül meg.

9. A Lanoux-tó ügyében Spanyolország és Franciaország között hozott ítélet szabja meg azt a joggyakorlatot, amelynek segítségével a C-variáns értékelhető, még ha a két ügy között több okból különbséget is kell tennünk. A Lanoux-tó ügyében a választottbírósnak azt kellett eldöntenie, hogy a tóra vonatkozó francia fejlesztési tervek (amelyek magukban foglalták a víz átirányítását) szükségessé teszik-e egy olyan kormányközi egyezmény megkötését, amelynek hiányában a kezdeményező fél nem foghat bele a munkálatokba (Nemzetközi választottbírósnak döntések értesítője, 12. kötet, 281. old, a 306. old-on 10. bek; Nemzetközi jogi értesítő, 24. kötet, 1957, 101. old, a 127. old-on 10. bek).

10. A Bíróság kimondta (UNRIAA, uo., 11. bek; ILR, uo. 128. old., 11. bek.):

"Hogy lényegében megértsük az előzetes megállapodás szükségességét, képzeljük el, hogy az érintett országok nem jutnak megállapodásra. Ilyen esetben az egyébként jogképes állam egy másik állam feltétlen és önkényes ellenállása miatt elveszíti a jogát arra, hogy egymaga cselekedjék. Ez nem kevesebb, mint egyfajta tvétójog gyakorlása, amely megakadályozza a másik államot abban, hogy gyakorolja területi joghatóságát.

Ezért van az, hogy a nemzetközi gyakorlat kevésbé szélsőséges megoldásokat alkalmaz oly módon, hogy arra kötelezi az államokat, hogy előzetes tárgyalások útján keressenek megoldást anélkül, hogy jogképességüket alávetnék egy ilyen megállapodás eredményének. Ezért gyakran "helytelenül" úgy szokás fogalmazni, hogy "megegyezésre kötelezték" az államokat. Valójában az államok számos igen különböző módon léphetnek kapcsolatba egymással, és sok múlik e kapcsolatok meghatározásán, valamint az alkalmazandó végrehajtási eljárásokon. Az így létrejövő kötelezettségvállalások azonban

már nem megkérdőjelezhetőek, és szankciók is bevethetők, ha például az egyik fél igazolatlan módon megszakítja a tárgyalásokat, indokolatlan késedelmeket idéz elő, nem tartja be a megállapított eljárásokat, rendszeresen figyelmen kívül hagyja a másik fél javaslatait és érdekeit, és még általánosabban még megsérti a jóhiszeműség szabályait (Tacna Arica Arbitration: Nemzetközi választottbíróági döntések értesítője, II. kötet, 921. old-tól; Vasúti közlekedés ügye, Litvánia kontra Lengyelország: Javaslati vélemény, 1931, P.C.I.J. A/B sorozat, 42. sz, 108. old-tól).

(lábjegyzetek elhagyva)

Csehszlovákia teljesítette azt a kötelességét, hogy tárgyaljon a Szerződés felülvizsgálatáról. A felülvizsgálat azonban nem azonos a Szerződés megvalósításának elutasításával. A magyar elutasítás nyomán Csehszlovákiának joga volt ahhoz, hogy Magyarország előzetes jóváhagyása nélkül maga cselekedjék, tiszteletben tartva ugyanakkor az utóbbi jogát a Duna vízének méltányos és ésszerű hányadára. E jog Csehszlovákia általi elismerésének megítélésekor azonban azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az említett hányad 1995-ben emelkedett, és hogy a Csehszlovákia által kisajátított, és később Szlovákia által használt víz nem csak Szlovákia, hanem Magyarország érdekeit is szolgálja. A C-variáns üzemeltetése javította a dunai hajózást, és csökkentette az árvízveszélyt.

11. A Lanoux-tó ügyében a Bíróság kifejezésre juttatta, hogy a partmenti országok egyoldalú lépéseket tehetnek a következő feltételekkel (UNRIIA, uo. 308. old, 13. bek; ILR, uo. 129. old, 13. bek):

Az államok ma már tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy milyen fontossággal bírnak a nemzetközi folyók ipari fölhasználása körüli érdekütközések, és hogy milyen fontos ezek kölcsönös engedmények útján történő összebékítése. A kompromisszumok elérésének egyetlen módja egyre átfogóbb egyezmények megkötése. A nemzetközi gyakorlat azt a meggyőződést tükrözi, hogy az államoknak kötelessége az ilyen megállapodásokra való törekvés: így kialakulhat egy olyan kötelezettség, hogy jóhiszeműen el kell fogadni minden olyan közlést és szerződést, amely az érdekek széleskörű egybevetése és a kölcsönös jóakarattal útján a legjobb feltételeket teremti az államok közötti megállapodásokhoz...

A nemzetközi gyakorlat azonban eddig nem hagyott jóvá többet, mint a következő eredményeket: az a szabály, hogy egy ország a többi érintett fél előzetes beleegyezése nélkül nem aknázhatja ki egy nemzetközi vízi út vízenergiáját nem minősül elfogadott szabálynak, még kevésbé általános jogi normának. Nagyon jellemző az ügyre az 1923. december 9-én Genfben aláírt, a vízenergia egynél több országot érintő kiaknázásáról szóló nemzetközi egyezmény szövegezésének története. Az első szövegváltozat a nemzetközi vizek igába fogásáról szóló szerződések kötelező jellegéből és megkérdőjelezhetetlen voltából indult ki. Ezt a szövegezést azonban elvetették, és az egyezmény végleges formájában a következőt írja elő (I. cikk): [az egyezmény] nem befolyásolja az államok jogát arra, hogy a nemzetközi jog keretein belül saját területükön olyan vízerőművi fejlesztést hajtsanak végre, amelyet akarnak;

az érintett aláíró országokra csak annyi kötelezettség hárul, hogy vegyenek részt a fejlesztési programról készített tanulmány közös elkészítésében. E program végrehajtása csak azon államok számára kötelező, amelyek hivatalosan csatlakoztak hozzá.

(lábjegyzetek elhagyva)

Úgy vélem a Bíróság is egyetért azzal, hogy ez egy egzakt általános jogi megfogalmazás. Ez a jog alkalmazandó a jelen esetben is. Csehszlovákiának joga volt üzembe helyezni a bősi komplexumot. Ugyanakkor kötelessége volt tiszteletben tartani Magyarország jogát a Duna vízének méltányos és ésszerű hányadára.

12. Amikor a Lanoux-tó ügyében nem tette szükségessé a nemzetközi vizek energiájának hasznosításáról szóló egyezmény előzetes megkötését, a Bíróság a nemzetközi jog legalapvetőbb normáira hivatkozott, amelyek kimondják (UNRIIA, uo. 310. old, 16. bek; ILR, uo. 132. old, 16. bek):

"Minden egyes állam maga kell, hogy ésszerű és jóhiszemű módon mérlegelje, milyen helyzetek és szabályok sodorják nézeteltérésekbe. Ez a mérlegelés esetleg nem találkozik más országok nézeteivel; ilyen esetben, amennyiben jogvita keletkezik, a felek általában tárgyalások útján igyekeznek megoldani a vitás kérdést, vagy pedig egy harmadik felet kérnek föl döntőbírónak. Ugyanakkor a felek pusztán a jogvita miatt nem függesztik föl a joggyakorlatukat, kivéve, ha erre kötelezik őket. A joggyakorlás folytatásával bármely fél azt kockáztatja, hogy felelős nemzetközi magatartását kétségbe vonják, amennyiben megállapítást nyer, hogy nem a jogkörének megfelelően járt el."

13. Csehszlovákia helyzete mutatis mutandis-nak tűnt. Cselekedhetett, azonban csak Magyarország bizonyos jogainak tiszteletben tartásával. A Lanoux-tó kapcsán a Bíróság (loc. cit.) úgy ítélkezett, hogy - extrém esetben - az előzetes megállapodás

"jogvita esetén vagy az állami joggyakorlás általános megbénítását kívánja meg, vagy pedig - legyen a vita bármilyen természetű - gyakorlatilag kötelező érvényűvé teszi harmadik fél döntőbírónak való fölkérését. A nemzetközi gyakorlat sem az előbbi, sem pedig az utóbbi eljárást nem támasztja alá."

14. A munkálatoknak a már említett egyoldalú fölfüggesztését illetően a Bíróság hozzátette (UNRIIA, uo., 311. o., 18. bek.; ILR, bid., 134. o., 18. bek.):

"Továbbá, a tárgyalások kedvező légkörére való tekintettel a feleknek a tárgyalások idejére teljes körűen föl kell függeszteniük a jogaik gyakorlását. Általánosságban ennek érdekében kötelezettségeket kell vállalniuk. Amennyiben ezen kötelezettségek révén feltétlen kötöttség alakul ki mindaddig, amíg a felek megállapodásra nem jutnak, akkor az említett kötelezettségek vállalásával a felek elveszítenék a tárgyaláshoz való jogukat, amit természetesen nem vehetünk alapul."

Igen fontos, hogy a fentiekről a diplomáciai levelezések jogkövetkezményeinek levonásakor ne feledkezzünk meg."

15. Végezetül érdemes megjegyezni a Bíróság következő állásfoglalását (UNRIAA, uo., 316. o., 23. bek.; ILR, uo., 140. o. 23. bek.):

"Franciaországnak jogában áll jogait gyakorolni, de csak a spanyol fél érdekeinek tiszteletben tartása mellett.

Spanyolország jogosan követelheti jogainak tiszteletben tartását és érdekeinek számításba vételét.

A jogi forma szerint a felső szomszédot illeti meg a kezdeményezés joga. Terveinek kidolgozásába nem kötelessége beavatni az alsó szomszédot. Amennyiben egyeztetések során az alsó szomszéd terveket ad át a felső szomszédnak, akkor ez utóbbinak meg kell vizsgálnia azokat a terveket, ugyanakkor jogában áll a saját terveiben szereplő megoldást előnyben részesíteni, föltéve, hogy ésszerű mértékben számításba veszi az alsó szomszéd érdekeit."

III.

16. A Nemzetközi Bíróság ítéletének 72. bekezdésében kifejezetten tudomásul veszi, milyen komoly gondokkal kellett szembenéznie a csehszlovák félnek Magyarország lépése nyomán. Ez újabb ok arra, hogy a C-variáns elemei között különbséget tegyünk. A Bíróságnak a fentiek elismerése mellett egy lépéssel tovább kellett volna mennie, és a méltányosság elvét a nemzetközi jog keretében alkalmaznia. Ha ezt tette volna, akkor olyan álláspontra jut, aminek a révén az általa meghozott döntés árnyaltabb lenne.

17. A Meuse vízének elterelése kapcsán Hudson bíró a következőket állapította meg (1937, P.C.I.J., A/B sorozat, 70. sz., 77. o.):

"Fontos méltányossági alapelvként fogalmazható meg, hogy ha - két fél azonos és kölcsönös kötelezettségvállalása esetén - az egyik fél folyamatosan nem teljesíti az általa vállalt kötelezettséget, akkor nem szabad megengedni, hogy profitáljon abból, hogy a másik fél hasonlóképpen, szintén nem tartja magát a megállapodáshoz.

.....

Az általános alapelv olyan elv, amit egy nemzetközi bíróságnak igen körültekintően kell alkalmazni. Természetesen nem várható el, hogy egy ország, mielőtt nemzetközi döntőbírósághoz fordulna egy általa aláírt szerződés értelmezése végett a szerződésben vállalt kötelezettségeinek maradéktalan teljesítését igazolja. Ugyanakkor azonban klasszikus esetben - a szükséges korlátozások mindenkor figyelembe vétele mellett - egy, a nemzetközi jog szerint működő bíróság nem rettenhet vissza az ilyen alapvető méltányossági elv alkalmazásától."

18. A fent idézett véleménnyel természetesen nem azt kívántam elérni, hogy figyelmen kívül hagyjuk a Meuse vízének elterelése illetve a jelen eset közötti nyilvánvaló különbségeket. Hudson bírószerint a két zsilip (azaz a holland illetve a belga) mind jogilag, mind pedig gyakorlatilag ugyanabban a helyzetben volt. "Ez pedig kétségkívül a főnti méltányossági alapelv alkalmazását sürgeti" (uo., 78. o.). Az a tény, hogy a mi esetünkben fokozottan bonyolult tényállással van dolgunk, önmagában nem vonja kétségbe az igen tapasztalt Hudson bírószerint álláspontjának érvényességét.

19. Az a lehetetlen helyzet, amivel Csehszlovákiának Magyarország nem teljesítése miatt szembe kellett néznie, komolyan szól a méltányossági alapelvek alkalmazása mellett a C-variáns értékelésekor. Mivel "a méltányosság mint jogi fogalom az igazság kikristályosodott formája." ... A méltányosság elve olyan általános alapelv, amit jogilag közvetlenül lehet alkalmazni." (Parti vizek (Tunézia/Líbiai Arab Jamahiriya), I.C.J. Jelentések 1982, 60. o., 71. bek.). A bíróság "ítéletei kizárólag igazságosként foghatók fel, és ilyen értelemben méltányosnak tekintendők" (Északi-tengeri parti vizek, I.C.J. Jelentések 1969, 48-9. o., 88. bek.). "Méltányos döntés az alkalmazandó törvény alkalmazása révén születik" (Halászati jogszolgáltatás, I.C.J. Jelentések 1974, 33. o., 78. bek., ill. 202. o., 69. bek.). Mind "a kívánt eredménynek, mind pedig a kívánt eredmény eléréséhez alkalmazott módszereknek" méltányosnak kell lenniük. Mégis, az eredmény a döntő; az elvek alárendelődnek a célnak" (Parti vizek, uo., 59-60. o., 70. bek.).

20. 1961-es határozatában a Nemzetközi Jogi Intézet a következőket állapította meg a nem hajózható nemzetközi vizek használatának tekintetében (3. Cikk) :

"Amennyiben a vízparti államok nem tudnak megállapodni az őket megillető (víz)használati jogkörrel illetően, akkor az ügyben a méltányosság elve szerint kell eljárni, a körülményekre illetőleg a felek érdekeire való különös tekintettel."

21. Csehszlovákia olyan mértékben haladt előre a Szerződés megvalósításában, hogy bizonyos munkálatok leállítása, illetőleg az üzemvízcsatorna, a bőszi vízerőmű, a hajózsilipek illetve az ezekhez tartozó egyéb berendezések működésének határozatlan időre való elhalasztása nemcsak ésszerűtlen, de káros hatással lenne, mivel mindennek a működtetése magyar kooperáció illetőleg részvétel nélkül is megvalósult. Ha törvénytelennek minősítjük a működtetést, amint azt a Bíróság is tette, akkor az azt jelenti, hogy figyelmen kívül hagyjuk a méltányosság elvét. Ugyanakkor az általános nemzetközi jog szerint Magyarországot méltányosan és ésszerűen megillető vízhasználati jogot tiszteletben kellett tartani, függetlenül attól, hogy a magyar fél a Szerződést illetve a beruházást megtagadta.

IV.

22. Egy ország, amely egy másik állammal szerződést kötött egy olyan beruházás megvalósítására, mint amilyen a bős-nagymarosi, az nem mondhatja föl minden további nélkül ezt a megállapodást, amikor a beruházás már csaknem a befejezéséhez érkezett, pusztán azzal az indokkal, hogy majd mindent megold a kártérítés. Ez egy olyan helyzet, amely - különösen a méltányosság elve szerint - nem rendezhető pusztán anyagi kártérítés útján. A Bíróság úgy találta, hogy a magyar fél törvénytelenül utasította el a Szerződés megvalósítását. Magyarország, annál fogva, hogy megszegte a Szerződést, nem foszthatja meg Csehszlovákiát, illetve később Szlovákiát a Szerződés minden gyümölcsétől és nem redukálhatja az utóbbit megillető jogokat pusztán pénzübeni kártérítésre. A beruházási munkálatok előrehaladott állapota szükségessé tett néhány lépést annak érdekében, hogy a kárt elkerüljék: Csehszlovákia, illetve Szlovákia joggal várhatta, hogy a beruházás bizonyos részeit a jövőben működtetni lehet majd.

23. Tehát a jelen esetben az anyagi kompenzáció, amit a magyar fél a beruházás megtagadása fejében fizetne, nemcsak hogy nem alkalmas bizonyos következményekért való kártérítésre, de semmiképpen sem fedezi az összes következményt. Hogyan lehetne egyáltalán az anyagi kártérítést kompenzációnak nevezni, ha a mérleg másik serpenyőjében árvízvédelem, a hajózás fejlesztése vagy villamos áram termelése a tét? Az 1977-es Szerződés itt felsorolt célkitűzéseinek megvalósítása nem csupán magának a Szerződésnek az értelmében, hanem általános jogi értelemben és méltányossági tekintetben is törvényesnek minősül. A Szerződésből származó javakat semmiféleképpen sem helyettesíti egy összegszerű pénzübeni térítés. Bizonyos részeket létre kellett hozni és kulcsfontossággal bírt, hogy ezeket üzembe is állítsák, mivel esetünkben nem már elszenvedett károkért fizetendő kompenzációról, hanem egy új vízfölhasználási rendszer megépítéséről van szó.

24. Amennyiben egy bíróság - legyen az nemzetközi vagy területileg kompetens - megállapítja, hogy egy, a nemzetközi jogszabályok által elismert kötelezettséget megszegtek, akkor a vétkes fél megfelelő kártérítést köteles fizetni. A rendelkező bekezdés 2. pontjában föltárt tények az 1. pontban foglaltak következményei. A tény, miszerint a föltárt tényeket illetően a szavazatok egy vagy több aspektusban eltérnek egymástól az 1. illetve a 2 D. pontban, magyarázatra szorul, annak érdekében, hogy a kártérítés elvével kapcsolatos esetleges bizonytalanságnak még csak a gyanúja se merülhessen fel.

25. A rendelkező rész 1 C pontjában föltárt tények megfogalmazása nem áll összhangban az "átmeneti megoldás" különböző elemeit illető többféle értékelési lehetőséggel. Hasonlóképpen nem tükröződik ez a lehetőség a 2 D pontban foglaltakban. Valójában ez utóbbi pont tartalma igencsak megnehezítette azoknak a bírácoknak a dolgát, akik az 1 C pont ellen szavaztak. Ugyanez vonatkozik a 2 D pontra is, ha a bírác közül valaki nem ért egyet teljes mértékben az 1. pontban foglaltakkal, noha egyébként úgy gondolom, hogy létezik kiút ebből a helyzetből.

26. Ennek az eltérő véleménynek az állásfoglalása alapján voksoltam a 2 D pontban föltárt tényekre. Van azonban még egy ok, ami arra késztetett, hogy ezeket a tényeket fogadjam el. Ez az ok kötődik a Külön-megállapodás 2. cikkének 2. bekezdésében foglaltakhoz a Bíróság feladatának vonatkozásában,

illetőleg a feleknek az ítélet megvalósításának a feltételeit illető tárgyalásaihoz (5. Cikk, 2. bek.). Az én értelmezésem szerint a rendelkező rész 2 D pontja a következőket mondja: a felelősség betartatása illetve a kártérítési kötelezettség nem feltétlenül szükséges, hogy vezető szerepet kapjon a bős-nagymarosi beruházás jövőjét illető tárgyalások során, noha a Bíróság részletesen kidolgozta ezeket az ítéletnek azon részében, amely a Külön-megállapodás 2. cikkének 2. bekezdésével foglalkozik (148-151. bek.). Meg kell jegyeznünk, hogy az említett tény csak nagy általánosságban érinti a kártérítés kérdését. Ugyanakkor a Bíróság, az általam leginkább a "nulla megoldás" néven leírható megoldás mellett döntött (l. az ítélet 153. bekezdését). Véleményem szerint a 2 D pont üzenete a tárgyaló kormányokhoz az, hogy - jogi követeléseik és a kompenzációra vonatkozó ellenköveteléseik mellett - keressenek és találjanak közös megoldást.

(Aláírás) Krzysztof SKUBISZEWSKI